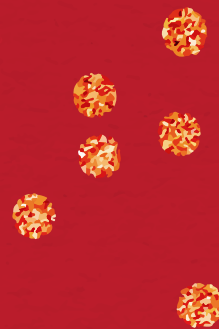
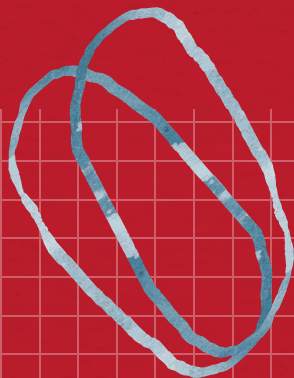

СРПСКИ ЈЕЗИК

ЗА VII РАЗРЕД

Ауторски тим:
Миодраг Рајовски
Валентина Сурловска

СРПСКИ ЈЕЗИК ЗА VII РАЗРЕД

Ауторски тим:

Миодраг Рајовски • Валентина Сурловска

СРПСКИ ЈЕЗИК ЗА VII РАЗРЕД

Ауторски тим:

Миодраг Рајовски
Валентина Сурловска

Рецензенти:

Проф. д-р Трајче Стамески УКИМ Филолошки факултет „Блаже Коневски“ Скопје
Дијана Љубисављевић Стојановска
Јасмина Трајковић

Лектура:

Милена Момировић

Графичко уређивање:

Кристина Јорданова

Стручна редакција:

Бехија Хусковић

Уредник:

Елена Стефановска

Графичко и техничко уређивање:

Ели Василевска Илиевска – APC СТУДИО

Илустрације:

Freepik

Место и година:

Скопље, 2026 година

Издавач:

Министарство образовања и науке Републике Северне Македоније
ул. „Св. Кирил и Методиј“ бр. 54, 1000 Скопље

Одлуком за одобравање уџбеника из предмета Српски језик за VII разред деветогодишњег основног образовања бр. 26-351/3 од 24.06.2025 год. донешене од стране Националне комисије за уџбенике.

Драги ученици,

Ово је уџбеник који ће вас водити кроз садржаје за седми разред. Кроз текстове ћете добијати нова знања како да се лепше изражавате, да размишљате и да стварате.

Овим уџбеником, обухваћен је комплетан наставни план и програм за седми разред основног образовања. Уз одговарајуће садржаје дате су и адекватне фотографије, табеле, графикони и илустрације да бисте их лакше упамтили и савладали. Јер, веома је важно да знате како сваки човек говори и пише. По томе се препознаје његова личност и његова језичка култура, што је огледало опште културе. Наравно уз вас су и ваши наставници, другови, другарице и родитељи.

Надамо се да ћете уз стручну помоћ ваших наставника и својим самосталним и истраживачким радом успети у томе. Будите вредни и истрајни и успех неће изостати.

Много среће у савладавању језичких изазова желе вам

Аутори

САДРЖАЈ

НАУКА О ЈЕЗИКУ

НАРОДНИ ЈЕЗИК	
ДИЈАЛЕКТИ (народни говор)	
СТАНДАРНИ (НОРМИРАНИ) ЈЕЗИК	
ПРИРОДНИ И ВЕШТАЧКИ ЈЕЗИЦИ	
ВРСТЕ ПИСМА	
ПИКТОГРАФСКО ИЛИ СЛИКОВИТО ПИСМО	
ИДЕОГРАФСКО ПИСМО	
ИСТОРИЈСКИ РАЗВОЈ СРПСКОГ ЈЕЗИКА	
ПОЧЕЦИ СЛОВЕНСКЕ ПИСМЕНОСТИ	
ЦРКВЕНОСЛОВЕНСКИ ПЕРИОД	
СРПСКА ПИСМЕНОСТ У СРЕДЊЕМ ВЕКУ	
РЕСАВСКА ШКОЛА	
ФОНЕТИКА И ПРАВОПИС	
ОДСТУПАЊЕ ОД ПРАВИЛА ЈЕДНАЧЕЊЕ	
СУГЛАСНИКА ПО ЗВУЧНОСТИ	
ОДСТУПАЊЕ ОД ПРАВИЛА ЈЕДНАЧЕЊЕ	
СУГЛАСНИКА ПО МЕСТУ ТВОРБЕ	
ПАЛАТАЛИЗАЦИЈА	
СИБИЛАРИЗАЦИЈА	
СИЛАЗНИ И УЗЛАЗНИ АКЦЕНТИ	
ПОСЛЕАКЦЕНАТСКЕ ДУЖИНЕ	
ОДСТУПАЊА ОД ПРАВИЛА ЗА АКЦЕНТОВАЊЕ	
АКЦЕНАТСКИ ДУБЛЕТИ	
МОРФОЛОГИЈА	
ГРАМАТИЧКЕ КАТЕГОРИЈЕ ИМЕНИЦА	
ПРИРОДНИ И ГРАМАТИЧКИ РОД	
БРОЈ ИМЕНИЦА	
SINGULARIA TANTUM	
PLURALIA TANTUM	
ПАДЕЖИ ИМЕНИЦА	
ЗБИРНЕ ИМЕНИЦЕ	
ДЕМИНУТИВИ	
АУГМЕНТАТИВИ	
ПЕЈОРАТИВИ	
ВРСТЕ ПРИДЕВА И ДЕКЛИНАЦИЈА	
ДЕКЛИНАЦИЈА ПРИДЕВА	
СТЕПЕНОВАЊЕ КОД ПРИДЕВА	
ВРСТЕ ЗАМЕНИЦА И ДЕКЛИНАЦИЈА	
ИМЕНИЧКЕ ЗАМЕНИЦЕ	
ПРОМЕНА ЗАМЕНИЦА ПО ПАДЕЖИМА	
ПРИДЕВСКЕ ЗАМЕНИЦЕ	
ДЕКЛИНАЦИЈА ПРИДЕВСКИХ ЗАМЕНИЦА	
БРОЈЕВИ	
БРОЈНЕ ИМЕНИЦЕ	
ГЛАГОЛИ	
ГЛАГОЛСКИ ВИД	
ГЛАГОЛСКИ РОД	

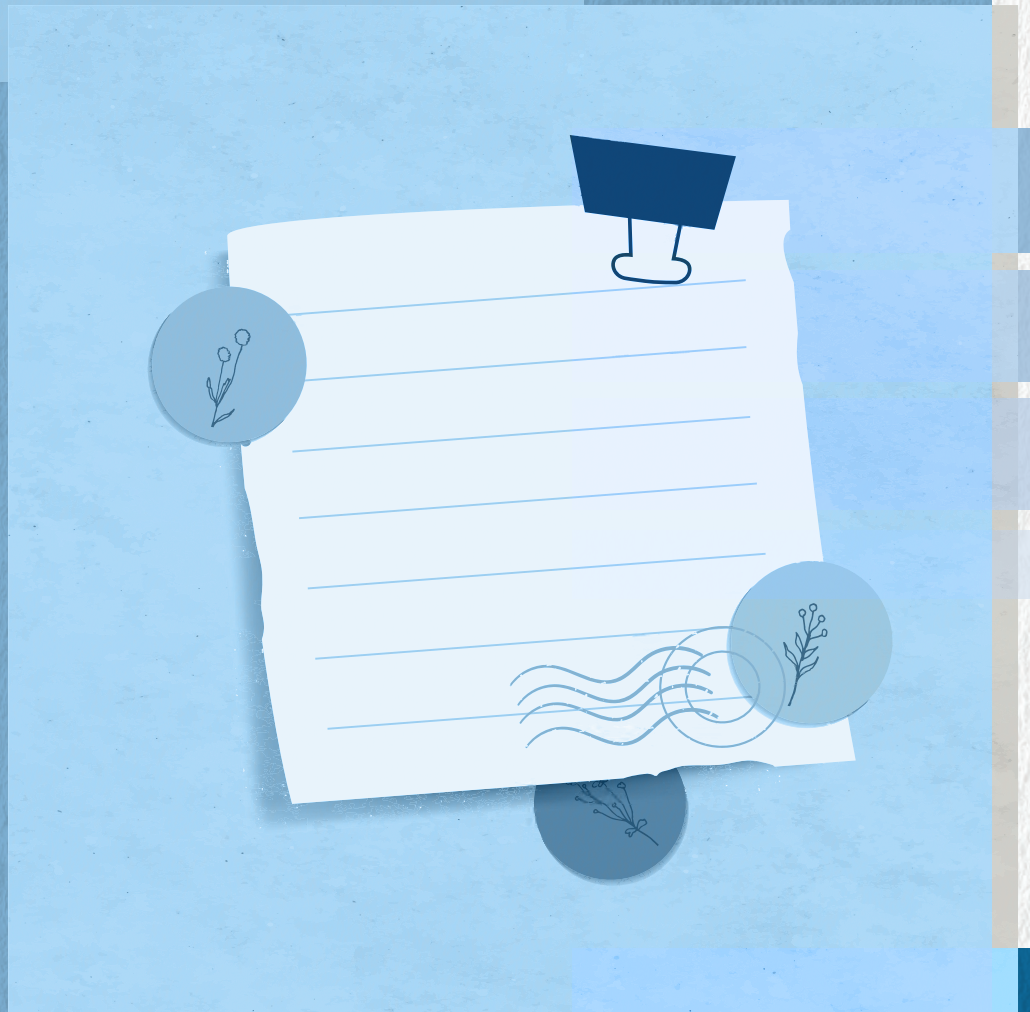
ГЛАГОЛСКИ ОБЛИЦИ	63
НЕЛИЧНИ ГЛАГОЛСКИ ОБЛИЦИ	63
ЛИЧНИ ГЛАГОЛСКИ ОБЛИЦИ	65
ПЕРФЕКАТ	66
ФУТУР ПРВИ	66
ИМПЕРАТИВ (заповедни начин)	67
ПРИЛОЗИ	68
7 КОМПАРАЦИЈА (СТЕПЕНОВАЊЕ) ПРИЛОГА	69
СИНТАКСА	70
8 СИНТАГМА	70
8 ПРЕДЛОШКО-ПАДЕЖНА КОНСТРУКЦИЈА	71
9 ПАДЕЖНИ СИСТЕМ И ПРЕДЛОШКО-ПАДЕЖНЕ	
10 КОНСТРУКЦИЈЕ	71
12 БЕЗЛИЧНЕ РЕЧЕНИЦЕ	74
12 РЕЧЕНИЧНИ ЧЛАНОВИ	76
13 СУБЈЕКАТ	76
14 ПРЕДИКАТ	77
15 ОБЈЕКАТ	79
16 ПРИЛОШКЕ ОДРЕДБЕ	81
17 ПРАВОПИС И ИНТЕРПУНКЦИЈА	82
19 УПОТРЕБА И ПИСАЊЕ ИНТЕРПУНКЦИЈСКИХ	
20 ЗНАКОВА: ТАЧКЕ, ЗАРЕЗА, ДВЕ ТАЧКЕ, ТРИ ТАЧКЕ...	82
СКРАЋИВАЊЕ РЕЧИ И ПИСАЊЕ СКРАЋЕНИЦА	86
20 СЛУШАЊЕ СА РАЗУМЕВАЊЕМ	88
НОЋ У ШУМИ Рад ученика	88
22 ЧИТАЊЕ СА РАЗУМЕВАЊЕМ	90
24 БОГ СУНЦА И ЊЕГОВ СИН Из старогрчке митологије	90
26 ХИПЕР ХАМА ГЕЛ	92
29 ТЕРМОПИЛСКА БИТКА Из старогрчке митологије	94
32 ЧИТАЊЕ И ТУМАЧЕЊЕ РАЗЛИЧИТИХ ГРАФИКОНА	
32 ТАБЕЛА И ДИЈАГРАМА	96
32 ГРАФИКОН	96
34 ТАБЕЛА	96
34 ИСТРАЖИВАЧКО ЧИТАЊЕ, ПИСАЊЕ ТЕКСТОВА И	
34 ХВАТАЊЕ БЕЛЕЖАКА КОРИШЋЕЊЕМ ПОДАТАКА	97
37	
37	
37	
38	
40	
42	
43	
44	
45	
46 КЊИЖЕВНОСТ, ИЗРАЖАВАЊЕ И СТВАРАЊЕ	100
48	
50 НАРОДНА КЊИЖЕВНОСТ	101
50 НАРОДНА ПРОЗА	101
51 МИТ, ЛЕГЕНДА, ПРЕДАЊЕ	102
53 МИТ	102
54 ОРФЕЈ И ЕУРИДИКА Из старогрчке митологије	102
57 ПАРИСОВ СУД Из старогрчке митологије	103
60 ТРОЈАНСКИ КОЊ Из старогрчке митологије	103
61 ЛЕГЕНДЕ	104
61 СВЕТИ САВА И РОДИТЕЉИ С МАЛИМ ДЕТЕТОМ	
61 Народна легенда	104

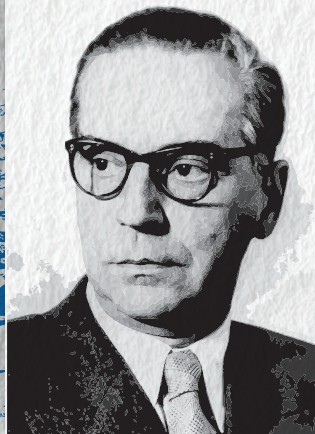
КАКО СЕ КРАЉЕВИЋ МАРКО ЈУНАШТВУ НАУЧИО		БРЕЗА Сергеј Јесењин	138
Народна легенда	105	РОДОЉУБИВА ПЕСМА	139
ПРЕДАЊЕ	106	МОЈА ОТАЏБИНА Алекса Шантић	139
ПРЕДАЊЕ О РОЂЕЊУ КРАЉЕВИЋА МАРКА		ХИМНА	140
Народно предање	106	БОЖЕ ПРАВДЕ	140
НАРОДНЕ РЕАЛИСТИЧНЕ ПРИЧЕ	107	ДЕНЕС НАД МАКЕДОНИЈА СЕ РАЃА	141
КРЕПАО КОТАО Народна приповетка	107	ЕЛЕМЕНТИ СТРУКТУРЕ ПРОЗНОГ КЊИЖЕВНОГ ДЕЛА	142
НАРОДНЕ ФАНТАСТИЧНЕ ПРИЧЕ	108	ЈАБЛАН Петар Кочић	143
НАРОДНЕ БАЈКЕ	108	ДЕДИНА СМРТ Мухарем Сербезовски	147
ЗЛАТНА ЈАБУКА И ДЕВЕТ ПАУНИЦА	108	ЈЕДНОРОГИ ЈЕЛЕН Рифат Кукај	149
Одломак из истоимене бајке	108	НАУЃНОФАНТАСТИЃНИ ROMAN	151
ХУМОРИСТИЧНЕ ПРИЧЕ	110	DVADESET NILJADA MILJA POD MOREM Žil Vern	152
ЕРО И КАДИЈА Народна приповетка	110	ДРАМА	154
АНЕГДОТЕ	111	ДРАМСКА КЊИЖЕВНОСТ	154
ДОК ЈЕ У МИЛОША ДУКАТА, БИЋЕ У ВУКА КАПУТА		ДИЈАЛОГ И МОНОЛОГ – ТЕМЕЉИ ДРАМСКОГ ТЕКСТА	154
Анегдота	111	КОМПОЗИЦИЈА ДРАМЕ	155
КРАТКЕ ФОЛКЛОРНЕ ВРСТЕ	112	ДРАМСКЕ ВРСТЕ	155
НАРОДНЕ ПОСЛОВИЦЕ И ИЗРЕКЕ	112	ДРАМСКА СТРУКТУРА: чиновни, сцене,	
БЛАГОСЛОВИ, ПОРУКЕ И ЖЕЉЕ	114	афиша и дидаскалије	155
ШАЉИВИ БЛАГОСЛОВИ	114	КОМЕДИЈА	156
ЗДРАВИЦЕ	115	АНАЛФАБЕТА Бранислав Нушић	156
ЗДРАВИЦА НА ВЕНЧАЊУ	115	ИЗРАЖАВАЊЕ И СТВАРАЊЕ	158
СЛАВСКА ЗДРАВИЦА	116	ПРИЧАЊЕ ИЛИ ПРИПОВЕДАЊЕ	158
ЕПИКА	117	ХРОНОЛОШКО И РЕТРОСПЕКТИВНО ПРИПОВЕДАЊЕ	158
ЕПИКА У СТИХУ	117	ЛЕПОТА СЕЋАЊА Емилија Церовић Млађа	159
ЕПСКЕ НАРОДНЕ ПЕСМЕ	117	ПЕПРИЧАВАЊЕ	160
КРАЉЕВИЋ МАРКО И ЋЕРЗЕЛЕЗ АЛИЈА		ВУК И ПАС Доситеј Обрадовић	162
Народна епска песма	119	ОПИСИВАЊЕ	164
КАРАКТЕРИСТИКЕ ЕПСКИХ НАРОДНИХ ПЕСАМА	120	ОПИС ЛИКА	164
СМРТ МАЈКЕ ЈУГОВИЋА Народна епска песма	122	СВЕТА ЗВАНИ ЦЕВКА Иво Андрић	165
АПОСТРОФА	123	ПЕЈЗАЖ	167
ЛИРИКА	124	ОХРИДСКО ЈЕЗЕРО Јован Цвијић	167
ОМИЛЕ МИ, ЈАГОДО Народна лирска песма	124	ПИСАЊЕ ТЕКСТА	170
КАЖИ МИ КАЖИ Ј. Ј. Змај	124	НЕИЗВЕСНА БОРБА ЈЕДНОГ ЈЕСЕЊЕГ ДАНА	
СУШТИНСКЕ СТРУКТУРНЕ ОДЛИКЕ ПОЕЗИЈЕ	125	Рад ученика	172
СТИХ	125	ДОБРОВОЉНИ ПРОГРАМ ИМУНИЗАЦИЈЕ НА ГРИП	172
СТРОФА	126		
РИМА	127		
МЕТАФОРА	128		
ЛИРСКИ СУБЈЕКАТ	129		
ПРОЛЕТЊА ПЕСМА Десанка Максимовић	129		
СТИЛСКА ИЗРАЖАЈНА СРЕДСТВА	130		
ПЕСНИЧКЕ СЛИКЕ	131		
СЛАВУЈ И СУНЦЕ Добрица Ерић	131		
ПЕСНИЧКИ РИТАМ И ТЕМПО	132		
СВЕТИ САВА Војислав Илић	132		
ЛИРСКА НАРОДНА ПОЕЗИЈА	134		
НАРОДНЕ ЛИРСКЕ ПЕСМЕ О РАДУ	134		
ЈАБЛАНОВА МОБА Народна песма	134		
СВАДБЕНЕ НАРОДНЕ ЛИРСКЕ ПЕСМЕ	135		
ЗАРАН, ПАВЛЕ, ЗАРАН МИЛИ БРАЛЕ			
Свадбена народна лирска песма	135		
МОЛИЛА СЕ МЛАДОЖЕЊЕ МАЈКА			
Свадбена народна лирска песма	135		
УСПАВАНКЕ	136		
БЕША ТИ СЕ НА МОРУ КОВАЛА			
Народна босанска успаванка	136		
ШАЉИВЕ НАРОДНЕ ЛИРСКЕ ПЕСМЕ	137		
МАТЕРИНА ХВАЛА Народна песма	137		
УМЕТНИЧКЕ ЛИРСКЕ ПЕСМЕ	138		
ОПИСНА ПЕСМА	138		

МЕДИЈСКА ПИСМЕНОСТ	173
ДЕЗИНФОРМАЦИЈЕ И МАНИПУЛАЦИЈЕ	174
ЧОБАНИН И ВУК Езоп	174
УПОЗНАЈМО СЕ СА ВРСТАМА ИНФОРМАЦИЈА	176
ОПАСНОСТИ НА ДРУШТВЕНИМ МРЕЖАМА	180
ЗАШТИТА ЛИЧНИХ ПОДАТАКА	181
ПРАВИЛА ЗА ЗАШТИТУ ЛИЧНИХ ПОДАТАКА	181
ЛАЖНИ ПРОФИЛИ	183
КАКО ДА СЕ ЗАШТИТИМО?	183
ЈА САМ ИНТЕРНЕТ РОБОТ, ЗОВИТЕ МЕ БОТ!	184
СКРИВЕНО РЕКЛАМИРАЊЕ	185
МЕДИЈСКИ САДРЖАЈИ ЗА ИНФОРМИСАЊЕ	
И УБЕЂИВАЊЕ	189
АНАЛИЗА МЕДИЈСКОГ САДРЖАЈА	191

НАУКА О ЈЕЗИКУ

„Језик је живот људи, жива снага са којом је везана не само култура него и постајање једног народа..“

Иво Андрић

• ЈЕЗИК ЈЕ ПРВА И НАЈГЛАВНИЈА ОДЛИКА НАРОДА. СВАКИ НАРОД ГОВОРИ СВОЈИМ ПОСЕБНИМ ЈЕЗИКОМ ПО ЧЕМУ СЕ ПРЕПОЗНАЈЕ.

• ЈЕЗИК И НАРОД СУ СУДБИНСКИ ПОВЕЗАНИ. ОНО ШТО СЕ ДЕШАВА НАРОДУ ДЕШАВА СЕ И ЊЕГОВОМ ЈЕЗИКУ И ОБРАТНО.

• ЈЕЗИК НЕ ПОЗНАЈЕ ДРЖАВНЕ ГРАНИЦЕ, ЈЕР ПРИПАДА ЦЕЛОМ НАРОДУ БЕЗ ОБЗИРА ГДЕ ОН ЖИВИ.

• ОБАВЕЗА ЈЕ НАША ДА ВОЛИМО, УЧИМО, ЧУВАМО И НЕГУЈЕМО СВОЈ ЈЕЗИК!

ЈЕЗИК ЈЕ СИСТЕМ ЗНАКОВА КОЈИ СЛУЖИ ЗА КОМУНИКАЦИЈУ ЉУДИ.

НАРОДНИ ЈЕЗИК

Језик којим говори народ у свакодневном животу и раду зове се **народни језик**. Он је неуједначен и разнолик.

Народним језиком говоре људи приликом изградње свести припадности једној заједници. Он постепено прелази у национални језик.

Национални језик је језик који употребљава једна нација. Он се дели на:

- **нестандарни** (дијалекти, жаргони) и
- **стандардни** (нормирани) језик.

ДИЈАЛЕКТИ (народни говор)

Дијалекат је језик који говори група људи географски одвојена од друге групе људи. Осим географски, та група људи је повезана историјски и друштвено.

Говор једног краја, места или средине са језичким особинама другачијим од особина стандардног (књижевног) језика и од језика других средина назива се **дијалекат**.

- Од кога си гу, збори, бре, научија?! - опет га пита калфа Коте, али не добија одговора. - Ти ли ће за Зону песну да појеш?!... што си гу ти па да мо`еш да појеш?!...

- Паа... - наставља калфа Коте - ти ли си гу видеја кад си она, демек, пресвукује кошуљу и чичек-антерију у башчу?!...

- Несам гу видеја, бата - Коте, - вели стидљиво, шапатам, шегрт Поте куде смем ја па да гледам чорбацијске ћерке?!

Стеван Сремац, „Зона Замфирова”

Из дијалектног се ствара стандардни (нормирани) језик, који се стално обогаћује и обнавља из дијалектног. Зато су они у сталном узајамном односу.

СТАНДАРНИ (НОРМИРАНИ) ЈЕЗИК

Писани или књижевни језик јесте онај којим се пишу књижевна дела и ствара култура народа, уједначен је и поштује прописана правила у граматички, речнику и правопису.

То је језик:

- који се **званично** употребљава у уметничкој и научној литератури, у администрацији, у школама, у медијумима итд.;
- који има прописане **норме** за употребу;
- **који знају сви** припадници једне нације и он их уједињује;
- који је изграђен **на основу** једног дијалекта или групе дијалеката.

НЕБЕСКА РЕКА (одломак текста)

Текле реке, свака по својој: нека на исток, нека на запад, а нека с планине право у море. Па и куда би? Велика речна мајка спокојно је надгледала рађање нових река, унапред им одређујући ток. С рекама нема изненађења, нема брига. Не рађају се често будале као она што је хтела да тече испод земље. Мајка свих река осмехну се тек рођеној кћери и подиже палицу ка западу, кад мала тврдоглавица рече: – Нећу на запад!...

Гроздана Олујић

РАЗГОВОР

- По чему се разликују ови текстови?
- Да ли ти знаш неке речи, дијалекте, и да ли си чуо неке од њих?

ДИЈАЛЕКТИ	длг	слза	Слнце	радил	носија	да гу видим	да ги дам	несам
КЊИЖЕВНИ ИЗГОВОР	дуг	суза	Сунце	радио	носио	да је видим	да их дам	нисам

Основни дијалекат у српском језику је **штокавски дијалекат**. Назив је добио према упитној заменици **што** или **шта**?

Штокавски дијалекат је у употреби свуда где се говори српским језиком.

Српски језик има две стандардне, књижевне изговорене варијанте **штоквског наречја – екавску и (и)јекавску**.

Према томе којим је гласовима замењен **старословенски глас (јат)**, у српском језику су се развила два равноправна изговора: **екавски** и **ијекавски**.

У савременом српском (нормираном) језику равноправно се употребљавају екавски и (и)јекавски изговор.

У највећем делу Србије (у Војводини, Шумадији, источној и југоисточној Србији, на Косову и Метохији) говори се **екавским** изговором, док **ијекавски** изговор захвата западну и југозападну Србију, Црну Гору, Федерацију Босне и Херцеговине, Републику Српску и српске говоре у Хрватској.

ЕКАВСКИ ГОВОР	(И)ЈЕКАВСКИ ГОВОР
свет	свијет

Скраћеница за екавски изговор је **ек.**, а за ијекавски **ијек**.

Народни говори сада брже мењају свој лик јер се стандардним језиком служе све већи број становника, што утиче и на промене особина локалних говора.

Али, и дијалекти утичу на стандардни језик. Неке особине локалних говора јављају се у стандардном језику и доприносе његовом развоју. Понекада се преко тих особина препознаје ко је из ког краја.

ЗАДАЦИ

1. Напишите неке примере из дијалекта (народни говор) које сте чули или их употребљавате и исте речи напишите стандардним језиком. Затим од тих речи напишите реченице.
2. Дате екавске речи запишите у свесци, па у продужетку поред сваке напишите како се изговара (и)јекавски: среда, смех, век, бело, грех, напред, деца, цвет, лепо, делити.
3. Поделите се у неколико група. Свака група нека сакупља материјале из одређеног дијалекта: умотворине, тонске и аудио записе обичаја, слике и сл. Затим представите своја истраживања и упоредите прикупљени материјал. Тражите сличности и разлике и анализирајте распрострањеност одређеног дијалекта, као и његов утицај на књижевни језик. Направите пано од сакупљеног материјала.

ПРИРОДНИ И ВЕШТАЧКИ ЈЕЗИЦИ

Природни језици подразумевају језике који су спонтано настали у давним временима и којима говоре поједине људске заједнице (народи, нације, племена).

Многи језици су у свакодневној употреби, али нису сви ти језици природни, као што ни сви природни језици нису у употреби (мртви језици). Поткатегиорија **природни језици** уведена је да би се њоме објаснили језици који нису природни, али су у употреби или се могу употребити за споразумевање. За разлику од вештачких језика, природни језик настаје спонтано.

Осим језика који се користе за споразумевање, постоје и вештачки језици. **Вештачки језици** могу бити створени из научних разлога (као језички експеримент) или из практичних разлога (програмски језици у рачунарској техници).

ВРСТЕ ПИСМА

Писмо је визуелно представљање говора.

То је састав графичких знакова којима се бележе делови језика.

Под деловима подразумевамо речи, слоге и гласове.

Древни човек је ове делове језика бележио посебним знаковима. На почетку су знакови били разумљиви цртежи и слике, које су се кроз различити временски период постепено мењале и усавршавале претварајући се у симболе.

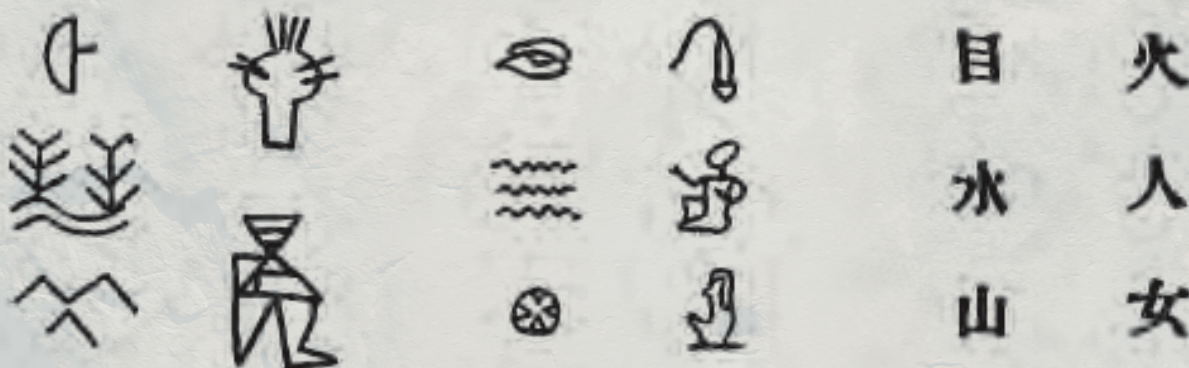
На основу облика и функције коју врши језик, из прошлости до данас разликујемо:

ПИКТОГРАФСКО ИЛИ СЛИКОВИТО ПИСМО

Ово писмо је било примитивно, односно најстарије. Порука се преносила помоћу цртежа и слика названих **пиктограми**.

Реч **пиктографско** потиче од латинске именице **pictura** – слика и старогрчког глагола **grapho** – пишем, односно пишем преко слике.

У далекој прошлости људи су своје мисли представљали цртежима. У науци је ово познато као **пиктографско писмо**. То је најстарији организован систем знакова. Ово писмо се лако чита зато што не представља ниједан језик, него су цртежима директно представљени предмети. Недостатак је тај што се са овим писмом не могу представити осећања нити се детаљно могу пренети мисли. Пећински цртежи су најстарији примери овог писма.

ИСТОРИЈСКИ РАЗВОЈ СРПСКОГ ЈЕЗИКА

ПОДЕЛА ЈЕЗИКА

На Земљи се говори око 3000 језика. Тачни број је тешко одредити јер је граница између дијалекта и језика много лабава.

Језици се деле на:

живе – језике које говоримо данас

мртве – језике којима се не говори више – латински, старогрчки, старословенски итд.

Према сродности језике делимо по породицама, а породице у групе где се налазе језици.

Српски језик се налази у јужној групи словенских језика.

Словени су у VI и VII веку дошли на Балкан. Они су у својој прапостојбини говорили **прасловенским језиком**, који је део индоевропске језичке породице.

Прасловенски је најстарији словенски језик и из њега су се развиле три групе словенских језика.

СЛОВЕНСКА ГРУПА		
ЈУЖНОСЛОВЕНСКА	ИСТОЧНОСЛОВЕНСКА	ЗАПАДНОСЛОВЕНСКА
српски македонски хрватски словеначки бошњачки црногорски бугарски	руски белоруски украјински	пољски чешки словачки лужичко – српски

ПОЧЕЦИ СЛОВЕНСКЕ ПИСМЕНОСТИ

Писмена активност Словена обухвата два периода:

- старословенски (од IX до XI века) и
- црквенословенски (од XII до XVIII века).

Словенска писменост почиње у другој половини деветог века, односно у 862. години када је Ћирило створио прву словенску азбуку – **глагољицу**.

Доласком на нове територије Словени су били изложени разним притисцима околних народа, пре свега на верском и културном плану. Словени су били пагани (многобошци) који су живели у родовским заједницама. Најтеже је било Западним Словенима. У то време долази и до стварања првих словенских држава. Приликом додира суседа са моћним државама, постојала је опасност да се Словени асимилију. Ту опасност је први сагледао **кнез Ростислав**, владалац **Велике Моравске**, прве словенске државе. Зато је тражио од Византије да мисионари шире хришћанство на словенском језику. Године 863. византијски цар шаље солунску браћу **Ћирила** и **Методија** чија ће мисија бити изузетно значајна и допринеће ширењу не само хришћанске вере већ и писмености уопште. Да би што пре и лакше остварили своју мисију, Ћирило и Методије су превели црквене књиге на словенски језик. Своје преводе писали су новим писмом које се разликовало од грчког. Ту прву словенску азбуку створио је Ћирило. Названа је **глагољица** (назив долази од глагола глаголити – говорити).

Тако је настао први словенски књижевни језик, касније назван **старословенски језик**, који се проширио по читавом словенском свету.

СТАРΟΣЛОВЕНСКИ ЈЕЗИК ЈЕ ПРВИ КЊИЖЕВНИ ЈЕЗИК СВИХ СЛОВЕНА.

Ⲁ	Ⲃ	Ⲅ	Ⲇ	Ⲉ	Ⲋ	Ⲍ	Ⲏ	Ⲑ	Ⲓ	Ⲕ
а	б	в	г	д	е	ж	дз	з	и	и
Ⲗ	Ⲙ	Ⲛ	Ⲝ	Ⲟ	Ⲡ	Ⲣ	Ⲥ	ⲗ	ⲙ	ⲟ
и	г'	к	л	м	н	о	п	р	с	т
Ⲣ	Ⲥ	ⲗ	ⲙ	ⲟ	Ⲡ	Ⲣ	Ⲥ	ⲗ	ⲙ	ⲟ
у	ф	х	о	ш	ц	ч	щ	ъ	ы	ь
Ⲡ	Ⲣ	Ⲥ	ⲗ	ⲙ	ⲟ	Ⲡ	Ⲣ	Ⲥ	ⲗ	ⲙ
я	ю	е ^н	о ^н	је ^н	йо ^н	ф	и			

Глагољица је прва словенска азбука која има 38 слова. Њен творац био је Ћирило.

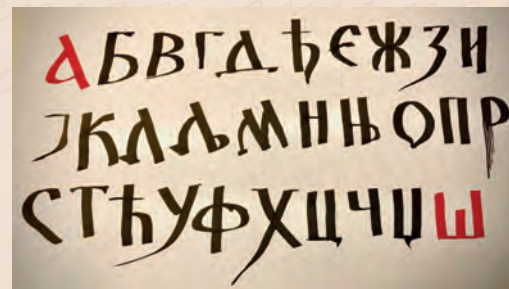
Крајем IX века ученици Ћирила и Методија створили су друго словенско писмо – **ћирилицу**. Све што је српска култура створила, а писмом је

сачувано, ћирилицом је писано. Свако слово у ћирилици имало је своје име. Од назива прва два слова **аз** и **буки** изведен је назив **азбука**.

Ћирилица је створена мало касније и имала је 44 слова.

Она је била једноставније писмо од глагољице. Имала је много више слова од данашње ћирилице. Временом је ћирилица, иако се писало и једним и другим писмом, потпуно потиснула глагољицу.

Темнићки натпис из 11. века, један од најстаријих споменика ћириличке писмености са простора Србије

Сви најстарији сачувани споменици писани народним или књижевним језиком, из периода 12. века, писани су ћирилицом, која постаје српско традиционално и национално писмо, што остаје до данас.

Најзначајнији споменици старословенског језика са српских простора су *Темнићки натпис*, уклесан у камен у X или почетком XI века, и *Маријино јеванђеље*, написано најкасније почетком XI века. У њима се препознају црте српског говорног језика.

Ученици које су Ћирило и Методије оставили за собом, пошто су након Методијеве смрти (885. г.) протерани из Моравске, разишли су се по земљама словенског југа и у новим, повољним приликама развили су, раширили и довели до коначне победе дело својих учитеља. Нове школе словенске књиге, од којих су најважније охридска, у Македонији (за њу је везан рад Климента и Наума, најистакнутијих ученика солунске браће) и преславска, у источној Бугарској, постале су жаришта из којих се ширила словенска књига и хришћанска мисао по земљама словенског југа и истока.

Најзначајнији споменик је ћирилично Мирослављево јеванђеље из XII века, из 1180 године

У то доба се глагољска и ћирилска писменост шири и на српске земље.

Најстарији старословенски споменици писани ћирилицом јесу:

- *Темнићки натпис, Савина књига, Супрасаљски зборник, Самуилов натпис*

ЦРКВЕНОСЛОВЕНСКИ ПЕРИОД

Старословенски језик, који се употребљавао на територијама на којима су живели Словени, под утицајем народних говора, почео је да трпи одређене промене.

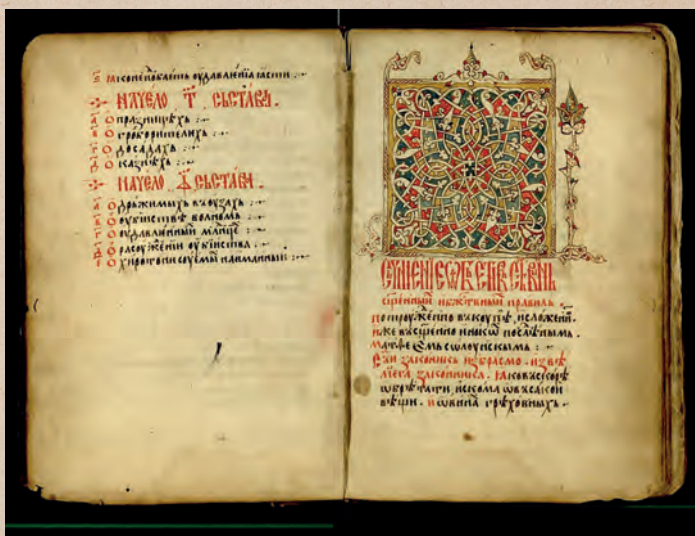
Он је настао као литургијски језик, а прве књиге написане на њему биле су богослужбене. У тој функцији старословенски језик се употребљава и данас, због чега се назива и **црквенословенски**.

СРПСКА ПИСМЕНОСТ У СРЕДЊЕМ ВЕКУ

У средњовековној српској држави, култура се даље развијала под утицајем владарске династије Немањића. Велики значај у развоју културе имао је просветитељски рад најмлађег сина великог жупана Стефана Немање, Растка Немањића, односно Светог Саве.

Српска средњовековна култура је у време Немањића развијана у владарским задужбинама, манастирима и школама које су ради образовања калуђера осниване при тим манастирима.

Из овог периода потиче вишеструко значајан документ, Душанов законик из 1349. године

Душанов законик

Св. Стефан Немања

Немања је подигао велики број манастира и тиме пружио пример који ће следити сви његови наследници. Ти манастири постаће огњишта и расадници књижевне делатности. Многи су, уз то, архитектонска здања изузетне лепоте (Студеница, Грачаница, Дечани и др.) и сви су изнутра живописани зидним сликама, фрескама с религиозним мотивима, од којих неке спадају у највише домете европског сликарства у средњем веку (нарочито фреске Сопоћана, Милешеве, Грачанице и др.).

Манастир Грачаница

Манастир Студеница

Манастир Дечани

Највећи утицај на развој српске средњовековне културе и књижевности имао је манастир Хиландар у Светој Гори, духовном средишту православног света. Свети Сава (око 1175–1235), односно најмлађи Немањин син Растко, који је као монах добио име Сава, био је први српски архиепископ, просветитељ и писац. Као младић напустио је очев двор и отишао у Свету Гору. Касније му се придружио отац, као монах Симеон, и уз његову помоћ подигао је манастир Хиландар. По повратку у Србију након очеве смрти, најпре као игуман манастира Студенице, а затим као оснивач и први архиепископ самосталне српске цркве, развио је велику активност на уређењу црквеног живота, подизању културе и просвећивању народа. После смрти проглашен је за свеца. Сава је творац наше старе биографије као жанра, писац прве литургијске химне и зачетник српског средњовековног законодавства. Од њега потичу први манастирски типичи (правилници) и први црквени закони.

Манастир Хиландар, Света Гора

РЕСАВСКА ШКОЛА

Манастир Манасија, 15. век

Прослављена **Ресавска школа** (Ресавска књижевна и правописна школа), била је највећа, најбоље организована скрипторија српског средњег века и једна од истакнутијих у Европи. Основао ју је деспот Стефан Лазаревић под окриљем зидина његове задужбине, манастира Ресаве (Манасије), а њено руковођење поверио Константину Филозофу, ученом бугарском емигранту, познатом управо по житијама деспота Стефана.

Школа је основана с циљем да се изврши исправка погрешно преписаних и превођених текстова црквене књижевности, и да се учини темељита измена дотадашњег правописа.

Исписивање руком било је у деспотовом времену једини начин израде књиге. У подељеном послу, добро увежбани монаси, препознатљивим стилем, остваривали су врхунски квалитет преписа. Све рукописне књиге изашле из ове радионице имале су исту концепцију. Носиле су печат Ресавске школе који је био потврда да је реч о изванредном препису ресавских преводилаца и преписивача чији је рад био цењен све до краја XVII века.

Иако је постојала свега десетак година, до Деспотове смрти 1427. године, због огромног значаја који је имала и ван граница Србије, остала је угледан споменик у историји наше културе.

Упркос значају и утицајима Ресавске школе, данас је, нажалост, у друштву раширен израз „Ресавска школа“ који има потпуно другачије значење.

ФОНЕТИКА И ПРАВОПИС

ОДСТУПАЊЕ ОД ПРАВИЛА ЈЕДНАЧЕЊЕ СУГЛАСНИКА ПО ЗВУЧНОСТИ

Да се подсетимо!

Када се у једној речи један до другог нађу два сугласника различита по звучности, онда се први једначи према другом (ако је први безвучни а други звучни, онда безвучни сугласник прелази у свој звучни парњак; ако је први звучни а други безвучни, онда звучни сугласник прелази у свој безвучни парњак).

Таква гласовна промена у којој се први сугласник једначи по звучности са другим назива се **једначење сугласника по звучности**.

У нашем језику два сугласника различита по звучности не могу стајати један до другог, већ морају да се изједначе. Обично први од тих двају сугласника прелази у свој парњак. Зато је приликом решавања оваквих задатака потребно знати табелу звучних и безвучних сугласника.

Б – П	враБац – враПца
Г – К	беГ + ство = беКство
Д – Т	поД – цртати = поТцртати
Ђ – Ћ	жеЂ + ца = жеЋца
Ж – Ш	дрЖак – дрШка
З – С	иЗ + пеглати = иСпеглати
Ч – Џ	поруЏбина – поруЧити

Наведене гласовне промене могу се вршити и у супротном смеру, од безвучних ка звучним сугласницима.

На пример:

тоП + ција = тоБција, буреК + ција = буреГција, сваТ + ба = сваДба.

ОДСТУПАЊЕ ОД ЈЕДНАЧЕЊА СУГЛАСНИКА ПО ЗВУЧНОСТИ

У самој речи **ОДСТУПАЊЕ** имамо одступање од једначења сугласника по звучности, јер су у суседству звучни сугласник Д и безвучни сугласник С. По правилу о једначењу сугласника по звучности Д би требало да пређе у свој безвучни парњак Т, али се такво једначење у писању не врши.

Од овог правила одступања се јављају у следећим случајевима:

- Д остаје непромењено када се нађе испред С и Ш: одсуство, председник, подшишати...;
- Ђ остаје непромењено испред -ство: вођство;
- промена сугласника Д не врши се на крају префикса или у сложеницама када би утицала на значење: предтурски, подтекст, постдипломски...;
- сугласници се не мењају у речима страног порекла: Вашингтон, Бангкок, Питсбург...

ЗАДАЦИ

1. Објасни једначење сугласника по звучности у речима: *љупка, дрска, открити*.
2. Подвуци речи у којима је извршено једначење по звучности: *исток, хлепчић, безбрижан, открити, одштапати, драгстор, потпоручник*;
3. Додај префикс из- испред глагола: *пасти, цепати, ковати, цедити, писати...* Које си глаголе добио(ла)?
4. Примени правило о једначењу сугласника по звучности у следећим примерима:

примет(ити) + ба	
из + храна	
Срб(ин) + ски	
за + душ(у) + бина	
држ(ати) + ка	

5. Допуни табелу. Води рачуна о правопису:

пред + ставити =	
пред + стојати =	
пред + стража =	
пред + такмичење =	
пред + поставити =	
пред + школски =	

6. У следећим речима недостају сугласници Д и Т. Упиши онај који недостаје:

а) по__свест

б) по__сетник

в) о__пити

д) по__стрек

ђ) на__крилити

е) спо__ство

ОДСТУПАЊЕ ОД ПРАВИЛА ЈЕДНАЧЕЊЕ СУГЛАСНИКА ПО МЕСТУ ТВОРБЕ

Да се подсетимо!

Промена зубних сугласника С и З испред предњонепчаних сугласника у сугласнике Ш и Ж назива се **једначење сугласника по месту творбе**.

Једначење сугласника по месту творбе објашњава однос гласова С:Ш, З:Ж и Н:М.
У њој учествују зубни сугласници с и з и сви предњонепчани.
Формула изгледа овако:

ПРАВИЛА

- Зубни сугласници С и З прелазе у предњонепчане Ш и Ж испред предњонепчаних сугласника:
за + мисл + јен = замисљен (јотовање) = замишљен;
пазити – пазљив – пажљив...
- Када се у творби речи глас Н нађе испред сугласника Б и П, прелази у М:
стан + бени = станбени = стамбени, зелембаћ, прехрамбени...

Одступања (изузеци) обично се јављају у три случаја:

- Сугласници С и З се не мењају када се нађу на крају префикса, а основа почиње сонантима Љ и Њ:
разљутити, сљуштити...
- Сугласници С и З неће прећи у Ш и Ж када се нађу испред Љ и Њ који су настали јотовањем у ијекавском изговору:
наслѣдник, послѣдни, сњежан...
- Сугласник Н не прелази у М приликом извођења сложеница:
странпутица, једанпут, Црвенкапа, Мајданпек...

ЗАДАЦИ

1. Објасни једначење по месту творбе у примерима: *милошћу, гвожђе, обрашчић*.
2. Напиши облике инструментала од именица *маст* и *сласт*.
3. Изговори и напиши деминутив од именице *образ*.
4. Изведи поступак настанка речи: *ношња, пажња, вожња*.
5. Пронађи две речи у којима је **н** прешло у **м** и две речи у којима промена није извршена.
6. Допуни табелу као што смо започели:

раз + черупати	расчерупати	рашчерупати
раз + чланити		
раз + чупати		
раз + чути се		
држ(ати) + ка		

7. У следећим речима недостају сугласници **З**, **С** или **Ш**. Упиши одговарајући:

- а) и__чупати   б) ра__правити   в) ра__мотрити
- г) __чепати   д) и__њихати   њ) ра__чути

8. На празним линијама напиши како смо добили дате именице. Први пример је урађен.

нос(ити)+ња ношња
 _____ вожња
 _____ мржња
 _____ пажња

9. У следећим реченицама подвуци речи које су неправилно написане и напиши их правилно на датим линијама:

- а) Први римски инператор био је Октавијан Август. _____
- б) Овај сируп се пије само једампут дневно. _____
- в) Сви тинејџери обожавају понфрит. _____
- г) Баки смо за рођендан купили велику бонбоњеру. _____
- д) Од јуче су телефонски инпулси дупло скупљи. _____

ПАЛАТАЛИЗАЦИЈА

Палатализација је гласовна промена у којој се задњонепчани сугласници **к, г, х** мењају у **ч, ж и ш** испред самогласника **е** или **и**.

К	<i>војник + е</i>	<i>војниче</i>	Ч
Г	<i>друг + е</i>	<i>друже</i>	Ж
Х	<i>прах + ак</i>	<i>прашак</i>	Ш

Палатализација се јавља:

- у вокативу једнине именица мушког рода испред наставка -е:
војниче, друже, душе;
- у облицима презента оних глагола чија се инфинитивна основа завршава на К, Г или Х, а наставак за презентску основу је -е:
вући (вук – ох) – вучем, тући (тук – ох) – тучем;
- у облицима множине:
око – ок + и, к = ч очи, ухо – ух + и, х = ш – уши;
- у извођењу речи:
момак + е = момке = момче, прах + ина = прашина, друг + ина = дружина.

Потребно је напоменути да се палатализација односи и на промену Ц:Ч, која се често јавља:

- у вокативу именица мушког рода на ц: *месече, врапче, копче;*
- у деминутивима: *боца – бочица, птица – птичица, деца – дечица.*

ОДСТУПАЊА (ИЗУЗЕЦИ)

Одступање од палатализације јавља се онда када би реч са извршеном променом променила значење: *сека – секица, снаха – снахе, слуга – слуге...*

У присвојним придевима: *Анкин, Милкин, Јадранкин, Стојанкин, Ајшин.*

ЗАДАЦИ

1. Опиши палатализацију у примерима: *пешачити, књижар, ваздушан, облачан.*
2. Напиши вокатив јединине од именица: *ученик, вук, друг, Бог, орах.*
3. Напиши деминутиве (умањенице) од именица: *књига, слика, рука, нога, снаха, коцка.*
4. Напиши више изведених речи које су постале од коренских речи *лек* и *дух*. Подвуци само оне речи у којима је извршена палатализација.

5. У следећим реченицама подвуци речи где је извршена палатализација:

- *Добар јунак добар сан уснио.*
- *Од', јуначе, да пијемо вина.*
- *Слога кућу гради, а неслога разграђује.*
- *Кад се сложе, и слаби су јаки*
- *Није сиромах ко мало има, већ онај ко много жели.*
- *Ко се задужи брзо осиромаша.*

6. У следећим речима недостају сугласници К и Ч. Упиши одговарајући:

- а) Душан__ин   б) Души__ин   в) Мил__ин   г) Мили __ин
д) Љуп__ин   ђ) Љуби__ин   е) слав__ин   ж) Слави__ин

7. Допуни табелу као што смо започели:

зец зец + ица зечица

улица _____

птица _____

жица _____

деца _____

8. У следећим реченицама подвуци речи које су неправилно написане и напиши их правилно на датим линијама:

а) Бранчин и Олгичин реферат из географије био је најбољи.

б) Тетка Изетин син је глумац и недавно је добио награду „Добрицин прстен“.

в) Ове године је на школском турниру победила Ленкина и Милицина сестра.

9. Допуни табелу:

	Глагол
скок + и(ти)	
зрак + и(ти)	
ток + и(ти)	
мрак + и(ти)	
лек + и(ти)	

Видимо да је овде сугласник испред самогласника прешао у сугласник.

СИБИЛАРИЗАЦИЈА

Сибиларизација представља промену задњонепчаних К, Г, Х у зубне Ц, З, С.

К	<i>војник + и</i>	<i>војници</i>	Ц
Г	<i>ног(а) + и</i>	<i>нози</i>	З
Х	<i>орак + и</i>	<i>ораси</i>	С

Сибиларизација се јавља:

- у деклинацији именица (датов и локатив једине и датив, инструментал и локатив множине): *рука – руци, нога – нози, орак – ораси – орасима*;
- у императиву глагола чија се инфинитивна основа завршава на задњонепчани сугласник: *пећи (пек – ох) – пеци, пецимо, пеците*;
- у имперфекту истих глагола: *пецијах, стризијах, врсијах*;
- у грађењу несвршених глагола: *кликнути – клицати, дићи (диг – ох) – дизати*.

ОДСТУПАЊА (ИЗУЗЕЦИ)

- код именица чија основа завршава на **-чк** и **-ћк**:
значка – значки, праћка – праћки, мачка – мачки...;
- код именица чија основа завршава на **-цк**, **-зг**, **-сх**:
коцка – коцки, мазга – мазги, Пасха – Пасхи...;
- код једносложних, двосложних и тросложних именица на **-тк**:
алатка – алатки, лутка – лутки, патка – патки...;
- код именица које имају више од три слога и основу на **-тк**, где постоје дублетни облици:
битка – бици – битки, загонетка – загонетци – загонетки, приповетка – приповеци – приповетки...;
- код личних имена, презимена и хипокористика:
Бранка – Бранки, Лука – Луки, Вука – Вуки...;
- код двосложних хипокористика општег значења:
бака – баки, зека – зеки, кока – коки, сека – секи...;
- код неких страних географских имена:
Мека – Меки, Волга – Волги, Казабланка – Казабланки...
(али Америка, Африка, Аљаска – Америци, Африци, Аљасци...).

ЗАДАЦИ

---

1. У следећим реченицама подвуци речи где је извршена сибиларизација.

- У руци је држао пуну кашику кајмака.
- То сам прочитао у књизи.
- На муци се познају јунаци.
- Клепећу кости као ораси у празној врећи.

2. Како гласи номинатив множине од следећих именица: *војник, корак, излог, подвиг, Влах, Чех...*

3. Изговори и напиши номинатив множине од именица: *задатак, тренутак, предак.*

4. Изговори датив и локатив једнине именица: *мајка, рука, влага, нега, нога, сврха.*

5. На примерима упореди палатализацију и сибиларизацију: *девојка, снага, грех.*

6. Именицу војник напиши у вокативу једнине и номинативу множине. Упореди добијене облике.

7. У следећим речима недостају сугласници **К** и **Ц**. Упиши одговарајући:

а) Лен_ и

б) Души_ и

в) Мил_ и

г) Мили_ и

д) Љуп_ и

ђ) Љуби_ и

е) слав_и

ж) Слави_и

8. У следећим реченицама подвуци речи које су неправилно написане и напиши их правилно на датим линијама:

а) Мојој комшиници, фризерци Мици, јутрос се покварио телефон.

_____

б) Писци се на јучерашњој седници нису сложили само у једној тачци.

_____

в) Мој брат Киза сада игра фудбал у првој лизи.

_____

9. Подвуци реч у којој у дативу и локативу једнине не долази до сибиларизације:

оловка, ознака, шака, коцка, војска, трака, бајка, даска, јабука, банка

10. Допуни табелу:

	2. лице једнине императива
утећи	
обући се	
привући	
рећи	
подвући	

СИЛАЗНИ И УЗЛАЗНИ АКЦЕНТИ

Да се подсетимо!

Посебно гласовно истицање појединих слогова у речима назива се **акценат или нагласак**.

У нашем језику постоје четири акцента и неакцентована дужина.
према квантитету (трајању) према квалитету (тоналности)

ДУГИ

КРАТКИ

УЗЛАЗНИ

СИЛАЗНИ

Акценте обележавамо знаковима приказаним у табели:

	кратки	дуги
силазни	\\	^
узлазни	\	/

Силазни при изговору тонски падају, а **узлазни** тонски расту.

КАКО ОДРЕДИТИ АКЦЕНТЕ?

Највећи проблем у вези са одређивањем акцената јесте ситуација када се од ученика захтева да употреби свој слух. Одређивање акцената према слуху је најтеже... Нарочито за појединце који немају слуха. Зато су измишљена правила за акцентовање, која треба примењивати.

Основна правила акцентовања речи у српском књижевном језику су следећа:

1. Силазни акценти (\\ ^) једини могу стајати у једносложним речима:
2. У двосложним и вишесложним речима силазни акценти (\\ ^) могу стајати само на првом слогу.
3. Узлазни акценти (\ /) могу стајати на било ком осим на последњем слогу.
4. Акценат у српском језику никада не стоји на последњем слогу.

Ево неколико речи са истакнутим акцентованим (наглашеним) слоговима:
Четири, за**Д**атак, **С**ачекати, по**Р**учити, у**Р**адити, **В**ода, до**Б**итак, осло**Б**одити, **Л**овити,
досто**Ј**АН ство, сло**Б**ода...

Акцентат можемо одредити лакше ако пратимо следеће кораке:

1. Поделити реч на слоге,	2. Одредити место акцента,	3. Одредити дужину (квантитет акцента),	4. Одредити да ли се тон на слогу који долази након акцентованог слога пење или спушта (квалитет акцента).
-------------------------------------	--------------------------------------	---	--

Одређивање места акцента може бити забавно и смешно. Да бисмо развили осећај за место акценатског удара у речи, најбоље је да реч изговарамо тако што ћемо сваки пут да јој мењамо место акцента. Узмимо, рецимо, реч **ЗАПИСАЛА**. Када је поделимо на слоге биће:

ЗА – ПИ – СА – ЛА

Сада ту реч можемо изговарати на више начина.
Изговоримо је када је акценат на првом слогу

ЗА – ПИ – СА – ЛА

Изговоримо када је на другом слогу:

ЗА – **ПИ** – СА – ЛА

На трећем:

ЗА – ПИ – **СА** – ЛА

Хајде да је изговоримо и када би акценат био на последњем слогу, иако ту никада не сме да буде:

ЗА – ПИ – СА – **ЛА**

Проверите да ли сте добро изговарали... Ако јесте, акценат је на **другом** слогу. Пошто је на другом слогу, правила нам кажу да на том месту у речи може да стоји само неки од узлазних акцената, а силазни не долазе у обзир јер они могу бити или на првом слогу или над једносложним речима. Другим речима, у овом примеру ћемо у потпуности одредити акценат ако му откријемо дужину трајања (квантитет), јер од узлазних постоји само један кратки и само један дуги акценат.

Сада треба одредити **дужину (квантитет) акцента**. За одређивање дужине акцента треба имати мало слуха. Реч можемо ИЗГОВОРИТИ и када би имала кратки и када би имала дуги акценат.

РЕШЕЊЕ: Наравно, у питању је дуги акценат, а пошто је на другом слогу, мора бити дугоузлазни акценат! Напишимо за крај акценатску ознаку изнад слога који је под акцентом.

ЗА – пи – СА – ЛА

Ето, решили смо овај задатак.

Не заборавите стару изреку: „**Понављање је мајка знања**“.

Што више будете вежбали, боље ћете осећати акценте и боље ћете осећати поезију и лепоту музике која се скрива у речима.

Енклитике и проклитике не акцентујеш!

Ако траже да одредиш акценатске целине, то су целине у којима повезујеш речи са **енклитикама и проклитикама**:

За време – проклитика (за је предлог и стоји уз именицу).

Свет **је** – енклитика (је је помоћни глагол јесам, краћи облик).

Речи уз које не стоји ни енклитика ни проклитика остављају се саме, оне саме чине једну **акценатску целину**.

ПОСЛЕАКЦЕНАТСКЕ ДУЖИНЕ:

Дуги самогласници у неакцентованим слоговима називају се дужине, а јављају се само после акцентованих слогова.

Зато се називају **послеакценатске дужине**: вѣчнѡст, зѧпрѧво, заробљѧнѧк, пѡчѧло.

Ненаглашен, неакцентован слог може бити **дуг** и **кратак**.

Дуг неакцентован слог означава се дужином, **равном цртом**.

Јављају се у следећим облицима речи:

- у генитиву множине свих именица дуг је последњи слог (имѧнѧ),
- у генитиву и инструменталу једнине именица на -а дуг је последњи слог (жѧнѧ, жѧнѡм),
- у презенту свих глагола дуг је последњи слог у облицима једнине и трећем лицу множине (ѡчѧм, ѡчѧш, ѡчѧ, ѡчѧ), а претпоследњи у облицима 1. и 2. л. множ. (ѡчѧмо, ѡчѧте),
- у глаголском прилогу садашњем и прошлом дуг је претпоследњи слог (дѡлазѧћи, ѡшѧвши),
- дуги могу бити самогласници у многим другим случајевима (пѡзвѧн, млѧђѧг, лѧпшѧ).

ОДСТУПАЊА ОД ПРАВИЛА ЗА АКЦЕНТОВАЊЕ

Одступања од правила за акцентовање се врше у следећим примерима:

1. Речи страног порекла (лаборант);
2. Сложенице (Југославија);
3. Именице у Г. мн. (Црногораца).

Како се решавају одступања код акцентовања?

1. Заменом силазног акцента узлазним на унутрашњем слогу;
2. Акценатским преношењем најчешће узлазног акцента (Југославија, лаборант).

АКЦЕНАТСКИ ДУБЛЕТИ

Због неких језичких процеса и широке територије на којој се језик распростире јављају се тзв. акценатски дублети.

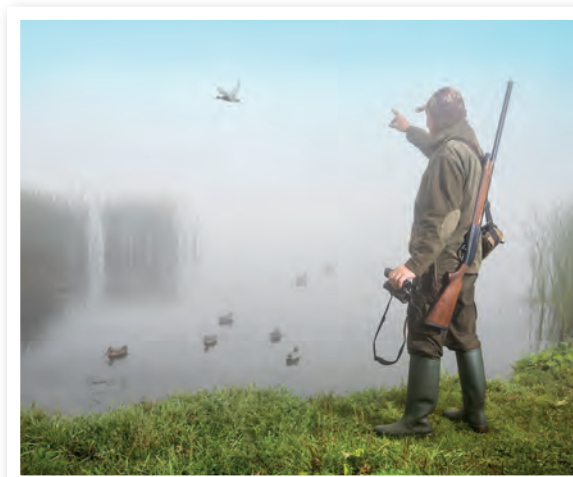
Акценатски дублети су две речи, односно два облика која се разликују само по акценту, дужинама или месту акцента. Оба облика су књижевна, али је један обичнији у једној, а други у другој средини.

Код именица има акценатских дублета:
ЛО́ВАЦ – ЛО́ВАЦ,

Код придева има дублета:
ПА́НЧЕВАЧКЀ – ПА́НЧЕВАЧКЀ

У презенту глагола се налазе дублети:
ЧИ́ТАМО – ЧИ́ТАМО,

У инфинитиву глагола:
О́БУЋИ – О́БУЋИ

На пример:

доћи и доћи, помоћи и помоћи, необичан и необичан, човека и човека, планина и планина, читамо и читамо, синова и синова, необичан и необичан, мене и мене, желимо и желимо.

Нису акценатски дублети речи код којих акценат има улогу у разликовању значења речи: *град* (насељено место) и *град* (падавина), *левак* (предмет) и *левак* (леворук), *коса* (на глави) и *Коса* (име), *зора* (свитање) и *Зора* (име), *бег* (бекство) и *бег* (титула), *средина* (хлеба) и *средина* (друштвена), *село* (насеље) и *село* (посело), *пас* (животиња) и *пас* (појас), *лук* (поврће) и *лук* (оружје); *раван* (придев) и *раван* (именица), *седе* (глагол) и *седе* (придев); *пета* (редни број) и *пета* (део ноге) и др.

ЗАДАЦИ

1. Акцентуј следеће речи: *палачинке, хрскавица, потрчати, сенка.*
2. Ово су речи у којима се у изговору често греша. Акцентуј их правилно: *командант, асистент, кров, телевизор, диригент, категорија.*
3. Подвуци наглашене самогласнике у датим речима: *бајка, салама, потрчати, изградња, намера, лубеница.*
4. Подвуци речи кратког акцента: *дуг, поље, вода, тело, жена, душа.*
5. Подвуци речи дугог акцента: *Добра роба лако купца нађе.*
6. Допуни следеће реченице:

- а) На једносложним речима стоје само _____ акценти.
- б) На првом слогу могу стајати _____ акценти.
- в) На унутрашњем слогу могу стајати само _____ акценти.
- г) На последњем слогу _____ акцента.

МОРФОЛОГИЈА

ГРАМАТИЧКЕ КАТЕГОРИЈЕ ИМЕНИЦА

Да се подсетимо!

Именице познају следеће граматичке категорије: **род, број и падеж**. Род може бити : мушки, женски и средњи. Лако се могу одредити помоћу заменица:

ТАЈ → **мушки род** *човек, сат, бик, рат, радијатор, сто...*

ТА → **женски род** *жена, мајка, гумица, клупа, креда, књига...*

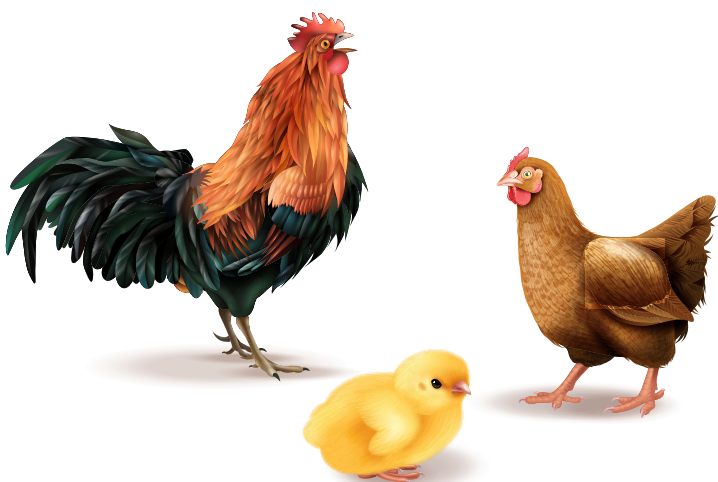
ТО → **средњи род** *небо, сребро, поље, јагње, сунце, теле...*

ПРИРОДНИ И ГРАМАТИЧКИ РОД

Постоје именице код којих се природни и граматички род разликују.

Природни род могу имати само живе категорије, оно што је по природи ствари издељено на полове.

Кокошка је у природи женског рода, па је њен природни род женски. Петао је мушког рода, па је његов природни род мушки. Пиле, њихово младунче, у природи је или женског рода или мушког рода.

Значи, у природи не постоји **СРЕДЊИ РОД!**

У граматици ТАЈ петар је мушког рода, ТА кокошка је женског рода, а ТО пиле је средњег рода.

У природи **жена** је женског пола, има природни женски род. У граматички се одређује као ТА жена, значи и граматичког је женског рода,

Именица **човек** има исти природни и граматички род – мушки.

• Именице *веверица, рода, пијавица* имају само **граматички род – женски**, јер се каже ТА глиста, ТА веверица, ТА пијавица, ТА рода.

Природни род се не одређује.
Не може се рећи: *глистан, веверац, пијавац, нити родан*.

• Именице: *пуж, мрав, кит* одређују се само у **граматичком роду – мушком**. Каже се ТАЈ пуж, Тај мрав, ТАЈ кит. Не може се рећи : *пужица, мравица, китица*.

• Именице *брод, лађа* су **нежива** категорија и немају природни род. Граматички род за брод је мушки – ТАЈ брод, за лађу је женски – ТА лађа.

Именица **владика** завршава се на -а, као именице граматичког женског рода (жена, лутка...) и када се *владика* промени по падежима, има исте наставке као именица *жена*:

номинатив	ВЛАДИКА-А	ЖЕН-А
генитив	ВЛАДИК-Е	ЖЕН-Е
датив	ВЛАДИЦ-И	ЖЕН-И
акузатив	ВЛАДИК-У	ЖЕН-У
вокатив	ВЛАДИК-О	ЖЕН-О
инструментал	ВЛАДИК-ОМ	ЖЕН-ОМ
локатив	ВЛАДИЦ-И	ЖЕН-И

Значи, именица **владика** има граматички женски род. По природи ствари владика је мушкарац и његов природни род је мушки.

• Именица **слуга** такође се завршава на -а, па има граматички женски род. У природи слуга може бити мушког и женског пола.

ЗАДАЦИ

1. Да ли се именице пијаница, скитница, варалица, тврдица односе:

- а) само на лица мушког пола;
- б) само на лица женског пола;
- в) на лица и мушког и женског пола?

Одреди њихов граматички род.

2. Одреди природни и граматички род именица ТАТА, ДЕТЕ, ПЕСМА.

БРОЈ ИМЕНИЦА

SINGULARIA TANTUM

Неке именице имају само једнину и називају се **singularia tantum**:

песак, мир, романтизам, Чикаго, Београд...

Од њих се не може начинити множина јер би то изгледало нелогично:

пескови, мирови, романтизми, Чикага, Београди...

PLURALIA TANTUM

Неке именице имају само множину. Спадају у групу именица **pluralia tantum**:

Сремски Карловци, наочари, прса, недра, врата, уста, кола, гусле...

Од ових именица не можемо извести облике једнине, а ако бисмо покушали, добили бисмо речи без значења:

један наочар и други наочар, једна гусла и друга гусла...

• Када бисте именицу врата променили по падежима једнине, то би изгледало овако:

номинатив	врата
генитив	од врате
датив	према врати
акузатив	видим врату
вокатив	хеј, врато
инструментал	са вратом
локатив	о врати

ПАДЕЖИ ИМЕНИЦА

У нашем језику постоји седам падежа.

Често се дешава да се помешају генитив и акузатив. Зато испред именице у генитиву треба додати предлог од. Акузативом се најчешће означава прави објекат.

Мешају се и датив и локатив. Датив може и не мора да има предлоге; ако их има, то су према и ка, или се њиме означава коме је нешто намењено.

Локатив увек има предлоге и то су: у, на, о, по, при. Њиме се означава место радње.

	ЈЕДНИНА	МНОЖИНА
номинатив	село	села
генитив	од села	од села
датив	према селу	према селима
акузатив	видим село	видим села
вокатив	хеј, село	хеј, села
инструментал	селом	селима
локатив	о селу	о селима

	ЈЕДНИНА	МНОЖИНА
номинатив	име	имена
генитив	од имена	од имена
датив	имену	именима
акузатив	чујем име	чујем имена
вокатив	хеј, име	хеј, имена
инструментал	са именом	са именима
локатив	о имену	о именима

ЗАДАЦИ

1. Одреди падеж именице кућа.

- а) Када се зачуо тресак, сви су истрчали из куће.
- б) Моја кућо, моја слободо!
- в) Кућа је била веома лепа.
- г) Већ годинама у кући нико није становао.
- д) После утакмице упутих се лагано кући.
- ђ) Видели су кућу о којој су сањали годинама.
- е) Једино је бака жалила за старом кућом.

2. Дате именице промени по падежима: судија, ствар, жена, човек, доктор.

3. У ком су падежу подвучене речи у следећим стиховима?

*Неко у овој соби само ћути и ћути
и гледа како јесењ са кишамом,
са лишћем, са ветровима путује
преко покислих градских кровова за птицама.*

ЗБИРНЕ ИМЕНИЦЕ

Зову се тако зато што означавају збир нечега, скуп предмета или бића који се не може избројати (небројив је) на први поглед.

Тако се у збирне именице убраја: жбуње (то је мноштво жбунова, не зна се колико има на први поглед), грање (не зна се колико их има на први поглед), цвеће (збир, скуп појединачних цветова, небројив).

- На ливади се играла јагњад.

Ако се ставимо у улогу посматрача те јагњади, не знамо одмах колико их је док не почнемо појединачно да бројимо. Зато се мноштво ових животиња означава збирном именицом **јагњад**.

номинатив	јагњад
генитив	од јагњади
датов	према јагњади
акузатив	видим јагњад
вокатив	хеј, јагњад
инструментал	са јагњади
локатив	о јагњади

Исто је и у следећим примерима.

- У вртићу се играју **деца** (дечаци и девојчице).

• За дан студената у Београду окупља се студентарија (студенти младићи и девојке).

• Код деде у Херцеговини стигла је сва његова унучад (унуци и унукe).

ЗАДАТАК

1. Следеће збирне именице промени по падежима:

УНУЧАД,
СТУДЕНТАРИЈА,
ГОСПОДА,
ДЕЦА.

ДЕМИНУТИВИ

Прочитај пажљиво следеће реченице, размисли о значењу потцртаних речи и одговори на захтеве.

- Сваки зимски распуст проводимо у дединој кућици на обронцима планине Таре.
- Девојчица је ручицом помазила кученце које јој се врзало око ногу.
- На сточићу у трпезарији били су постављени тањирићи и тацна са колачима.
- Моја сестрица Санела има тек једну годину, али већ зна да каже „мама“ и мене зове „бата“.
- За домаћи задатак смо имали да прочитамо две причице из књиге.

Примећујеш да све ове подвучене речи представљају умањенице у односу на полазне речи.

Речи које означавају нешто умањено у односу на реч од које су настале називају се **деминутиви**.

Назив **деминутив** потиче од латинског глагола „*deminuare*“, што значи смањивати, односно од латинског придева „*deminutus*“, што значи *умањен*.

Најчешћи суфикси којима се граде деминутиви су **-ица, -ић, -енце, -ашце**, али има их још много.

Деминутиви су врло често истовремено и речи од мила. Такве речи називају се **хипокористици** (пр. Речи које користимо тепајући другим људима и животињама: **маца, меда, Миша, тајо, слонче**, али и речи од мила за неживе појмове: **срдашце, стомаче**.)

сестр-

+

-ица

→

сестрица

творбена основа

суфикс

изведеница – деминутив
ихипокористик (*мала али и
драга вољена сестра*)

ЗАДАТАК

1. Направи деминутиве од следећих речи и заокружи оне које су уједно и хипокористици: *сунце, књига, директор, пиле, дечак*,

АУГМЕНТАТИВИ

Пажљиво прочитај следећи дијалог и размисли о значењу потцртаних речи.

- Дарија: Е, мој комшија... Толику си кућерину саградио, а деца одоше у иностранство! Сад шеташ горе-доле по празним собетинама!
- Агим: Нека, Дарија... Није мој син оне силне књижурина прочитао и изучио да се овде злопати!
- Дарија: Данас ће моји у госте! Требало је већ да стигну, али ова кишурина их успорила... Ух... Да знаш само колико сам шерпетина хране скувала! Хајде код нас, да не седиш сам у толикој кућерини!
- Агим: Хвала, други пут... (у себи: „Докона женетина! Сваки дан само протури главурду преко ограда!“).

Каква је кућа у овој причи и зашто је приповедач назива кућетином или кућерином?

Примећујеш на основу наведених примера да неке речи представљају увећанице у односу на речи од којих су настале. Такве речи називају се аугментативи. Они настају у творбеном процесу извођења, додавањем суфикса на творбену основу полазне речи.

► **Аугментатив** је облик именице којим се исказује увећање.

Назив **аугментатив** потиче од латинског глагола „**augmentare**“, што значи *повећати, увећати*.

Најчешћи суфикси којима се граде аугментативи су **-ина, -чина, -етина, -урина, -урда, -ерина**, али има их још много.

КОЗ-

+

-етина

КОЗЕТИНА

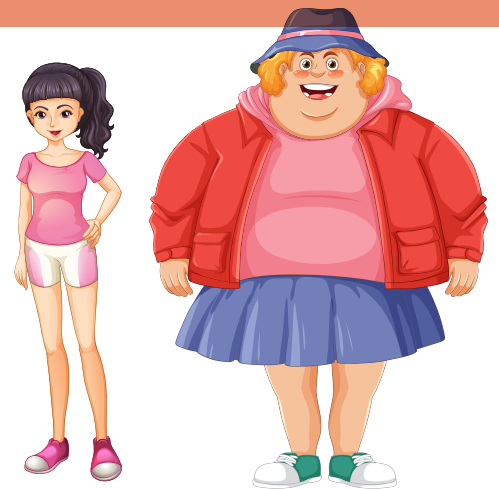
Погледај истакнуте речи у реченицама које представљају део Агимовог монолога: „Докона женетина! Сваки дан само протури главурду преко ограда!“

Примећујеш да аугментативи у овим примерима имају погрдно значење. Комшиница Дарија заправо уопште не мора бити крупна жена, већ аугментативом Агим изражава некакав емотивни однос према њој у датом контексту – своју нетрпељивост, недопадање. И Даријина глава није нужно заиста велика – може бити, али и не мора. Сигурно је само да Агим не жели да је види свакодневно.

Аугментативи *женетина* и *главурда* истовремено представљају и погрдне називе за жену и главу.

ПЕЈОРАТИВИ

Речи којима се казује неко погрдно значење називају се пејоративи (или погрднице). Тим речима, које садрже негативан емотивни набој, извргавају се подсмеху, исмејавању или сарказму интелектуалне, физичке, моралне и друге карактеристике. Обично су то речи у пренесеном, ироничном смислу. Тако пејоративи могу бити и речи које су у свом изворном значењу потпуно неутралне (кокошка, коњ, магарац), чак и супротне (генијалац, мудрац, светац).

Погрдне речи могу настати и посебним творбама: могу бити аугментативи, али и деминутиви. Сви аугментативи и деминутиви негативног вида истовремено су и пејоративи, нпр.: главурда, носина, ручерда, фудбалерчић, јуначић, новинарчић.

▶ **ПЕЈОРАТИВИ** су речи погрдног значења.

ЗАДАЦИ

1. Направи аугментативе од следећих именица: *рука, шофер, прозор, нос, лампа, кутија, баба, торба, птица.*
2. Издвој из првог задатка три именице које уз значење увећања развијају нарочиту нијансу погрдног значења.
3. Напиши како гласе аугментативи датих именица: *магарац, крава, коњ.*
4. Напиши од којих су речи добијени следећи аугментативи: *зградетина, волина, мајмунчина, бабускера, косурдача, папирчина, брадурина.*
5. Напиши одговарајуће аугментативе и пејоративе користећи дата објашњења:
а) велика, груба рука _____ или _____;
б) суров официр, којег војници не воле _____;
в) велика или неудобна ципела _____.

ВРСТЕ ПРИДЕВА И ДЕКЛИНАЦИЈА

Да се подсетимо!

► **Придеви** су речи који изражавају неку особину именице.

Према свом значењу придеви могу бити:

ОПИСНИ (описују неку особину): *шарен, крилат, масиван, јак, леп, зао, горд.....*
Добијају се на питање **КАКАВ?**

ПРИСВОЈНИ (означавају припадност именичком појму): *очев, мајчин, сестрин, братов, школски, људски, козји...*
Добијају се на питање **ЧИЈИ?**

ГРАДИВНИ (означавају од које је материје нешто направљено): *дрвен стаклен, кожни, лимени, пешчани, свилени, снежан,...*
Добијају се на питање **КАКАВ** и **ОД ЧЕГА ЈЕ?**

ВРЕМЕНСКИ (показују којем времену припада именички појам): *јутарњи, вечерњи, предратни, зимски, летошњи...*
Добијају се на питање **КАДАШЊИ?**

МЕСНИ (показују место именичког појма): *горњи, доњи, десни, леви, овдашњи...*
Добијају се на питање **КАКАВ ЈЕ?** и **ГДЕ ЈЕ?**

ДЕКЛИНАЦИЈА ПРИДЕВА

ПАДЕЖИ	МУШКИ РОД	
	ЈЕДНИНА	МНОЖИНА
Номинатив	плав-и	плав-и
Генитив	плав-ог	плав-их
Датив	плав-ом(е)	плав-им(а)
Акузатив	плав-и	плав-е
Вокатив	плав-и	плав-и
Инструментал	плав-им	плав-им(а)
Локатив	плав-ом(е)	плав-им(а)

ПАДЕЖИ	ЖЕНСКИ РОД	
	ЈЕДНИНА	МНОЖИНА
Номинатив	плав-а	плав-е
Генитив	плав-е	плав-их
Датив	плав-ој	плав-им(а)
Акузатив	плав-у	плав-е
Вокатив	плав-а	плав-е
Инструментал	плав-ом	плав-им(а)
Локатив	плав-ој	плав-им(а)

	СРЕДЊИ РОД	
ПАДЕЖИ	ЈЕДНИНА	МНОЖИНА
Номинатив	плав-о	плав-а
Генитив	плав-ог (а)	плав-их
Датив	плав-ом(е)	плав-им(а)
Акузатив	плав-о	плав-а
Вокатив	плав-о	плав-а
Инструментал	плав-им	плав-им(а)
Локатив	плав-ом(е)	плав-им(а)

ЗАДАЦИ

1. Опиши слику користећи што већи број придева.
2. Одреди у ком падежу си употребио/употребила сваки придев у твом опису.
3. Следеће придеве мењај по падежима:

леп, школски, дрвен, зимски, десни, сјајни, пластични, људски, шарен.

СТЕПЕНОВАЊЕ КОД ПРИДЕВА

► Компарација придева подразумева поређење или степеновање придева.

• Основни облик придева зове се **ПОЗИТИВ**: *леп, висок*.

• Први степен компарације, који подразумева да је особина придева изражена у већој мери, зове се **КОМПАРАТИВ**: *лепши, виши*.

• Други степен компарације, који означава заступљеност особине у највишем степену, зове се **СУПЕРЛАТИВ**: *најлепши, највиши*.

- Ако је придев грађен тако да већ у себи садржи наглашену особину, такав придев својим основним обликом, позитивом, има значење суперлатива: *изузетан, предиван, беспрекоран*.

- Неки придеви се не могу поредити: *нем, сед, слеп, глуп, шупаљ*.

- Компаратив се гради од основе и наставка. Неки придеви имају наставак **-ји** (бео – бељи, дуг – дужи), при чему долази до јотовања, неки имају наставак **-ији** (слан – сланији, мрачан – мрачнији), а наставак **-ши** јавља се само код трију придева: ЛЕП – лепши, МЕК – мекши, ЛАК – лакши.

- Компаратив придева далек гласи даљи (дал + ји = даљи, јотовање).
Компаратив придева сладак гласи слађи (слад + ји = слађи, јотовање).
Компаратив придева низак гласи нижи (низ + ји = нижи, јотовање).

- Од придева дуг компаратив гласи дужи и дуљи.

Неки придеви имају неправилну компарацију, што значи да се нека друга основа, која је различита од основе из позитива, узима за грађење компаратива. Таква појава узимања друге основе назива се **суплетивизам**.

Имају је следећи придеви: *зао – гори, добар – бољи, велики – већи, мали – мањи*.

ЗАДАЦИ

1. Напиши облике компаратива и суперлатива следећих придева: *јужни, јефтин, јадан, јединствен*.
2. Напиши компаратив и суперлатив ових описних придева: *гласан, светао, мутан, мрачан, влажан*.

ВРСТЕ ЗАМЕНИЦА И ДЕКЛИНАЦИЈА

Да се подсетимо!

► **Заменице** су речи које замењују неке друге речи у нашем језику

Ја сам Аида. Тако ми је име. Ако и даље говорим о себи, не морам више да употребљавам своје властито име, него заменицу.

Мене боли нога, а не: *Аиду боли нога.*

Свиђа ми се филм, а не: *Аиди се свиђа филм.*

Заменице су речи које упућују на некога или на нешто.

Деле се на **именичке и придевске**.

ИМЕНИЧКЕ ЗАМЕНИЦЕ

Именичке заменице могу бити личне (односе се на лица) и неличне (не зна се тачно на кога се односе).

ИМЕНИЧКЕ ЗАМЕНИЦЕ	
ЛИЧНЕ ЗАМЕНИЦЕ	НЕЛИЧНЕ ЗАМЕНИЦЕ
ја, ти, он, она, оно ми, ви, они, оне, она	упитне : ко, шта
себе, се (повратне заменице)	неодређене: неко, нешто одричне: нико, ништа опште: свако, свашта,

ПРОМЕНА ЗАМЕНИЦА ПО ПАДЕЖИМА:

ЛИЧНЕ ЗАМЕНИЦЕ

	ЈЕДНИНА				МНОЖИНА		
	1.лице	2.лице	3. лице		1.лице	2.лице	3. лице
НОМИНАТИВ	ја	ти	он, оно	она	ми	ви	они, оне, она
ГЕНИТИВ	мене	тебе	њега	ње	нас	вас	њих
ДАТИВ	мени, ми	теби, ти	њему, му	њој, јој	нам(а)	вам(а)	њима, им
АКУЗАТИВ	мене, ме	тебе, те	њега, га	њу, је, ју	нас	вас	њих, их
ВОКАТИВ	/	ти	/	/	/	ви	/
ИНСТРУМЕНТАЛ	(са) мног	(с) тобом	(с) њим	(с) њом	(с) нама	(с) вама	(с) њима
ЛОКАТИВ	(о) мени	(о) теби	(о) њему	(о) њој	(о) нама	(о) нама	(о) њима

Повратна заменица СЕБЕ, СЕ

Упитно-односна заменица КО, ШТА

ЈЕДНИНА	ЗА БИЂА	ЗА ПРЕДМЕТЕ
-	КО	ШТА
СЕБЕ, СЕ	КОГ(А)	ЧЕГА
СЕБИ	КОМЕ	ЧЕМУ
СЕБЕ, СЕ	КОГА	ШТА
-	-	-
СОБОМ	КИМ(Е)	ЧИМ(Е)
СЕБИ	КОМ(Е)	ЧЕМУ

Ова заменица има исте облике за једнину и за множину.

Одричне заменице познају се по томе што почињу са **ни** Одрична заменица **НИКО; НИШТА**

	ЗА БИЋА	ЗА ПРЕДМЕТЕ
Номинатив	НИКО	НИШТА
Генитив	НИ ОД КОГА	НИ ОД ЧЕГА
Датив	НИКОМЕ, НИ ПРЕМА КОМЕ	НИЧЕМУ, НИ ПРЕМА ЧЕМУ
Акузатив	НИКОГА, НИ У КОГА	НИШТА, НИ У ШТА
Вокатив	-	-
Инструментал	НИ СА КИМ	НИЧИМ(Е), НИ СА ЧИМ(Е)
Локатив	НИ О КОМЕ	НИ О ЧЕМУ

Општа заменица **СВАКО**

	ЗА БИЋА	ЗА ПРЕДМЕТЕ
Номинатив	СВАКО село	СВАКА села
Генитив	СВАКОГ села	СВАКИХ села
Датив	СВАКОМ селу	СВАКИМ селима
Акузатив	СВАКО село	СВАКА села
Вокатив	-	-
Инструментал	СВАКИМ селом	СВАКИМ селима
Локатив	О СВАКОМ селу	О СВАКИМ селима

ПРИДЕВСКЕ ЗАМЕНИЦЕ

Придевске заменице се зову тако зато што се мењају по падежима слично као и придеви и зато што по функцијама у реченици подсећају на придеве – имају функцију атрибута.

У ову категорију спадају:

ПРИСВОЈНЕ: мој, твој, наш, ваш, њен...;

ПОКАЗНЕ: тај, овај, онај, такав, толики...;

УПИТНО-ОДНОСНЕ: који, чији, какав, колики;

НЕОДРЕЂЕНЕ: некоји, нечији, некакав, неколик;

ОДРИЧНЕ: никоји, ничији, никакав, николик;

ОПШТЕ: икоји, ичији, свачији, икакав, свакакав, колики год.

ДЕКЛИНАЦИЈА ПРИДЕВСКИХ ЗАМЕНИЦА

ПРИСВОЈНЕ ЗАМЕНИЦЕ

	МУШКИ	ЖЕНСКИ	СРЕДЊИ
Номинатив	МОЈ капут	МОЈА кошуља	МОЈЕ одело
Генитив	МОГА, МОЈЕГ(а) капута	МОЈЕ кошуље	МОГА, МОЈЕГ(а) одела
Датив	МОМ(е), МОЈЕМ(у) капуту	МОЈОЈ кошуљи	МОМ(е), МОЈЕМ(у) оделу
Акузатив	МОЈ капут	МОЈУ кошуљу	МОЈЕ одело
Вокатив	МОЈ капуте	МОЈА кошуљо	МОЈЕ одело
Инструментал	МОЈИМ капутом	МОЈОМ кошуљом	МОЈИМ оделом
Локатив	О МОМ(е), МОЈЕМ(у) капуту	О МОЈОЈ кошуљи	О МОМ(е), МОЈЕМ(у) оделу

ПОКАЗНЕ ЗАМЕНИЦЕ

	ЈЕДНИНА	МНОЖИНА
Номинатив	ОВАЈ град	ОВИ градови
Генитив	ОВОГ(а) града	ОВИХ градова
Датив	ОВОМ(е) граду	ОВИМ градовима
Акузатив	ОВАЈ град	ОВЕ градове
Вокатив	/	/
Инструментал	ОВИМ градом	ОВИМ градовима
Локатив	О ОВОМ(е) граду	О ОВИМ градовима

УПИТНО-ОДНОСНЕ ЗАМЕНИЦЕ

	ЈЕДНИНА	МНОЖИНА
Номинатив	КОЈА жена	КОЈЕ жене
Генитив	КОЈЕ жене	КОЈИХ жена
Датив	КОЈОЈ жени	КОЈИМ женама
Акузатив	КОЈУ жену	КОЈЕ жене
Вокатив	/	/
Инструментал	КОЈОМ женом	КОЈИМ женама
Локатив	О КОЈОЈ жени	О КОЈИМ женама

НЕОДРЕЂЕНЕ ЗАМЕНИЦЕ

	ЈЕДНИНА	МНОЖИНА
Номинатив	НЕКАКВО поље	НЕКАКВА поља
Генитив	НЕКАКВОГ(а)	НЕКАКВИХ
Датив	НЕКАКВОМ(е)	НЕКАКВИМ
Акузатив	НЕКАКВО	НЕКАКВА
Вокатив	НЕКАКВО	НЕКАКВА
Инструментал	НЕКАКВИМ	НЕКАКВИМ
Локатив	НЕКАКВОМ(е)	НЕКАКВИМ

ОДРИЧНЕ ЗАМЕНИЦЕ

	ЈЕДНИНА	МНОЖИНА
Номинатив	НИЧИЈА земља	НИЧИЈЕ земље
Генитив	НИ ОД ЧИЈЕ земље	НИ ОД ЧИЈИХ земаља
Датив	НИЧИЈОЈ; НИ ПРЕМА ЧИЈОЈ земљи	НИЧИЈИМ; НИ ПРЕМА ЧИЈИМ земљама
Акузатив	НИЧИЈУ земљу	НИЧИЈЕ земље
Вокатив	НИЧИЈА земљо	НИЧИЈЕ земље
Инструментал	НИЧИЈОМ земљом	НИЧИЈИМ земљама
Локатив	НИ О ЧИЈОЈ земљи	НИ О ЧИЈИМ земљама

ОПШТА ЗАМЕНИЦА

	ЈЕДНИНА	МНОЖИНА
Номинатив	СВАЧИЈИ град	СВАЧИЈИ градови
Генитив	СВАЧИЈЕГ града	СВАЧИЈИХ градова
Датив	СВАЧИЈЕМ граду	СВАЧИЈИМ градовима
Акузатив	СВАЧИЈИ град	СВАЧИЈЕ градове
Вокатив	СВАЧИЈИ граде	СВАЧИЈИ градови
Инструментал	СВАЧИЈИМ градом	СВАЧИЈИМ градовима
Локатив	О СВАЧИЈЕМ граду	О СВАЧИЈИМ градовима

ЗАДАЦИ

---

1. Одреди врсту заменице и падеж у коме се она налази.

И ти си увек трчала, радовала си се кад би те моја мајка послала за што, била си срећна. Као да сад у њу гледам где погурена, повезана црном марамом, да јој се само нос и очи виде, претура по својим сандуцима. Вади из њих пожутела скупочена платна.

2. У следећим реченицама глаголе стави у одрични облик, а неодређене заменице замени одричним:

- а) Од **никога** је **нешто** узео.
- б) О **нечему** смо говорили.
- в) Према **нечему** има поштовања.
- г) Мари за **некога** и **нешто**.
- д) Разговара с **неким**.

3. Подвученој именичкој заменици одреди: врсту, лице, род, број и падеж.

Ја сам му својим поступком показала шта је праштање и разумевање.

врста: _____ број: _____

род: _____ падеж: _____

4. Подвучене заменице напиши у номинативу.

- а) Ни са ким нисам о томе разговарао.
- б) Ни о чему не води рачуна.
- в) Седели смо и причали о свему и свачему.

5. Заменицу *свашта* промени по падежима.

БРОЈЕВИ

Да се подсетимо!

▶ **Бројеви** су речи који показују колико је нечега и који су по реду.

Деле се на:

ОСНОВНЕ

РЕДНЕ

ЗБИРНЕ

Основни бројеви показују колико има нечега (људи, појмова). Другачије се зову прости, главни или кардинални. То су бројеви којима бројимо: један, два, три, шездесет, тридесет седам... Нису сви бројеви променљиви. По падежима се мењају само бројеви: ЈЕДАН, ДВА, ТРИ, ЧЕТИРИ.

01

Број један има облике сва три рода.

	МУШКИ	ЖЕНСКИ	СРЕДЊИ
Номинатив	ЈЕДАН	ЈЕДНА	ЈЕДНО
Генитив	ЈЕДНОГ(а)	ЈЕДНЕ	ЈЕДНОГ(а)
Датив	ЈЕДНОМ(е)	ЈЕДНОЈ	ЈЕДНОМ(е)
Акузатив	ЈЕДНОГ	ЈЕДНУ	ЈЕДНО
Вокатив	ЈЕДАН	ЈЕДНА	ЈЕДНО
Инструментал	ЈЕДНИМ	ЈЕДНОМ	ЈЕДНИМ
Локатив	ЈЕДНОМ(е)	ЈЕДНОМ	ЈЕДНОМ(е)

02

Број два показује да ће глагол иза њега стајати у облику множине. Сваки број већи од броја један (једнине) сада је у множини. Некада је постајала и двојина (две руке, две ноге, два ока, два уха). И број два има сва три рода.

	МУШКИ	ЖЕНСКИ	СРЕДЊИ
Номинатив	ДВА	ДВЕ	ДВА
Генитив	ДВАЈУ	ДВЕЈУ	ДВАЈУ
Датив	ДВАМА	ДВЕМА	ДВАМА
Акузатив	ДВА	ДВЕ	ДВА
Вокатив	ДВА	ДВЕ	ДВА
Инструментал	ДВАМА	ДВЕМА	ДВАМА
Локатив	О ДВАМА	О ДВЕМА	О ДВАМА

03

Бројеви три и четири се мењају на исти начин и имају исте облике за сва три рода.

04

	МУШКИ	ЖЕНСКИ	СРЕДЊИ
Номинатив	ТРИ	ЧЕТИРИ	ДВА
Генитив	ТРИЈУ	ЧЕТИРИЈУ	ДВАЈУ
Датив	ТРИМА	ЧЕТИРИМА	ДВАМА
Акузатив	ТРИ	ЧЕТИРИ	ДВА
Вокатив	ТРИ	ЧЕТИРИ	ДВА
Инструментал	ТРИМА	ЧЕТИРИМА	ДВАМА
Локатив	О ТРИМА	О ЧЕТИРИМА	О ДВАМА

Редни бројеви показују који је неко по реду: *први, други, трећи, четврти, двадесет пети, петсто двадесет други...*

Познају сва три рода и мењају се по падежима.

У акузативу мушког рода, као и код придева одређеног вида јављају се два облика: један за биће један за предмете.

Редни бројеви се пишу са тачком после арапских цифара: 1. август 1965.

Ако после редног броја стоји неки други интерпункцијски знак, тачка се изоставља: Иво Андрић (1892–1975).

Збирни бројеви означавају тачан број појмова из неког збира означеног именицом. Збирни бројеви означавају скуп особа мушког и женског пола: троје деце, петоро телади, деветоро унучади...

Мењају се по падежима.

У МНОЖИНИ РАЗЛИКУЈУ РОДОВЕ.

ЈЕДНИНА			
	ДВОЈЕ	ТРОЈЕ	ЧЕТВОРО
НОМИНАТИВ	ДВОЈЕ	ТРОЈЕ	ЧЕТВОРО
ГЕНИТИВ	ДВОГА	ТРОГА	ЧЕТВОРОГА
ДАТИВ	ДВОМА	ТРОМА	ЧЕТВОРОМА
АКУЗАТИВ	ДВОЈЕ	ТРОЈЕ	ЧЕТВОРО
ВОКАТИВ	ДВОЈЕ	ТРОЈЕ	ЧЕТВОРО
ИНСТРУМЕНТАЛ	ДВОМА	ТРОМА	ЧЕТВОРОМА
ЛОКАТИВ	О ДВОМА	О ТРОМА	О ЧЕТВОРОМА

МНОЖИНА			
	ДВОЈИ НАОЧАРИ	ДВОЈЕ ГУСЛЕ	ДВОЈА УСТА
НОМИНАТИВ	ДВОЈИХ	ДВОЈИХ	ДВОЈИХ
ГЕНИТИВ	ДВОЈИМ	ДВОЈИМ	ДВОЈИМ
ДАТИВ	ДВОЈЕ	ДВОЈЕ	ДВОЈА
АКУЗАТИВ	/	/	/
ВОКАТИВ	ДВОЈИМ	ДВОЈИМ	ДВОЈИМ
ИНСТРУМЕНТАЛ	О ДВОЈИМ	О ДВОЈИМ	О ДВОЈИМ
ЛОКАТИВ	О ДВОМА	О ТРОМА	О ЧЕТВОРОМА

БРОЈНЕ ИМЕНИЦЕ

Ове именице су изведене од бројева. Мењају се по падежима као именице: **двојица**, **тројица**, **петорица**, **десеторица** (означавају мушкарце).

Именица **првак** означава ученика првог разреда, а **петак** ученика петог разреда.

Именице: **стотина**, **хиљада**, **милион**, **милијарда** такође су бројне.

Јединица, **двојка**, **тројка**, **четворка**, **петица** називи су за оцене у дневнику.

ЗАДАЦИ

1. Четворо ученика не путује на екскурзију. Подвучена реч се односи:

- а) само на дечаке,
- б) само на девојчице,
- в) и на дечаке и на девојчице.

Са леве стране, један уз други, налазила су се два кратка кревета, а изнад њих икона Светог Николе, рад неког познатог сликара.

2. Редни број осми мењај по падежима у сва три рода.

3. Следеће бројеве разврстај на основне, збирне и редне: *два, двоје, други, шести, пети, педесет, петоро, двадесети, једанаест, седам, осморо, педесет трећи.*

4. Промени по падежима бројеве *два* и *други*.

ГЛАГОЛИ

Да се подсетимо!

▶ Глаголи су речи који означавају радњу, стање и збивање.

ГЛАГОЛСКИ ВИД

Према глаголском виду деле се на **несвршене** и **свршене**.

ДОЛАЗИТИ – ДОЋИ

ГЛАГОЛСКИ РОД

Под појмом **глаголски род** подразумева се прелазност и непрелазност радње на некога или нешто. Ако се уз глагол слаже допуна ШТА?, глагол је прелазни. Глагол који уза се има повратну речицу СЕ јесте повратни глагол. Тако се глаголи, према глаголском роду, деле на:

- прелазне;
- непрелазне;
- повратне.

Прелазни глаголи су: ЧИТАТИ (шта?) – књигу, ГЛЕДАТИ (шта?) – филм, ОРАТИ (шта?) – њиву. Радња прелази на некога или нешто, на објекат те радње.

Непрелазни су они глаголи уз које допуна *шта?* не може да стоји: ЛЕЖАТИ, ЛЕТЕТИ, ЦВЕТАТИ, ЛУМПОВАТИ.

Повратни глаголи се препознају по речци (заменици) СЕ.
Деле се у три подврсте:

1. Прави повратни – показују радњу која се врши на субјекту: ЧЕШЉАТИ СЕ (ЧЕШЉАТИ СЕБЕ), ШМИНКАТИ СЕ (СЕБЕ), КУПАТИ СЕ (СЕБЕ).

2. Узајамно-повратни – за вршење узајамно-повратне радње потребно је двоје: ЉУБИТИ СЕ, ГРЛИТИ СЕ, РВАТИ СЕ, ТУЋИ СЕ.

3. Неправи повратни – више показују стање него радњу: ЧУДИТИ СЕ, ЉУТИТИ СЕ, РАДОВАТИ СЕ (не можеш рећи *радовати себе*). Код ових глагола повратна речца (заменица) СЕ не може се заменити повратном заменицом СЕБЕ.

ЗАДАЦИ

1. Одреди глаголе према предмету радње: ПОКАЗАТИ, СМЕЈУЉИТИ СЕ, ПАДАТИ, КОПАТИ, РАЗМИШЉАТИ.

2. Повратне глаголе разврстај на праве, неправе и узајамно-повратне: СМЕЈАТИ СЕ, СПРИЈАТЕЉИТИ СЕ, ШЕТАТИ СЕ, ОБУВАТИ СЕ.

ГЛАГОЛСКИ ОБЛИЦИ

У нашем језику постоје четрнаест глаголских облика. Деле се на **личне** и **неличне**.

Лични глаголски облици мењају се по лицима: презент, аорист, имперфекат, перфекат, плусквамперфекат, футур први и футур други, императив и потенцијал.

Нелични глаголски облици немају лица инфинитив глаголски придјев радни, трпни глаголски придјев, глаголски прилог прошли и глаголски прилог садшњи.

Према својој структури (од чега су грађени) деле се на **просте** и **сложене**.

Прости су они глаголски облици, који се граде само од тог глагола који се мења и коме се додају наставци.

Сложени глаголски облици, поред глагола који се мења, имају и помоћне глаголе.

НЕЛИЧНИ ГЛАГОЛСКИ ОБЛИЦИ

ИНФИНИТИВ

Овај глаголски облик само насловљава, именује неку радњу, само је обележава, означава: радити, мислити, говорити, веселити се, дотаћи се, ићи, пећи, тући.

Инфинитив је, као што се види, **прост безлични глаголски облик** (састоји се само из једне речи и не казује које лице врши радњу).

лови – **ловити**   води – **водити**   бијаше – **бити**   пристигао – **пристићи**

трчи – **трчати**   изгуби се – **изгубити се**   није могао – **моћи**

ГЛАГОЛСКИ ПРИЛОГ ПРОШЛИ

Овај глаголски облик гради се само од **свршених** глагола, тако што се на инфинитивну основу дода наставка **-в** или **-вши**. Испред наставка се може додати и вокал **-а-**. Назив потиче од сличности са прилозима. У реченици обично врши функцију прилошке одредбе, баш као и прилози.

На пример: глагол РАСПАСАТИ је свршен. Његова инфинитивна основа гласи РАСПАСА-. Додајемо наставак -ВШИ и добијамо: **распасавши**.

ГЛАГОЛ ИНФИНИТИВ	СВРШЕНИ ВИД	ГЛ. ПРИЛОГ ПРОШЛИ
одлучи, одлучити	одлучити	одлучивши
извуче се, извући се	извући се	извукавши се
пењао се, пењати се	попети се	попевши се
идући, ићи	отићи	отишавши

ГЛАГОЛСКИ ПРИЛОГ САДАШЊИ

Овај глаголски облик гради се само од **несвршених** глагола када се на **треће лице множине презента** дода наставак **-ћи**. Глаголски прилог садашњи изводи се од глагола, а има функцију прилога. То је прости безлични глаголски облик.

На пример: РАДИТИ, (они) РАДЕ + ЋИ > РАДЕЋИ

ГЛАГОЛ ИНФИНИТИВ	НЕСВРШЕНИ ВИД	ГЛ. ПРИЛОГ САДАШЊИ
диже се, дићи	дизати	дичући се
узе, узети	узимати	узимајући
стајао је, стајати	стајати	стојећи
очупан, очупати	чупати	чупајући

ЗАДАЦИ

- Следеће глаголе стави у инфинитив: лови, трчи, бијаше, пристигао, изгуби се, води, није се надао, залетео се, није могао, зауставити се, пређе, отисну се, закрену, посрђе.
- Глаголе одлучи, извући се, пењати се, придржавао се, одупирати се, извући се, чинити, отићи начини у глаголски прилог прошли.
- Глаголе дићи, гушити, узимати, упутити се, стајати, ограђивати, чупати, изгристи, могла су, хватати начини у глаголски прилог садашњи.

ЛИЧНИ ГЛАГОЛСКИ ОБЛИЦИ

Да се подсетимо!

ПРЕЗЕНТ

Овим глаголским обликом означава се садашње време. То је лични прости глаголски облик. Гради се од презентске основе и наставка:

ЛИЦЕ	ЈЕДНИНА	МНОЖИНА
1.	-М	-МО
2.	-Ш	-ТЕ
3.	-	-Е, -У, -ЈУ

Презент не мора увек да означава само тренутну радњу. Сва значења презента којима се не означава садашња радња називају се пренесена значења. У њих се убрајају:

- **приповедачки (историјски, наративни) презент** (казује прошлу радњу): *Седнем ти тако јуче на зубарску столицу и дрхтим од страха.*
- **футурски презент** (казује будућу радњу): *Сутра идемо у биоскоп.*
- **гномски (пословички) презент** (јавља се у пословицама): *Ко другоме јаму копа, сам у њу пада.*
- **квалификативни (описни) презент** (казује особину или стање некога или нечега): *Марија зна енглески језик.*

ГЛАГОЛ	ПРЕЗЕНТСКА ОСНОВА	ПРЕЗЕНТ
пењати се	пење - мо се	1. пењем се, пењемо,се 2. пењеш се, пењете се 3. пење се, пењу се
залила је	залије - мо	1. залијем, залијемо 2. залијеш, залијете 3. залије, залију

ПЕРФЕКТАТ

Овај глаголски облик означава радњу извршену у прошлости. Гради се од енклитичког облика презента помоћног глагола јесам и радног глаголског придева. Ово је сложени глаголски облик, јер се састоји од две речи. Презент помоћног глагола јесам гласи:

1. јесам, сам	1. јесмо, смо
2. јеси, си	2. јесте, сте
3. јесте, је	3. јесу, су

ГЛАГОЛ	ПЕРФЕКТАТ
притрча, притрчати	1. притрчао сам, притрчали смо 2. притрчао си, притрчали сте 3. притрчао је, притрчали су

ФУТУР ПРВИ

Овај глаголски облик обележава будуће време, тј. радњу која тек треба да се изврши. Гради се од енклитичког (краћег) облика помоћног глагола хтети у презенту и од инфинитива. Може бити прости облик (певаћу), а може бити и сложени (ја ћу певати). Код простог облика користи се инфинитивна основа на коју се као наставци додају енклитички облици глагола ХТЕТИ у презенту, а код сложеног користи се цео инфинитив.

Ово важи само за глаголе на -ти. Глаголи на -ћи (моћи, пећи и сл.) немају прости облик.

1. хоћу ћу	1. хоћемо, ћемо
2. хоћеш, ћеш	2. хоћете, ћете
3. хоће, ће	3. хоће, ће

Пример:

ПРОСТИ:	1. певаћу 2. певаће 3. певаће	1. певаћемо 2. певаћете 3. певаће
СЛОЖЕНИ:	1. (ја) ћу певати 2. (ти) ћеш певати 3. (он) ће певати	1. (ми) ћемо певати 2. (ви) ћете певати 3. (они) ће певати

ИМПЕРАТИВ (заповедни начин)

Императив се другачија назива заповедни начин. Човек не може сам себи да нареди, али зато може неком другом лицу, својој групи или некој другој групи. Императив се гради тако што се од трећег лица множине презента одузме наставак (-е, -у, -ју) и дода наставак за императив:

Шта они раде? Певају – (-ју) = пева + **ј, -јмо, -јте**

Шта они раде? говоре – (-е) = говор + **и, -имо, -ите**

Шта они раде? пишу – (-у) = пиш + **и, -имо, -ите**

ИМПЕРАТИВ ЈЕ **ПРОСТ ЛИЧНИ** ГЛАГОЛСКИ ОБЛИК.

Пример:

1. -	1. свирајмо!
2. свирај!	2. свирајте!
3. -	3. -

ГЛАГОЛ	ИМПЕРАТИВ
гледаш, гледати	1. гледајмо 2. гледај, гледајте
скочих, скочити	1. скочимо 2. скочи, скочите

ЗАДАЦИ

1. За следеће глаголе одреди презентску основу и на њу додај наставке за презент: нађе, не хтети, ухвати, наложи, примити се, пењала се, ширио се, пуцкетати, залити, стати, разилазити се, дрхтали су.

2. Глаголе напиши у облику перфекта у мушком роду: притрчати, бацити, сести, скидати, бити, живети, окренути, притрчати, скочити.

3. Глаголе стави у футур први: уздрхта, чини се, осетити, нагнути се, ширити, бледи, затвара, метнути, не трептати, трепери.

4. Из текста издвој глаголе и од њих сачини императив:

Прелазиш ти, гледаш где ћеш ногу да спустиш, прво опробаш камен да ли је он доиста сталан, па онда зањихав се, и уздигнувши главу, лако као срна скочиш на нашу страну.

ПРИЛОЗИ

► **Прилози** су речи које стоје уз глаголе, придеве, именице и друге прилоге.

Неки прилози имају моћ компарације. У реченици уз глаголе имају прилошку функцију за:

- место (ГДЕ?): горе, доле, лево, десно, овде, тамо, близу...
- време (КАДА?): тад(а), сад(а), јуче, сутра, данас, никад, онда, увек...
- начин (ЗБОГ ЧЕГА? РАДИ ЧЕГА?): тако, овако, онако, због, ради брзо, свакако, лепо...
- узрок и циљ (ЗАШТО?): зато, стога
- количину (КОЛИКО?): оволико, толико, мало, много, још...

У највећем броју они су непроменљиве речи. Прилози уз придеве и прилоге одређују степен особине која се придевима и прилозима означава.

Примери уз придеве:

Он је **врло** ВРЕДАН.   Марко је био **необично** ЈАК.

Примери уз прилоге:

То си **сасвим** ТАЧНО рекао.   **Врло** РАДО ћу доћи код тебе.

Прилози који стоје уз именицу одређују количину онога шта она значи.

Примери:

Понели су **много** НОВЦА, а **мало** ГАРДЕРОБЕ.

КОМПАРАЦИЈА (СТЕПЕНОВАЊЕ) ПРИЛОГА

Неки прилози се могу подредити, па зато кажемо да имају компарацију. Најчешће су то прилози за начин и количину.

Примери:

Јелена **брзо** трчи. Калиопи **брже** трчи од Јелене. Сулејман **најбрже** трчи.

ЗАДАЦИ

1. Издвој прилоге из текста:

У широком пространом дворишту локалне школе скупило се јако много деце, а онда се изненада кренуло према аутобусима. Непознати човек је врло грубо поступао са љупким кученцетом и безразложно га мучио.

2. Попуни табелу са следећим прилозима: *брзо, одмах, зато, мало, туда, свуда, лако, споро, некада, тамо, већ, лепо, још, данас, близу, пуно, данас.*

ПРИЛОЗИ				
МЕСТО	ВРЕМЕ	НАЧИН	КОЛИЧИНА	УЗРОК

3. Састави три реченице у којима ћеш употребити степеновање прилога.

СИНТАГМА

► **Синтагма** је скуп најмање двеју речи које се односе на исти појам.

Дечак посматра лептира.

дечак – именица
посматра – глагол
лептира – именица

Ова реченица се састоји од три члана. Сваки од ових чланова може се проширити додавањем најмање још једне речи (може и више).

Плави дечак пажљиво посматра шарене лептире.

Плави дечак је скуп двеју речи. То је **синтагма**.

Пошто је главна реч у њој именица, ово је **именичка** синтагма.

Плави је придев, реч којом се проширује синтагма, даје јој се ближе објашњење. То је **зависни** члан синтагме или **атрибут**.

атрибут	главни члан
плави	дечак

Пажљиво посматра је синтагма. Главна реч је глагол (*посматрати*), а прилог *пажљиво* показује како (на који начин) се то ради. *Пажљиво* је зависан члан.

Пажљиво посматра је **глаголска** синтагма.

зависни члан	главни члан
пажљиво	посматра

Шарени лептири је синтагма. Главна реч је *лептири*, па је ово **именичка** синтагма. *Шарени* је придев, значи зависни члан (*атрибут*).

Атрибут се добија на питања КАКАВ, КОЈИ, ЧИЈИ.

атрибут	главни члан
шарени	лептири

Проширићемо сада глаголску синтагму.

врло пажљиво посматра

Сада се и две речи *врло + пажљиво* издвајају као посебна синтагма.

Главна реч је прилог *пажљиво*, па је ово **прилошка** синтагма. Зависни члан у њој је *врло*.

зависни члан	главни члан
врло	пажљиво

Почетна реченица засад гласи:

Плави дечак врло пажљиво посматра шарене лептире.

Синтагму *шарене лептире* можемо проширити конструкцијом у *дворишту*.

шарени лептири у дворишту

Главна реч су *лептири*, а зависни чланови су: *шарени, у дворишту*.

Значи атрибути се налазе са леве и десне стране главне речи.

атрибут	главна реч	атрибут
шарени	лептири	у дворишту

Пошто је главна реч именица и ово је **именичка** синтагма.

Сада наша реченица гласи:

Плави дечак врло пажљиво посматра шарене лептире у дворишту.

ПРЕДЛОШКО-ПАДЕЖНА КОНСТРУКЦИЈА

Именске речи могу у реченици имати различите **синтаксичке функције**, које су обележене **падежима** у којима оне стоје. Значења падежа често се допуњују **предлозима**.

Конструкција која се састоји од предлога и именице (која мора стајати у неком зависном падежу) назива се **предлошко-падежна конструкција**.

ПАДЕЖНИ СИСТЕМ И ПРЕДЛОШКО-ПАДЕЖНЕ КОНСТРУКЦИЈЕ

Падеж је граматичка морфолошка категорија јер означава облик именске речи. Значење падежа исказује врсту односа именице према предикату и другим речима у реченици, али је и синтаксичка категорија јер обележава синтаксичку функцију и значење именичке јединице у реченици.

На основу функције и значења падеже делимо на **независне** (номинатив и вокатив) и **зависне** (генитив, датив, акузатив, инструментал и локатив).

Поред основних, зависни падежи имају и **друге семантичке вредности и функције у реченици**. То им омогућава употреба падежног облика са предлогом и предлошким изразом. Сви зависни падежи могу се употребљавати са предлогом, локатив се употребљава искључиво са предлогом, а остали могу бити и без предлога.

Предлог са падежом ствара предлошко-падежну конструкцију:

Генитив: од, до, испред, изнад, испод, са, око, пред, из, крај, пре, после, против;

Датив: ка, према, упркос;

Акузатив: на, о, по, кроз, низ, уз, под, пред;

Инструментал: са, над, под, пред, међу, за;

Локатив: на, у, по, при, према.

Зависни падежи се најчешће јављају као **предлошко-падежне конструкције**. Помоћу предлога прецизно се дефинишу значења зависних падежа.

Појава када два падежа, односно две предлошко-падежне конструкције, имају исто или слично значење назива се **падежна синонимија**.

Ако се заменом падежа у реченици не мења садржај реченице онда кажемо да су ти падежи синонимни.

Предлози код синонимних предлошко-падежних конструкција:

испред куће	пред кућом
испод моста	под мостом
после школе	након школе,
поред капије	уз капију
као мајмун	попут мајмуна

Примери синонимности падежа у реченицама

Аутобус је стао испред школе. (генитив)
Аутобус је стао пред школом. (инструментал)

Рекет му је испод кревета. (генитив)
Рекет му је под креветом. (инструментал)

Кошуља је дугих рукава. (генитив)
Кошуља је са дугим рукавима. (инструментал)

После завршеног посла идемо на излет. (генитив)

По завршеном послу идемо на излет. (локатив)

Стајала сам поред капије. (генитив)

Стајала сам уз капију. (акузатив)

Једе спанаћ на силу. (акузатив)

Једе спанаћ силом. (инструментал)

ЗАДАЦИ

1. У којој реченици је употребљена предлошко- падежна конструкција?

а) Испред зида насађено је цвеће.

б) Зимус сам потрошио кубик дрва.

в) Играли смо се „Ђораве баке“.

2. На линијама напиши одговарајуће облике речи из заграде.

Јеси ли икад разговарала са _____? (писац)

_____ (Сара), шта ти је то у _____ (рука)?

Бојим се _____ (човек) који су прочитали само _____ (један) књигу.

3. Подвуци све атрибуте (и атрибутске скупове) у следећем тексту.

Са десне стране прочеља, у продужетку крова, на кућу се наслањала коса настрешница, која је била, у ствари, кров једног уског отвореног ходника.

4. У следећем тексту подвуци именичке синтагме:

Намерно је пролетао влажан крупан снег. Густа магла се спуштала све ниже гушећи тесни видик под великом планином. У гранама старе трешње грактала је крупна врана, као да опомиње да је све пусто.

5. У наведеним синтагмама подвуци главну реч:

широка улица, парче хлеба, јако лепо, веома сиромашан, шешир од змијске коже, врло опасно.

6. Подвуци главну реч у синтагмама:

стара карта из кабинета

очев пријатељ из гимназијских дана

крчање радија

онда се

БЕЗЛИЧНЕ РЕЧЕНИЦЕ

Погледајмо следеће реченице

Пљуштало је данима.

Грми. Сева.

Захладнело је.

Видимо да ове реченице немају субјекат, тј. да не постоји лице које врши радњу. Због тога се оне називају **безличне реченице**.

Безличним реченицама се означавају стања у природи.

Неки глаголи сами по себи су безлични, тј. не говоре које лице врши радњу. То су глаголи попут ових: *сванути, пљуштати, наоблачити се, отопити, грмети...*

Међутим, ти безлични глаголи могу бити и лични када се у реченицама јави субјекат.

Погледајте реченицу:

1. Пљуштало је данима. У њој је глагол безличан, нема субјекта, па је реченица безлична.

Наспрам ње је реченица:

2. Киша је пљуштала данима. У овој реченици глагол пљуштати постаје личан (пљуштала је), а у реченици је и граматички субјекат (киша). Ово више није безлична реченица.

Безличне реченице, најпростије речено, јесу реченице у којима нема субјекта, а глаголски облик у њима увек стоји у неутралном облику, тј. у 3. лицу јединине средњег рода (уколико глаголски облик казује род).

Која је разлика између личних и безличних реченица?

- личне реченице имају субјекат, а безличне га немају;
- у личним реченицама глагол се увек слаже са субјектом, а у безличним је у 3. лицу једнине;
- у личним реченицама ситуација се приписује субјекту (Она је певала.), а у безличним се појаве дешавају без учешћа субјекта (Грмело је.).

Постоје и безличне реченице са логичким субјектом и глаголом у 3. лицу једнине средњег рода (код облика који разликују род):

Ивана је стегнуло у грудима.

Дакле, постоји два типа безличних реченица:

1. безличне реченице са безличним глаголом;
2. безличне реченице са логичким субјектом.

ЗАДАЦИ

1. Напиши субјекатско-предикатску реченицу са глаголом сванути.
2. Напиши безличну реченицу са глаголом сванути.
3. Од следећих реченица направи безличне:
  - а) Људи на селу устају рано.
  - б) Дан је облачан.
4. Заокружи безличну реченицу са логичким субјектом:
  - а) Тренирам кошарку.
  - б) Нама никад није досадно.
  - в) Књиге се, ипак, читају.

РЕЧЕНИЧНИ ЧЛАНОВИ

Да се подсетимо:

Главни делови реченице су **субјекат** и **предикат**. Најважнији је предикат, јер глагол у личном глаголском облику у ствари представља реченицу. Тако се у сложеној реченици на основу броја предиката утврђује колико има простих реченица.

СУБЈЕКАТ

Субјекат је веома важна реч у реченици. Он је вршилац радње или неко (нешто) о коме се нешто казује, коме се неко својство преписује.

Хладна ме киша шибала. (Ко шибала? Шта шибала? – киша)

Свашта се говори. (Шта се говори? – свашта)

Нешто чудно се дешава. (Шта се дешава? – нешто чудно)

Стари је јутрос отишао. (Ко је отишао? – стари)

- Субјекат у номинативу је граматички.

- Логички субјекат може бити у неком другом падежу.

Марку се спава. (Кома? – датив. Ко је поспан? – Марко – номинатив)

Мене све ране мога рода боле. (Кога? – акузатив. Ко је болестан? – ја)

ЗАДАЦИ

1. Подвучи субјекте у следећем одломку:

Из свог прекинутог покрета пала је Аска, а вук је као зелена сенка клиснуо у шуму. Чобани су стрчали и на равном месту нашли онесвешћену Аску. Никакве повреде није било на њој, али је лежала у шумској трави као мртва. Иза вука је остао крвав траг.

2. Подвучи субјекте у следећим реченицама:

- а) У Београду се међу омладином тенис све више игра.*
- б) Целу нашу породицу обрадовао је његов долазак пред Божић.*
- в) У болници није дозвољено пушити, а то је разумљиво.*

3. Подвучи субјекат исказан синтаagmaма у наведеној реченици:

Јужну Америку прекривала је једна огромна мрља од мастила.

4. Препиши главну реч те синтагме.

ПРЕДИКАТ

Предикат се у реченици означава глаголом који указује радњу, стање или збивање. Постоје две врсте предиката: **глаголски** (од глагола) и **именски** (од именских речи).

Глаголски предикат

*Домовина мами и дозива. (Шта чини? Мами и дозива).
Одлазите сви! (Шта да учините? Одлазите)*

Ако је глаголски предикат сачињен од једног непотпуног и једног потпуног глагола, кажемо да је по својој структури то **сложен глаголски предикат**.

Сад је у њему почело да кипи

(Не зна се шта је почело, па се непотпуни глагол ПОЧЕТИ допуњује потпуним глаголом КИПЕТИ, а повезује их везник **да**).

*Хоћу да видим крај ове драме.
Још данас морам да је видим.
Не вреди се мучити.
Желим га видети.*

Прости глаголски предикат има само један глагол.

Драган је с мајком вечерао.

Драган с мајком бијаше вечерао.

Именски предикат

Именски предикат има помоћни глагол и именичку реч (именицу, придев, заменицу).

Рат је највећа несрећа за човечанство.

Моје сестре су патријархално васпитане.

Емир је херој.

Прогласише га јунаком.

ЗАДАЦИ

1. Подвуци предикате у пословици:

Кад би се све памети изнеле на пазар, свак би се своје машио.

2. Подвуци глаголске предикате у следећим реченицама, а затим их разврстај на просте и сложене.

а) *Нисам тада ништа схватио.*

б) *Нисам смео да побегнем.*

в) *Не треба никада слушати цвеће.*

3. У следећој реченици подвуци предикат:

Не окрећући главу поче да листа по некој свесци, правећи се сав заузет тим послом.

- Тај предикат је:

а) прости

б) сложени

в) глаголски

г) именски

4. Подвуци предикат у следећим реченицама и одреди им врсту:

а) *Ученици су се почели у послеподневним часовима скупљати у дворишту школе.*

б) *Група дечака је уз велику вриску скакала у воду са огромног камена.*

в) *Његово понашање је у том тренутку било врло ружно.*

ОБЈЕКАТ

Објекат је реченични члан који служи као допуна глаголима. Може бити **прави** и **неправи**.

Прави објекат је допуна прелазних глагола. Налази се у облику акузатива без предлога.

Ђевојка је своје очи клела. (*Кога, шта? своје очи*).
Виолину брзо остави на прозор. (*Кога, шта? виолину*).
Бере цура плави јоргован. (*Кога, шта? плави јоргован*).

Прави објекат може бити у одричном (словенском) генитиву.

Мајке нема да јој се пожали, ни сестрице да јој се потужи.

(Он је субјекат. Кога он нема? Мајке ни сестрице. Може се рећи: он нема мајку ни сестрицу.)

Прави објекат може бити у деоном (партитативном) генитиву.

Пио је воде.

(Кога, чега? Воде. Може се заменити акузативом: Пио је воду.)

Прави објекат, ако се нађе у одричном генитиву или у деоном генитиву, може се заменити акузативом. Тако се најлакше проверава да ли је реч о правом објекту.

Неправи објекат може стајати у неком другом падежу (осим у акузативу без предлога). Неправи објекат може стајати у деоном генитиву, али тај генитив не стоји уз прелазне глаголе (као код правога објекта), него уз повратне.

Напио се вина, наслушао пјесама.

(Кога, чега? – вина, пјесама. Повратни глагол *напити се, наслушати се*).

Неправи објекат може стајати у инструменталу уз глаголе: *руководити, управљати, командовати, интересовати се, владати,*

Његош је владао Црном Гором.

(Његош – субјекат; ким, чиме је владао? Црном Гором – неправи објекат.)

Неправи објекат може стајати у дативу

Цезар је говорио своме народу.

(субјекат – Цезар; коме? чему? – своме народу – неправи објекат)

Неправи објекат у другим падежима:

Причали смо о нашим тајнама.

(субјекат – ми; о коме, о чему смо причали? О нашим тајнама (локатив) – неправи објекат).

То сам за млађег сина купила.

(субјекат – ја; за кога, за шта сам купила? За млађег сина (акузатив) – неправи објекат).

ЗАДАЦИ

1. Одреди службу речи у реченици:

Мама ми је направила тарту од чоколаде.

а) мама   б) ми   в) је направила   г) тарту од чоколаде

2. Подвуци објекат исказан синтагмом.

- а) Дали смо вам колач од мака.
- б) Дали смо вам посланицу.
- в) Дали смо вам шта сте тражили.

3. Одреди функцију речи у реченици:

- а) Племенити јунак Милош је награђен.
- б) Милош је племенит.
- в) Народ цени племените.

ПРИЛОШКЕ ОДРЕДБЕ

Прилошке одредбе зову се тако зато што је њихова функција у реченици иста она функција коју имају прилози: да се одреди **место, време, мера, начин** или **узрок** вршења радње.

Ми остадосмо у палуби брода. (где? у палуби – **одредба за место**).

Иде кући певајући. (како? певајући – **одредба за начин**).

Заслугом свога лекара многи су се спасили тешких болести. (зашто? због чега? – због заслуге лекара – **одредба за узрок**).

На дну ташне било је нешто новца. (колико? – **одредба за количину**).

Хранио је јутром и вечером. (када? – **одредба за време**).

ЗАДАЦИ

1. У реченици „Идуће недеље идем у Рим и остајем две недеље.“ пронађи три прилошке одредбе.

2. У реченици „Она перфектно говори енглески језик“ прилошка одредба за начин је:

3. У реченици „Јуче сам срео Азру на улици“, ЈУЧЕ је прилошка одредба за:

а) место   б) време   в) начин   г) узрок   д) количину

4. Пронађи реченицу у којој нема прилошке одредбе за време.

Јуче смо ишли до пећине.

Улични продавци отварају тезге на улици.

Зимус смо били на Јахорини.

Недељом мама прави колаче.

У петак се не иде у школу.

5. Из реченице „Живео је на периферији града, устајао рано и журно се спремао због одласка на посао“, прилошка одредба за место је?

6. Одреди које су прилошке одредбе у реченицама.

а) Мила мајко, шаљи ме на воду.

б) Лети Стево као сокол сиви.

в) Једно друго сузама умива од радости.

г) Треће године опет мисли на мене.

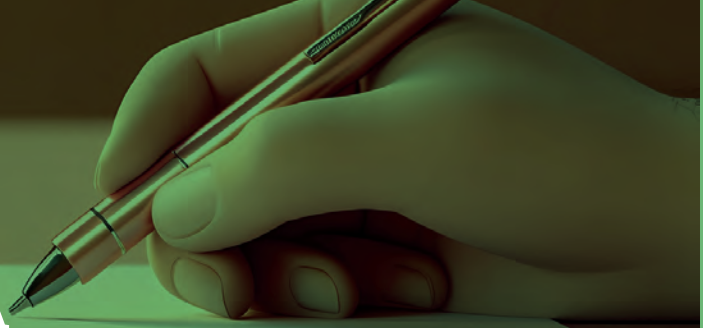
д) Горела је гора до два, до три дана.

7. Одреди функцију речи у реченици (граматички субјекат, предикат, прилошке одредбе, прави објекат, неправи објекат):

Срето, мој деда, за ову прилику се лепо обукао, ставио на главу нову капу и узео ме за руку.

ПРАВОПИС И ИНТЕРПУНКЦИЈА

УПОТРЕБА И ПИСАЊЕ ИНТЕРПУНКЦИЈСКИХ ЗНАКОВА: ТАЧКЕ, ЗАРЕЗА, ДВЕ ТАЧКЕ, ТРИ ТАЧКЕ...

Да се подсетимо:

Правопис (ортографија) представља систем правила којима се користимо у писаном језику. Да би се могло одредити значење онога што је написано, писани језик захтева поштовање правописних правила. Тим правилима се одређују начини употребе писмених знакова – слова, знакова интерпункције, скраћеница и сл.

Интерпункцијски знакови користе се у писању да би се њима означила пауза или интонација у говорном језику.

Знакови који се у писаној пракси највише користе су следећи:

Зarez (,)

Користи се приликом набрајања, накнадног додавања, да би се приказала супротност или да би се део реченице посебно истакао. Такође, зарезом се назначавана инверзија (обрнут редослед речи и реченица), као и вокатив (дозивање).

- Пример набрајања: Да би човек могао да живи непоходни су му вода, храна, ваздух и сунце.
- Пример назначавања вокатива зарезом: Иване, погледај!

Тачка и зарез (;)

Овим интерпункцијским знаком се означава већа пауза од зареза и показује да је та издвојена целина засебан скуп, али да је ипак тесно повезан са делом реченице од ког је знаком тачка и зарез одвојен.

- Пример: Мој пас Жука вратио се малочас потпуно уморан; у погледу се могло видети да му се десило нешто страшно.

Црта (–)

Као интерпункцијски знак, црта се користи за означавање паузе, издвајање уметнутих делова реченице, увођење нечег неочекиваног или објашњавање значења.

Примери:

- А онда – све ми је одједном постало јасно.
- Куда си пошао? – упита мама Јасмину.

Тачка (.)

Ставља се на крају потврдних и одричних реченица, с тим да се не пише иза потписа и наслова. Иза ње се увек пише велико слово. Употребљава се и код неких скраћеница, као и да би означила редни број.

- Пример коришћења тачке у потврдној реченици: Данас ће падати киша.
- Пример коришћења тачке у одричној реченици: Нећемо моћи да идемо у парк.
- Пример употребе тачке у скраћеницама: нпр.
- Пример употребе тачке за одређивање редног броја: 3. (чита се као трећи)

Две тачке (:)

Користимо их у следећим ситуацијама:

- Ако хоћемо да неког цитирамо, испред наведеног цитата.
- Ако нешто набрајамо, на почетку набрајања.
- Пре закључка.
- Када желимо да покажемо однос између бројева.
  - Пример за цитирање: Окрену се према мени и рече: „Одлазим“.
  - Пример за набрајање: Били смо нас тројица: Осман, Зоран и ја.
  - Пример за однос између бројева: Србија је победила Хрватску 80:70.

Три тачке (...)

Користе се да би изразиле прекид излагања, са намером да читалац (слушалац) сам претпостави исход. Такође, користе се приликом изражавања сумње. Најзад, три тачке се употребљавају на крају набрајања које може ићи унедоглед.

- Пример изражавања сумње: Међутим... то вероватно није изводљиво.
- Пример бесконачног набрајања: Постоји пуно начина да испуниш време. Можеш да читаш, гледаш неки филм, играш игрицу, прошеташ до оближњег парка...
- Пример изостављеног текста: Наши спортисти су обишли цео свет: Аустралију, Кину, Америку, Енглеску, Русију...
- Пример представљања пауза и излагања: Милош је... овај... највећи јунак Косовског боја.

“” Наводници („“)

Правилна употреба наводника подразумева њихово коришћење при цитирању и означавању нечије тачно наведене речи, при исказима који имају посебно значење, као и приликом писања назива фирми, песама, књига и других уметничких дела. Примери:

- Тата ми рече: „У реду, купићу ти чоколаду“.
- Не знам због чега, али био је на „ивици разума“.
- Моја омиљена књига је „Алиса у земљи чуда“.

() Заграде ( )

Заграде означавају да је неки садржај допуњен или указују на постојање двоструких облика речи.

- Пример за допуну садржаја: Уна (моја школска другарица) најбољи је ђак у нашем одељењу.
- Пример за двоструки облик речи: Љубав је основ(а) свега.

ЗАДАЦИ

1. Исправи грешке у следећим реченицама (велико и мало слово, наводници, тачка после редног броја, састављено и растављено писање речи):

- а) Колумбо је 1492 год. препловио атлантски океан и открио Америку.
- б) Васко Да Гама пронашао је поморски пут за Индију, а Џон Кабот открио је Лабрадор, Њуфаундленд и друге области Источне обале северне Америке.
- в) У деспотовој кули на Калемегдану 1964 године отворена је Народна опсерваторија у оквиру Астрономског друштва Руђер Бошковић.
- г) споменик на углу данашње Рузвелтове улице и булевара Краља Александра, дело је вајара Ђорђа Јовановића.
- д) Аутор балета Ромео и Јулија, Пепељуга и других музичких дела, један је од најоригиналнијих руских музичких стваралаца – Прокофјев.
- ђ) Варошица Вирпазар у Црној гори смештена је на саставу речица од којих постаје Вирштица, притока скадарског Језера.
- е) Топлица је област у Југозападној србији. Лежи између планина Јастрепца и Копаоника на западу, а источну границу чини ток јужне Мораве.
- ж) У првој деценији 10 века, за владавине цара Лава VI мудрог, дошло је до другог напада Руса на Византијску престоницу.

2. Препиши следеће реченице (пази и на употребу запете!):

а) СТРАТЕШКИ ЗНАЧАЈ ПЕТРОВАРАДИНСКЕ ТВРЂАВЕ НА ДУНАВУ КОД НОВОГ САДА ДОНЕО ЈОЈ ЈЕ НАЗИВ ГИБРАЛТАР НА ДУНАВУ.

б) ЈЕДНА БЕОГРАДСКА УЛИЦА НОСИ НАЗИВ ДОБРАЧИНА. МНОГИ БЕОГРАЂАНИ НЕ ЗНАЈУ ПО КОМЕ ЈЕ ОВА УЛИЦА ДОБИЛА ИМЕ.

3. Заокружи слова испред правилно написаних датума:

а) 19. IX. 1993.   б) 19. 09. 1993.   в) 19. IX 1993.   г) 19. 09 1993

4. Препиши реченице и употреби зарез где је потребно.

а) *Отишли су у школу играјући се смејући се и причајући вицеве.*

б) *Мој најбољи друг Давид данас слави рођендан.*

в) *Кућа врт и двориште су били прекрасно уређени.*

г) *Пре него што кренемо на пут треба да спакујемо наше кофере.*

д) *Сутра ћемо посетити Београд Нови Сад и Сарајево.*

5. У следећим реченицама допиши знаке интерпункције који недостају:

а) *Милане престани да ме гураш рече Ана*

б) *Ана рече Милане престани да ме гураш*

в) *Милане рече Ана престани да ме гураш*

6. Препиши правилно овај виц. Примени правописна правила.

*Дођемишнаплажуикажеслону
којисекупаоизлазинапољекад
тикажемслонизађемишгапогледа
иречесадаможешдамевратишпошто
симеондатеаонапољемислиосамдаси
обукаомојекупаћегаћице.*

7. Напиши латиничним словима следећи текст, али правилно:

нећете ми веровати како сам сазнала да несрећа никад не долази сама прво је брат решио да ми не да свој руксак а обећао је онда сам не знам колико дуго чекала градски превоз питавши се да ли ће уопште доћи потом сам наравно закаснила на први час и добила неоправдани а затим ме је историчарка прозвала да одговарам први светски рат и ништа нисам знала није ми дала јединицу већ је рекла да научим па да се јавим зато сам претпоставила да је са малерима готово међутим не усред часа физичког у дворишту наше лепе основне школе душко радовић почео је пљусак а по повратку кући чекала сам више од сата председника кућног савета да ме избави из лифта који се заглавио као за инат нисам понела мобилни па се и мама забринула јер није знала где сам

СКРАЋИВАЊЕ РЕЧИ И ПИСАЊЕ СКРАЋЕНИЦА

У нашем језику се поједине речи скраћују. Скраћеница има много, а има и више начина скраћивања.

У српском језику постоје две врсте скраћеница:

1. Скраћенице које настају скраћивањем речи. У читању се изговарају потпуно, као да нису скраћене. И оне се међусобно разликују, а најчешће се употребљавају следеће:

а) скраћенице код којих се скраћивање означава тачком:

бр. (број)	тзв. (тако звани)	ж.р. (женски род)
уч. (ученик)	и сл. (и слично)	в.д. (вршилац дужности)
стр. (страна)	тј. (то јест)	о.г. (ове године)

б) скраћенице за мере, величине, новчане јединице које се пишу без тачке:

m (метар)	g (грам)	USD (амерички долар)
cm (центиметар)	T (тона)	EUR (евро)
km (километар)	l (литар)	JPY (јапански јен)
kg (килограм)	dcl (децилитар)	GBP (британска фунта)
mg (милиграм)	hl (хектолитар)	SIT (словеначки толар)

Пошто су то међународне скраћенице пишу се латиницом.

в) без тачке се пишу и следеће скраћенице: **др** (доктор), **гђа** (госпођа), **гђица** (госпођица).

2. Скраћенице које су настале од првог слова или слога сваке речи у вишесложним изразима (сложене скраћенице). Читају се различито:

а) неке се читају потпуно, као да су сви делови речи написани, а пишу се без тачке, нпр.:

ВПШ – Виша пословна школа
УН – Уједињене нације
ПТТ – Пошта, телефон, телеграф

б) неке постају речи па се читају као скраћенице и мењају по падежима, нпр.:

Била сам у **САД-у**. Из **САД-а** сам донела компакт дискове са оперском музиком.

в) скраћенице преузете из страних језика пишу се како се изговарају и мењају се по падежима, нпр.:

Унескова помоћ земљама у развоју је драгоцену.
Помоћ у храни и лековима је стигла од **Уницефа**.

ЗАДАЦИ

1. Напиши шта значе следеће скраћенице: нпр., др и др., итд., тј., и сл., стр., в., сл., тзв., п. н. е.

2. Препиши дату реченицу замењујући подвучене речи скраћеницама:

ТЕ ВЕЧЕРИ СЕ НА СЕВЕРНОМ НЕБУ ИЗНАД ЦРКВЕ СВЕТИ НИКОЛА ПОЈАВИЛО
САЗВЕЖЂЕ ВЕЛИКИ МЕДВЕД, ТАКОЗВАНА ВЕЛИКА КОЛА.

3. Напиши скраћенице ових речи:

разред, мушки род, основна школа, и слично, множина, српски, арапски, енглески, историјски, ученик, аорист, географија, доктор, једнина, такозвани, центиметар, литар, тона, алуминијум, волтампер, Република Северна Македонија, Удружење ликовних уметника Републике Србије, Уједињени народи, старословенски, археолошки.

4. Напиши следеће примере скраћено:

ЕВРОПСКА УНИЈА
АРХЕОЛОШКИ ИНСТИТУТ РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ
МИНИСТАРСТВО ОБРАЗОВАЊА И НАУКЕ
ЈУЖНА АМЕРИКА

СЛУШАЊЕ СА РАЗУМЕВАЊЕМ

Активност

Пажљиво слушајте следећи текст и одговорите на питања која следе! Обратите пажњу на колико питања сте одговорили.

НОЋ У ШУМИ

Колико дете може да издржи само у кући, а камоли на уској шумској стази која води до куће баке и деде? Таква издржљивост може вас само учинити јачим и храбријим. Тако сам једне суботе, мислим да јесте, одлучио да посетим деду и баку у селу, које је било недалеко од града. Кренуо сам аутобусом који ме је оставио на последњој станици. Одавде сам морао да ходам скоро пола сата. Тако сам радио претходне две године када сам одлазио сам код родбине. Али сада је била касна зима, а нисам имао сат на руци и изгубио сам појам о времену. Мислио сам да ћу стићи на време, али аутобус је каснио скоро 20 минута, а тада је већ пао мрак.

Ево како се одвијао мој пут: кренуо сам путем који сам знао. Док сам ходао, неки људи су се такође кретали иза мене. Рекли су нешто о прелепој природи која је била око нас. Дрвеће је већ почело да пушта лишће, а трава је почела да се зелени. Осетило се пролеће које је намигивало иза жбуња које је већ мирисало на њихово зелено лишће. Тако говорећи, људи су се полако, полако удаљавали од мене.

Наставио сам путем који ми је био познат. Али убрзо је пао мрак и више нисам чуо гласове људи. Био сам јако уплашен, а од страха који ме је обузео, успаничио сам се и почео махнито да трчим да стигнем до куће.

Нешто је излетело испред мене, уплашио сам се, мислио сам да је нека животиња, али то је била само поломљена грана са дрвећа. Подигао сам поглед надајући се да ће ми месец показати пут. Али га није било, само су се облаци кретали брзим кораком од ветра који их је журио. Застао сам поред дрвета да дођем до даха. Висило је нада мном својим гранама као да хоће да ме зграби. Срце ми је почело јако да куца. Плакао сам. Вриштао сам колико ми је грло могло издржати. Рекао сам себи, ако се полако смирим, можда ћу у дубокој шуми наићи на нешто људско. Уздахнуо сам и смирио се, развеселио се. Видео сам светло иза неког дрвећа. Приближавао сам му се. Приметио сам и сенке. Сада нисам знао да ли су то људи или животиње. Опет са страхом сам им пришао и из разговора сазнао да су они чувари шуме. Дрхтећи сам им пришао и замолио их за помоћ. Загрејали су ме и дали ми нешто од хране коју су спремали. Онда су ме одвели у село и лако пронашли кућу мог деде и баке. – Стигао је храбри момак – викнуо је деда и дочекао ме раширених руку. Загрејао сам се њиховим загрљајем и слатко заспао.

(рад ученика)

Питања

- Ко је главни лик у тексту?
- Куда је отишао?
- Да ли је ухватио аутобус?
- Колико је аутобус каснио?
- О чему су причали људи иза њега на путу?
- У које доба године се одвија радња?
- Где је отишао главни лик када је пао мрак?
- Шта је излетело испред њега док је трчао?
- Којим осећањем је обузет главни јунак?
- Шта је приметио иза дрвећа?
- Ко је одвео главног јунака у кућу баке и деде?

ЗАДАЦИ

1. Потражи текст из енциклопедија или друге стручне литературе.
2. Упиши одломак у своју свеску!
3. На следећем часу прочитај део пред твојим другарима из разреда, који треба да те слушају и да записују питања из текста који читаш!
4. Одговори на њихова питања!
5. Затим слушајте текстове које читају ваши другови и постављајте питања о њима!

ЧИТАЊЕ СА РАЗУМЕВАЊЕМ

БОГ СУНЦА И ЊЕГОВ СИН

Дворац бога Сунца Хелија сијао се од тешког злата и драгог камења.

У сунцем обасјану дворану ступи млади Фаетон, син Хелијев, па се обрати оцу који је седео на престолу од смарагда, док је око њега стајала царска пратња.

– Свемоћни оче – поче Фаетон – свет ми се руга и срамоти моју мајку, смртну Климену.

Причају како лажем да сам правог небеског порекла. Молим те да неким знаком посведочиш целом свету да сам заиста твој син. Хелије га загрли и рече: – Заклињем ти се Стиксом, реком подземног царства, да ће твоја молба бити испуњена.

Фаетон се врло обрадова и затражи: – Дај ми да само један једини дан управљам твојим крилатим сунчевим колима!

Бог сунца као громом поражен узвикну: – Шта ти пада на памет, синко?!

Ти захтеваш нешто за шта су твоје силе слабе и нејаке. Своје кочије не бих могао поверити ни сваком богу, а камоли смртном човеку. Нико осим мене није кадар да се одржи на осовини кочија из којих прште пламене варнице. Зато не тражи од мене тако кобан дар, сине мој!

Но, младић остаде упорно при својој жељи, као да није разумевао очеве речи. Хелије, који се заклео Стиксом, сад је морао одржати заклетву. Он поведе Фаетона до сунчевих кола и протре му лице миомирисним уљем да би могао издржати сунчеву јару. На главу му стави сунчеву круну па рече: – Штеди бич, синко, и служи се само уздама, јер моји ватрени коњи лете и сами. Држи се одређеног правца и не спуштај се одвећ ниско, јер ће пожар земљу запалити, а не терај ни превисоко, јер ћеш небо запалити! Сине, још имаш времена да се предомислиш.

Младић ведро погледа оца и затеже узде. Уто се отворише небеска врата и, бацајући модар пламен из ноздрва, четири крилата коња полетеше у небеса.

Но ускоро осетише слабу и невешту руку на узди, па необуздано појурише.

Фаетон задрхта, јер није знао шта ће. Погледа око себе – нигде краја небеском пространству. А кад му поглед паде у бездан, на земљу, стаде да му се окреће у глави, колена почеше да му клецају, побледе као крпа. Престрављен испусти узде, а коњи се поплашише и нагло скренуше у незнане небеске висине. Ватрене кочије су летеле попут муње. Прво се запалише облаци. Све је задрхтало од страшне јаре кад се кочије стрмоглавише до великог планинског венца. Земља прсну надвоје. Очас се све сасуши. Од мора се створише пешчане пустиње, а становници Африке задобише црну кожу.

Шуме пожутеше и почеше да горе, плодне равнице претворише се у огромна пламена мора. Ватра уништи све усеве, читави градови пропадоше у пожару, воде пресахнуше.

Ужаснути Фаетон виде да је запалио васиону. Огњена јара му дохвати косу, он избезумљен скочи с кола и стрмоглави се у реку Ериданос, коју данас познајемо под именом По.

Сахраниле су га морске виле Најаде. Његов јадни отац обуче се у дубоку црнину, а мати Климена плакала је и нарицала за њим са својим кћерима Хелијадама, све док се сестре не претворише у брестове, а њихове сузе у ћилибар.

Из старогрчке митологије

1. У тексту су неколико пута описана Хелијева кола. Препиши речи којима су описана.
2. У тексту је описан настанак пешчане пустиње. Наведи још два слична примера из текста.
3. Размисли и објасни зашто.
4. Зашто Фаетон упорно тражи од оца да управља ватреним кочијама?
  - а) Зато што жели да покаже колико је вешт при вожњи брзих кола.
  - б) Зато што жели да докаже оцу и другима да је већ одрастао.
  - в) Зато што жели да покаже да нису у праву они који му се ругају.Заокружи слово испред тачног одговора.
5. Ако је, према овом тексту, тврдња тачна, заокружи Т, а ако није, заокружи Н.

Тврдња:

Фаетонова мајка била је богиња.	Т	Н
Сваки бог може без проблема да управља Хелијевим ватреним кочијама.	Т	Н
Фаетон је управљао коњима држећи узде у једној руци и зато је настрадао.	Т	Н
Хелије је саветовао сину да не користи бич, јер су коњи изузетно брзи.	Т	Н

6. Препиши делове текста из којих се виде Фаетонова осећања и понашање кад је схватио да не уме да управља сунчевим кочијама.

ОСЕЋАЊА

ПОНАШАЊЕ

7. И Фаетон и Хелије показују у одређеним ситуацијама непромишљеност и страх. На основу текста наведи те ситуације.

Фаетон показује:

непромишљеност, страх ...

ХИПЕР ХАМА ГЕЛ

Упутство за употребу

Састав: 1 г гела садржи: 10 мг екстракта* камилице, 10 мг екстракта кантариона, 5, 7 мг алуминијум-ацетата.

Деловање: антисептик,** ублажава спољашње упале, убрзава зарастање оштећеног ткива, смањује оток.

Индикације: кожа упаљена од претераног сунчања, знојења, после убода инсеката или опекотина од медузе, код површинских повреда коже (огреботина), код уганућа и повреда ударцем.

Дозирање и начин употребе: наноси се у танком слоју на оболело место више пута на дан. Ако се користи као облог, наноси се у дебелом слоју, па се на то ставља завој.

ЗАОКРУЖИ СЛОВО

1. Циљ овог упутства је да :

- а) упореди хипергел са сличним средствима;
- б) покаже предности Хипер хама гела над другим геловима;
- в) објасни када и како се хипергел употребљава;
- г) излечи од последица излагања сунцу.

2. Подвизи у тексту називе лековитог биља које улази у састав Хипер хама гела.

3. Замисли да је диван летњи дан. Спремаш се за сунчање. Досадни комарац те уједе за образ. Да ли треба да намажеш образ хипергелом? Објасни зашто.

4. Да ли ти можеш да купиш хипергел у апотеци?

Заокружи тачан одговор и образложи га.

МОГУ

НЕ МОГУ

Образложење:

5. Да ли би користила / користио хипергел кад ти је упаљено грло?

ДА	НЕ
----	----

Образложи одговор.

6. Да ли је место поред радијатора погодно за чување хипергела?

Образложи одговор позивајући се на текст .

7. Шта значи реч индикација из овог упутства?

- а) Индикација означава ситуације у којима не сме да се употреби хипергел.
- б) Индикација означава ситуације у којима се употребљава хипергел.
- в) Индикација означава колико дуго сме да се употребљава хипергел.
- г) Индикација означава начин на који се употребљава хипергел.

8. У тексту се каже да је рок трајања Хипер хама гела две године. То значи:

- а) количина гела из тог паковања потрајаће нам две године;
- б) гел можемо користити две године од тренутка кад га купимо;
- в) гел можемо користити две године од тренутка кад га први пут употребимо;
- г) гел сме да се користи две године од дана производње.

ТЕРМОПИЛСКА БИТКА

Персијски цар Ксеркс много је желео да освоји Грчку. Окупио је у граду Сарду силу какву свет до тада није видео и кренуо је у поход на Грке.

Персијанци су од бродова направили мост преко Хелеспонта (данашњи Дарданели) и тако су прешли са азијске на европску обалу. Претпоставља се да је Ксерксова војска имала око 300.000 војника. Грци су одлучили да персијску војску, која је долазила преко Тракијеи Македоније, сачекају у Термопилском кланцу. У Грчкој су се баш тада одржавале Олимпијске игре, па је могуће да је то један од разлога што се око Термопила окупило само 7.000 грчких ратника. Грчку војску предводио је спартански краљ Леонида, а у њој је било и триста Спартанаца.

Гласници који су видели персијску силу пренели су Леониди да непријатеља има толико да ће њихове стреле сакрити сунце. „Добро, бар ћемо се борити у хладу“, одговорио је он и наставио да припрема одбрану. Ксеркс није веровао да грчка војска може да му се супротстави. Он је краљу Леониди послао поруку: „Предај ми оружје!“. Краљ Спартанаца, кога су од детињства учили да се бори, а не да троши речи, одговорио је: „Дођи и узми“.

Први напад Персијанаца Грци су одбили. Међутим, један Грк се предао персијском цару и показао му пролаз који нико није чувао. Пораз Грка био је неизбежан. Сазнавши за издају, Леонида је одлучио да грчке војнике, осим својих Спартанаца, пусти да се врате кући. Спартанци су, заједно са Леонидом, остали на бојном пољу и борили су се до смрти.

Из старогрчке митологије

1. Подвуци у тексту реченицу из које сазнајемо на којим је континентима била Ксерксова војска.

2. Обележи на карти пут којим се кретала персијска војска.

3. На основу текста Термопилска битка, поред сваке реченице заокружи сигурно или вероватно.

У походу на Грчку персијска војска је успела да пређе Дарданеле.	сигурно	вероватно
Персијска војска, коју је предводио Ксеркс, имала је око 300.000 војника.	сигурно	вероватно
У Бици код Термопила Грке је предводио спартански краљ Леонида.	сигурно	вероватно
Олимпијске игре су један од разлога што је грчка војска била малобројна.	сигурно	вероватно

4. Зашто Ксеркс није веровао да грчка војска може да му се супротстави?

- а) Зато што је много желео да освоји Грчку.
- б) Зато што грчки војници нису волели Спартанце.
- в) Зато што је персијска војска била бројнија од грчке.
- г) Зато што је одраније знао за тајни пролаз у кланцу.

Заокружи слово испред тачног одговора.

5. Подвуци део текста из којег се види да Леонида храбри себе и своје ратнике.

6. Препиши део реченице у којој је описано спартанско васпитање.

7. На Ксерксов захтев да му преда оружје, Леонида је одговорио: „Дођи и узми“. Шта је тим речима Леонида поручио Ксерксу?

8. Кад је сазнао за издају, Леонида је грчке војнике, осим својих Спартанаца, вратио кући. Зашто је тако поступио?

- а) Плашио се да ће војници прећи на страну Персијанаца.
- б) Хтео је да жртвује само себе и своје Спартанце.
- в) Био је уверен да ће Спартанци победити Персијанце.

9. Размисли, какав би био исход битке да није дошло до издаје? Образложи.

ЧИТАЊЕ И ТУМАЧЕЊЕ РАЗЛИЧИТИХ ГРАФИКОНА ТАБЕЛА И ДИЈАГРАМА

ГРАФИКОН

Преглед броја непродатих векни хлеба у току једне недеље

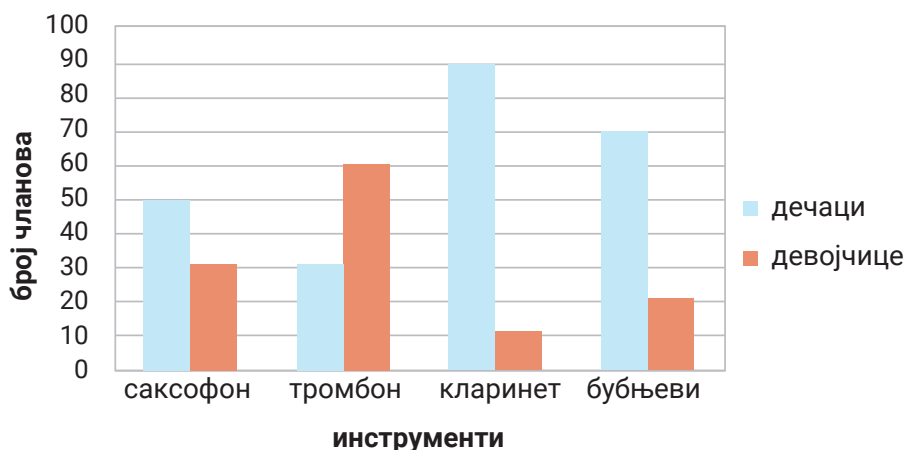
- Колико је укупно векни хлеба остало непродато у уторак и среду?
- Којег дана је најмањи број непродатих векни, а којег највећи?

ТАБЕЛА

Заступљеност музичких инструмената у дечјим бендовима		
инструмент	дечаци	девојчице
саксофон	50	30
тромбон	30	60
кларинет	90	10
бубњеви	70	20

- Који инструмент је највише заступљен код девојчица, а који код дечака?
- Који инструмент је најмање заступљен код девојчица, а који код дечака?
- Смисли још неко питање у вези са подацима датим у табели.
- Који графикон одговара овој табели?

ИСТРАЖИВАЧКО ЧИТАЊЕ, ПИСАЊЕ ТЕКСТОВА И ХВАТАЊЕ БЕЛЕЖАКА КОРИШЋЕЊЕМ ПОДАТАКА

СА ДОБРИМ БЕЛЕШКАМА УЧЕЊЕ ЈЕ БРЖЕ, ЛАКШЕ, А ПАМЋЕЊЕ НАУЧЕНОГ БОЉЕ.

Како да напишеш добре белешке?

- Погрешно је да мислиш да је писање белешки губитак времена, да је досадно и тешко. Циљ белешки је да **олакшају** твоје учење јер **њима организујеш градиво**.

- Док читаш градиво или слушаш наставника, пиши белешке тако што ћеш: **обележавати важне појмове одређеном бојом** (на пример црвеном), **уоквирити их, подвлачитити**. Са стране текста означи важне ствари знаком **!** а питања знаком **?**.

- Вежбај себе **да уочиш кључне речи** у тексту и означи их црвеном бојом. Ово је најбитније у писању бележака. Користи се питањима на крају лекције да утврдиш да ли си пронашао праве кључне речи.

- Покушај да **направиш шему научног градива**. Ово је занимљив и добар начин да поновиш градиво. Групиши појмове, дај им наслов.

- **Групиши чињенице. Означи подврсте.**

Прикажи цртежом (умна мапа), преради градиво тако што ћеш га приказати симболима, цртежима, гранама, бојом, скраћеницама. У средишту се налази главни појам, а онда се разрађује сликовито.

- **Скрати градиво, али пази да сачуваш смисао:** ко, шта, где, када, како,зашто, колико...

- **Направи дијаграм: напиши кључне речи, а онда их повежи.** Пази како ћеш искористити простор на папиру, када ћеш писати малим или великим словима, како ћеш повезати идеје које садржи градиво. Тешко разумљиво градиво овако прикажи јер ћеш га цртајући лакше разумети.

- **Користи скраћенице.** Неке сигурно већ користиш: **дом.** за домаћи задатак, **мат.** за математику, **зад.** за задатак. Тако штедиш време и простор док пишеш белешке.

ЗАДАЦИ

1. Пажљиво, са разумевањем, читајте текстове који следе и хватајте белешке на основу кључних речи и главне теме!

Марија Кири Склодовска
(7.11.1867 – 4.7.1934)

Марија је француски физичар и хемичар пољског порекла. Већи део свог живота живи у Француској, где спроводи своја истраживања. Добитник је две Нобелове награде: први пут 1903. заједно са мужем за научна истраживања и достигнућа у вези са радиоактивношћу, а другу Нобелову награду у области хемије открићем елементарног радона добила је 1911. Она је и даље једина жена која је добила две Нобелове награде.

Никола Тесла (Смиљан, Лика, 10. јул 1856 – Њујорк, 7. јануар 1943) — српски научник, истраживач и проналазач у

области електротехнике и радио-технике. Познат је као отац наизменичне струје и бројних изума. Србин пореклом, а касније добија америчко држављанство и постаје држављанин Сједињених Држава. Тесла је најпознатији по својим револуционарним открићима у области електромагнетизма крајем XIX и почетком XX века. Теслини патенти и његов теоријски рад постају основа за формирање читавог система наизменичне струје, укључујући изградњу полифазних система (тачније трофазних), као и индукциони мотор, са којим постаје предводник

Друге индустријске револуције. Након његове демонстрације бежичне комуникације (радио) 1893. и после проглашења неоспорног победника у „Рату струја“, постаје најугледнији и највећи светски научник. Иако је номинован за Нобелову награду, никада не добија ово велико признање.

2. У табели запишите белешке у вези са научником и научником.

Научници	Националност	Датум и место рађања	Професија	Место живљења	Проналасци	Нобелова награда
Марија Кири Склодовска						
Никола Тесла						

3. На интернету пронађите податке о сто најутицајнијих жена у историји и изразите писмено свој лични став у вези са темом и личношћу! Приликом писања користите цитате из текста!

4. Саставите свој текст о научнику којег изаберете и наведите извор података!

5. Организујте дебату на тему: Мушка и женска занимања!

6. Уз помоћ наставника изаберите текст са графиконима и табелама из уџбеника или енциклопедије из школске библиотеке или га потражите на интернету! Затим са другом/другарицом из клупе постављајте и одговарајте на питања о подацима у графикону!

2. КЊИЖЕВНОСТ, ИЗРАЖАВАЊЕ И СТВАРАЊЕ

НАРОДНА КЊИЖЕВНОСТ

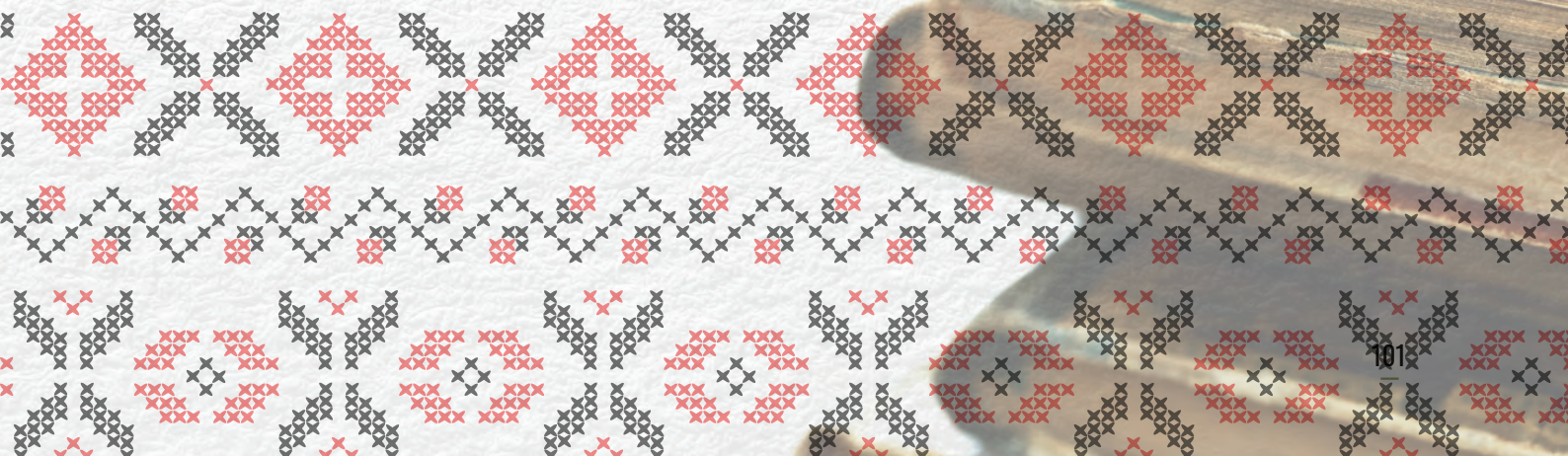
НАРОДНА ПРОЗА

Народна проза се развијала у широким народним масама и преносила усменим путем са колена на колено. У њој је народ изразио своја веровања, страхове везане за природу и природне појаве. Људска машта населила је небо, земљу, море, језера најнеобичнијим бићима (змајеви, виле, дивови...) Изумела је чардак ни на небу ни на земљи, људе са снагом да завитлају топузину небу под облаке ујутру, а навечер је дочекају у руке.

Настала је из духовне потребе тадашњег човека да другима проповеда о ономе што је чуо, видео или доживео, или пак у својој свести могао да замисли као један нови и могући свет у коме је све другачије и боље од онога у коме се живи.

Преносиле су се с колена на колено, од уста до уста, и тако пуно губиле од првобитног облика ове књижевне врсте народне књижевности:

1. Предања и легенде (мит, легенда, предање, реалистична прича, фантастична прича),
2. Кратке фолклорне врсте (пословице, изреке, благослови, здравице, поруке и жеље),
3. Хумористичне приче,
4. Анегдоте.

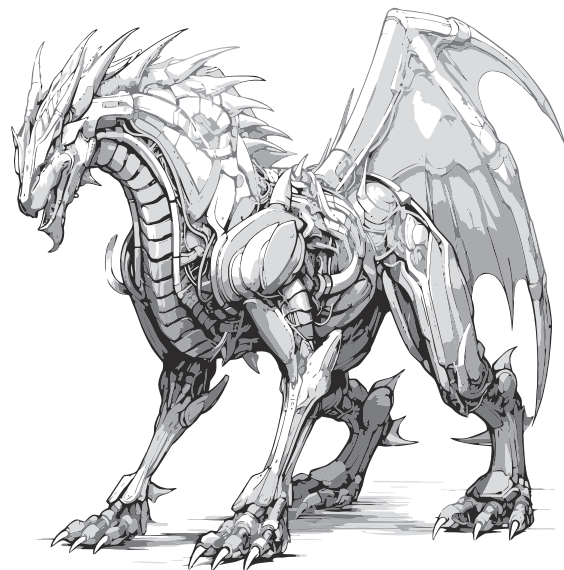

МИТ, ЛЕГЕНДА, ПРЕДАЊЕ

МИТ

Мит је измишљена прича, попут бајке, из живота натприродних и божанских бића (богова, вила, џинова, змајева и крилатих коња), који се са небеса спуштају на Земљу, друже се са људима и с њима обављају разне послове или праве чудновате и невероватне јуначке подвиге који служе за пример људима.

Митологија је назив за многобожачке религије, учење о боговима и херојима, нарочито старога века: грчко-римска, германска, словенска...

ОРФЕЈ И ЕУРИДИКА

Најпознатија прича у којој Орфеј игра улогу јесте прича о његовој жени Еуридики (познатој и као Агриопа). Док је међу својим народом, у високој трави током венчања, Еуридику је напао сатир. У покушају да побегне од сатира, Еуридика је пала у змијско гнездо и задобила смртоносни ујед за пету. Њено тело је пронашао Орфеј, који је, обузет тугом, свирао тако тужне и тужне песме да су све нимфе и богови плакали.

По њиховом савету, Орфеј је отпутовао у подземље и својом музиком омекшао срца Хада и Персефоне (он је једини то учинио). Сложили су се да пусте Еуридику да се врати на земљу са њим под једним условом. Требало је да иде испред ње и не окреће се док обоје не стигну у горњи свет. Кренуо је са Еуридиком иза себе. Али, од стрепње, када је стигао у горњи свет, окренуо се да је види, заборављајући да би обоје требало да буду у горњем свету. Вриснула је и други пут нестала. Али овај пут заувек.

Када се вратио у горњи свет, Орфеј је живео без икакве жеље за животом, без хране и воде, не марећи шта ће бити с њим.

Из старочгрчке митологије

ЗАДАЦИ

1. Покушајте да одиграте у улогама Орфеја и Еуридику!
2. Потрудите се да направите и одговарајуће костиме за драматизацију.

ПАРИСОВ СУД

На свадбу краља Пелеја и морске богиње Тетиде били су позвани сви богови и богиње, осим Ериде, богиње свађе. Она је, непозвана, дошла на свадбу и пред Херу, Атenu и Афродиту бацила златну јабуку на којој је писало *Најлепшој!*

Богиње нису могле да се сложе којој ће од њих припасти златна јабука, па је за судију одређен Парис, син тројанског краља Пријама. Парис је био неодлучан, јер су све три биле прелепе.

Свака од богиња понудила је Парису награду ако баш њој да златну јабуку: Хера му је нудила власт, Атина богатство, победу и славу у сваком рату, а Афродита му је обећала Јелену, најлепшу жену на свету. Везано за овај мит постоји израз „*Јабука раздора*“.

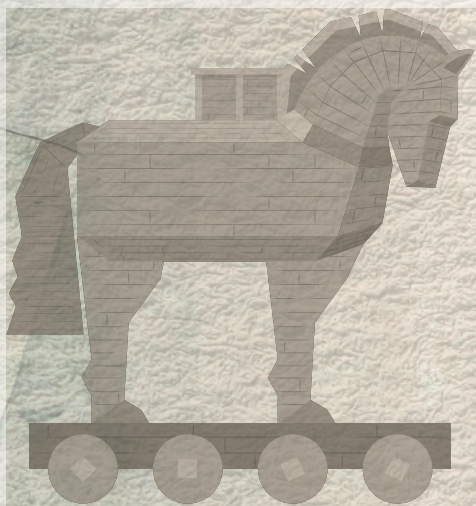

Из старочгрчке митологије

ЗАДАТАК

1. Пронађите и прочитајте мит о Парисовом суду и дознајте коме је он на крају дао јабуку и како се све завршило.

ТРОЈАНСКИ КОЊ

Грчка опсада Троје трајала је десет година. Пошто никако нису могли да је освоје, Грци су били спремни да одустану од даљег ратовања. Тада је грчки јунак Одисеј смислио да се направи огроман дрвени коњ. У коња су ушли грчки ратници. Остала војска је, тобоже, напустила бојиште, а, у ствари, сакрила се иза планине.

Уверени да је рат завршен, Тројанци су прихватили коња као знак мира. Опијени слављем, унели су га у Троју.

Тада су грчки војници изашли из дрвеног коња и отворили капије да би њихова војска ушла и освојила град.

Из старочгрчке митологије

Израз „*Тројански коњ*“ користи се метафорички као **покушај подметања преваре**.

ЗАДАЦИ

1. Потрудите се да пронађете, а затим прочитате књигу „Приче из класичне старине“ Густава Шваба.
2. Пронађите на интернету историјске податке о тројанском коњу и направите пано у школи.

ЛЕГЕНДЕ

Легенде су приче о човековим деловањима која су део историје и увек садрже одређену поуку. Такве приче причају о чудним догађајима који су се, према ономе ко их прича, стварно десили.

Легенде су традиција свих култура. У њима се на фантастичан начин приповедају појаве из живота и природе (стварање света, човека, сунца и слично). Легенде се деле на легенде о личностима и легенде о градовима и насељима, местима...

Постоји велики број легенди о Светом Сави, краљевићу Марку, Милошу Обилићу, цару Душану, кнезу Лазару... За свако познато место постоји легенда у вези са његовим настанком или именом.

СВЕТИ САВА И РОДИТЕЉИ С МАЛИМ ДЕТЕТОМ

Донели отац и мати новорођенче у цркву Светом Сави и замолили да дете благослови и да му срећу.

„Ја ћу га благословити, али му срећу можете дати само ви, његови родитељи, ако га зарано научите: да ради, да штеди, да не лаже, да не краде, да слуша, да је побожно, да поштује старије, да је у свачему умерено; а нарочито ако га будете упутили да добро чува своје здравље“.

Родитељи послушаше свеца па од њиховог детета постаде добар, радан, поштен и побожан човек. То се после чуло надалеко па су са свих страна долазили многи људи и доводили малу децу Светом Сави да их благослови и да им срећу. А Свети Сава је свима говорио као и онима првима.

Народна легенда

РАЗГОВАРАМО

- Шта су родитељи захтевали од Светог Саве?
- Шта им је он одговорио?
- Објасните како тумачите одговор Светог Саве.
- Које су разлике између митова и легенди?

ЗАДАЦИ

1. Истражите време у којем је живео Свети Сава.
2. Какав је био живот у Србији у тринаестом веку?
3. Шта се јело, каква је била одећа, који се новац користио?
4. Које су задужбине Немањића? Могу се користити и фотографије средњовековних предмета, портрети и фреске Светога Саве, инсерти из филмова, средњовековна музика и др.

КАКО СЕ КРАЉЕВИЋ МАРКО ЈУНАШТВУ НАУЧИО

Кад су питали Краљевића Марка како је постао јунак, он је одговорио да се јунаштву научио од паса и деце:

Кад највеће псето почне бежати, онда га јуре и мањи и слабији пси.

Кад једно дете бежи, јуре га друга деца, али кад се дете или пас, макар били и најслабији, испрече, онда ретко ко на њих сме да удари.

Народна легенда

ЗАДАТАК

1. Пронађите легенду о настанку вашег места или неку коју сте чули или прочитали, па поделите са друговима из разреда.

ПРЕДАЊЕ

Најједноставније речено, предање јесте традиција. У свакодневном говору веома често можемо чути за израз предање који, иако се углавном користи у хришћанској религији, постаје све популарнији и у свакодневној комуникацији, због чега је неопходно знати његово значење. У ствари, реч предање означава нешто што се преноси са колена на колена, са једне генерације на другу, односно нешто што је предато.

ПРЕДАЊЕ О РОЂЕЊУ КРАЉЕВИЋА МАРКА

Краљица Јевросима није имала деце пуних девет година. То јој је било жао, па је више пута говорила како би пре волела да буде мајка но краљица.

Једном се шетала изван града Скадра са својим дворкињама. На путу угледа како је неко дете пало у реку Бојану. Она одмах сама брзо притрчи и извади дете из реке здраво и читаво. Уто дотрчи жена детиња мајка. – „Хвала ти, госпођо, на труду. Сирота сам али ми опет кажи: шта би волела да ти дам или учиним?“ – „То што бих ја желела, ти ми не можеш учинити, па ти нећу ни тражити,“ одговори краљица; али на наваљивање жена рече: „Дај ми да имам дете, као што га и ти имаш.“ На то ће жена рећи: „Родићеш дете, госпођо – пре године дана родићеш; но реци само, желиш ли да родиш краља или јунака?“ – „Па да родим краља; нека буде што му је и отац“, одговори краљица смејући се. – „Немој, госпођо; краљ краљује, а народ га куне, па кад умре, нико га не помиње; но да родиш јунака, па да га свак воли и помиње док је света. Али јунака да родиш ваља ти: да саградиш цркву Богородици; да посадиш, окопаш и сиротињи поклонис девет винограда; да у девет места подигнеш девет извора; да се у Бојани купаш сваки дан по три пута за девет месеци; и да пијеш на дан по тулум млека од оваца са Шар-планине.“

Краљица је учинила све како јој је жена казала. А кад је било на крају деветог месеца, она доиста роди мушко чедо, које је било мало, суво и кржљаво. – „Ово дете неће никад бити ни човек, а камоли јунак“ - рекао је краљ Вукашин кад га је видео, наденувши му име Марко, јер су сви марили (волели) да се роди.

Кад је краљица Јевросима после потражила жену да је богато дарује за учињено добро, ње нигде није било. Сви су веровали да је то била или Богородица или вила, прерушена у жену.

Само они који се усуде увелико подбацити, могу успети у великој мери.

Народно предање

РАЗГОВАРАМО

- На кога се односи предање?
- Како је Марко добио име?
- У којој реченици се крије поука овог предања? Како разумеш поуку?

ЗАДАТАК

1. Потражи на интернету предање о неком другом народном јунаку и упореди сличности и разлике са предањем о Марку Краљевићу.

НАРОДНЕ РЕАЛИСТИЧНЕ ПРИЧЕ

У народној књижевности **народна реалистична прича** је приповетка реалистичне садржине, која се од бајке разликује само по садржају, док се одликују сличном структуром. **Вук Караџић** назива их „мушким“ приповеткама, јер у њима „нема чудеса, него оно што се приповеда рекао би човек да је заиста могло бити“. Народне реалистичне приче одликује занимљив садржај који се заснива на необичним догађајима, изненадни, често духовити обрти који се, за разлику од бајке, дешавају под узрочно-последичним околностима и психолошки развој јунака, који се из невоље извлачи стицајем околности или својом довитљивошћу. Преувеличане ситуације су могуће и често произилазе из свакодневног живота.

КРЕПАО КОТАО

Измисли један прости сељанин како да превари неког каматника трговца у вароши, који му је доста јада начинио, па дође једног дана код трговца, молећи га: – Господару, молим те, узајми ми котао ракијски да нешто ракије испечем, а за седам дана ћу ти га донети и уза њ цео талир.

Слакоми се трговац и узајми му котао, а сељанин у седми дан пође к трговцу и донесе му преко мере мали котлић ракијски, говорећи: – Знаш шта је, господару? – Шта? – запита трговац. – Богме се окотио твој котао, – одговори сељанин – и ево сам ти ждребе од њега донео, јер је код мене ждребац и дошао, а ја твојега нећу.

– Браво, браво! – одговори трговац. – По томе се види да си човек поштен, хвала ти! – Него, молим те, господару, – придода сељанин – нека још који дан код мене постоји котао, јер га онако болесна не могу носити. – Добро, добро, – одговори трговац. После десетак дана дотрчи уплашен сељанин к трговцу, па му рече:

– Господару, не знаш несреће? – Које? – запита трговац. – Крепао котао! – Како крепао, ничији сине! – продере се трговац. – Како може котао крепати?! – Ето како, – прихвати сељанин. – Све што се коти, мора и крепати! И онда кад трговац потера сељанина на суд, сељанин и у суду добије за право, па тако узме велики котао за мали.

Народна приповетка

РАЗГОВАРАМО _____

- Због чега су по Вуку Караџићу новеле „мушке бајке“?
- По чему препознајете да је „Крепао котао“ новела?
- Која је разлика између новеле и бајке?

ЗАДАТАК

1. Покушајте да напишете једну приповетку и направите илустрацију за њу.

РЕЧНИК

котао – овде посуда у којој се пече ракија;

крепати – црћи;

трговац каматник – човек који позајмљује паре са великом каматом.

НАРОДНЕ ФАНТАСТИЧНЕ ПРИЧЕ

НАРОДНЕ БАЈКЕ

Народне бајке спадају у најстарије епске творевине (по времену настанка везују се за период дивљаштва). Име им потиче од речи бајати, што значи приповедати, причати, измишљати. Обично се одређују као народне приповетке фантастичне садржине.

Вук их назива гаткама или женским причама, јер се у њима приповеда оно што не може бити.

По својим карактеристикама најближе су миту. Од њега се разликују по томе што уместо натприродних бића – богова и хероја приказују обичног човека у натприродном свету који увек тријумфује над чудовишним и непријатељским силама. Зато их карактерише ведар оптимизам. У њима је обично садржана жеља примитивног човека за бољим животом и његово схватање о правди и праведним односима. Зато у њима поштени и праведни увек односе победу над злим и непоштеним.

Иако је фантастичне садржине, бајка не прави разлику између натприродних и овоземаљских бића. Свет је у њој једнодимензионалан, стварно и нестварно су у истој равни.

ЗЛАТНА ЈАБУКА И ДЕВЕТ ПАУНИЦА

Био један цар па имао три сина и пред двором златну јабуку која за једну ноћ и цвета и узре и неко је обере, а никако се није могло дознати ко. Једном стане се цар разговарати са својим синовима: Куд се то дева род с наше јабуке! На то ће рећи најстарији син: Ја ћу ноћас чувати јабуку, да видим ко је то бере. И кад се смркне, он отиде под јабуку па легне под њом да је чува, али кад јабуке већ почну зрети, он заспи, па кад се у зору пробуди, а то јабука обрана.

Онда он отиде к оцу и каже му све по истини. Тада се понуди други син да чува јабуку, али и он прође као и онај: заспи под јабуком, па кад се у зору пробуди, а то јабука обрана.

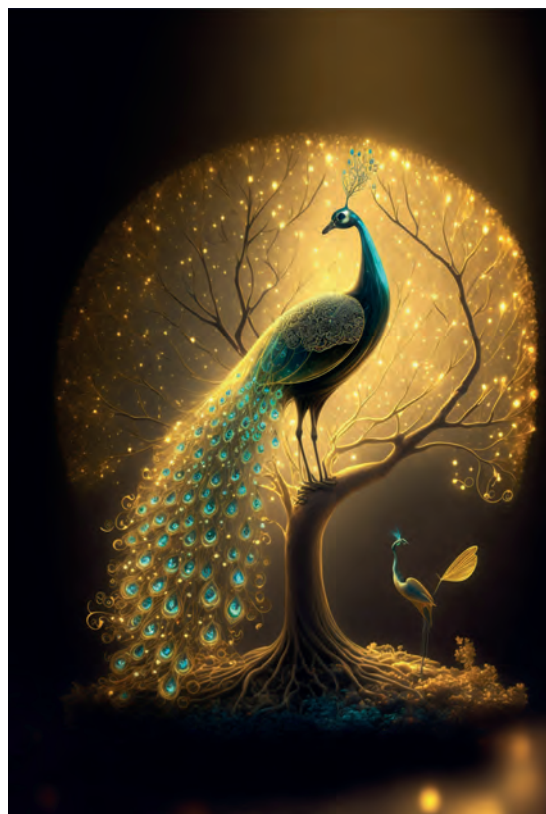
Сад дође ред на најмлађега сина да и он чува јабуку; он се оправи, дође под јабуку и намести кревет под њом па легне спавати. Кад буде испред поноћи, он се пробуди па погледа на јабуку, а јабука већ почела зрети, сав се двор сјаји од ње. У тај час долети девет златних пауница, осам падну на јабуку, а девета њему у кревет, како падне на кревет, створи се девојка да је није било лепше у свему царству. Тако су се њих двоје

грлили и љубили до после поноћи. Па онда девојка устане и захвали му на јабукама, а он је стане молити да му остави барем једну; а она му остави две: једну њему а другу да однесе своме оцу. Девојка се потом опет претвори у пауницу и одлети са осталима.

Кад ујутру дан осване, устане царев син па однесе оцу оне обадве јабуке.

Оцу буде то врло мило и похвали најмлађег сина. Кад буде опет увече, најмлађи царев син опет се намести као и пре да чува јабуку, и сачува је опет онако и сутрадан опет донесе оцу две златне јабуке. Пошто је тако неколико ноћи једнако радио, онда му браћа почну злобити, што они нису могли јабуке сачувати, а он је сваку ноћ сачува. У томе се још нађе некака проклета бабетина која им се обећа да ће ухватити и дознати како он јабуку сачува.

Кад буде увече, та се баба прикраде под јабуку па се подвуче под кревет и онде се притаји. После дође и најмлађи царев син, те легне као и пре. Кад буде око поноћи, али ето ти девет пауница, осам падну на јабуку, а девета њему у кревет па се претвори у девојку. Онда баба полаганом узме девојчину плетеницу, која је висила низ кревет, па је одсече, а девојка одмах ђипи с кревета, створи се пауница па полети, а остале паунице с јабуке за њом и тако их нестане. Онда ђипи и царев син па повиче: Шта је то? Кад тамо, али баба под креветом, он зграби бабу па је извуче испод кревета и сутрадан заповеди те је растргну коњма на реповима...

Одломак из истоимене бајке

РАЗГОВАРАМО

- Ко је успео да сачува јабуку и како?
- Како је баба уклонила магију?
- Измени крај одломка из ове бајке. Употреби фантастичне елементе.
- Који су фантастични елементи заступљени у овој бајци?
- Која је разлика између фантастичне и реалистичне приче?
- Покушајте да ову бајку препричате као реалистичну, замењујући фантастичне елементе реалистичним.

РЕЧНИК

куд се то дева – где нестаје;
злобити – постати злобно љубоморан;
притајити се – сакрити се.

ХУМОРИСТИЧНЕ ПРИЧЕ

Шаљиве народне приче или шале имају, управо, циљ да засмеју некога и да се подсмехну некоме. Оне могу бити тако смишљене да разведре слушаоца, али често и да исмеју ману неког појединца или групе. Шаљиве приче су причане на разним скуповима (посела, славе, свадбе, мобе), што значи да је ова књижевна врста одавно била омиљена и да је негована у народу. Шаљиве приче заснивају се на духовитим дијалозима и одговорима јунака у посебним ситуацијама, али и на извртању речи и реченица, неразумном и глупом поступању, незнању, досетљивости, довитљивости и оштроумности.

Смешно у шаљивим приповеткама по правилу везано је за одређену ситуацију, за неку личност – Ера, поп, ага, кадија итд., за неки неспоразум који није трагичан, за неразумевање или олако схватање некога или нечега.

Народни приповедач у шаљивим народним причама жели да се подсмехне нечијим поступцима који су незграпни и погодни за смех, или да се наруга духовито и заједљиво, посебно повлашћеном друштвеном слоју или појединцима припадницима тога слоја.

ЕРО И КАДИЈА

Чувао Еро кадијина говеда, па имао и своју једну краву, те ишла с кадијиним говедима. Једанпут се догоди те се победе кадијина крава с Ерином, па Ерина крава убоде кадијину на мјесто. Онда Еро брже-боље отрчи кадији:

- Честити ефендија! Твоја крава убола моју краву.
- Па ко је крив, море? Је ли је ко наћерао?
- Није нико, него се поболе саме.
- Е, вала море! Марви нема суда.

Онда Еро:

- Ама чујеш ли ти, ефендија, што ја кажем: моја крава убола твоју краву.
- А, а! Море! Стани док погледам у ћитап – па се сегне руком да дохвати ћитап, а

Еро те за руку:

- Нећеш, бог и божја вјера! Кад нијеси гледао мојој у ћитап, ље нећеш ни твојој.

Народна приповетка

РЕЧНИК

кадија – судија;
марва – стока;
ефендија – на турском господин;
ћитап – књига са законима.

РАЗГОВАРАМО

- Како је Еро надмудрио кадију?
- Јесте ли прочитали или чули још неку шаљиву причу о овом мудрому српском шаљивцији?
- Које су карактеристике шаљивих прича?

КРАТКЕ ФОЛКЛОРНЕ ВРСТЕ

НАРОДНЕ ПОСЛОВИЦЕ И ИЗРЕКЕ

Народне пословице су једне од најстаријих кратких говорних умотворина које је стварало искуство широких народних маса. Преношене су с колена на колена. Њихов садржај је врло богат и разнолик, а кроз њега се изражавају дубоке мисли и поуке о човеку, животу, природи, раду, друштву, моралу, вери, обичајима, породици, пријатељству и свему ономе што нас окружује. Доброта, марљивост, поштење, али и лењост, похлепност, брзоплетост, честа су тема ових умотворина. Њима се исказује нека народна мудрост из живота. Оне се одликују кратким и практичним изразом да би се лакше могле упамтити.

Вредност ових умотворина је трајна. Оне се и даље настављају стварати и креирати с новим садржајима, проналазећи широку примену у свакодневном говору и литератури.

*Боље врабац у руци, него голуб на грани.
Вук длаку мијења, али ћуди никада.
Где је много приче, мало је рада.
Гладан пас и на газду лаје.
Да је стећи ко што рећи, сви би богати били.*

*Време је највећи господар.
Где је слога, ту је и победа.
Гвожђе се кује док је вруће.
Глад је најбољи кувар.
Боље икад него никад.*

Народне пословице

РАЗГОВАРАМО

- Како тумачите пословицу Гвожђе се кује док је вруће?
- Којој пословици одговара тумачење: Неки људи се никада не промене?

ЗАДАЦИ

1. Свако од вас нека својим речима да тумачење сваке од ових пословица.
2. Одаберите по вама најлепше народне пословице и направите збирку.

Изрека је сажет израз у којем је конкретна слика употребљена у преносном значењу. Народне изреке могу сликовито да означе карактерне особине људи. Разумљивост изреке заснива се на повезивању. Изреке, тек у говору добијају пуно и право значење и смисао. На пример: Лежи а режи. (Кад је неко болестан а једнако зао).

Изреке постају очигледне у говору, а пословице могу стајати потпуно самостално и бити разумљиве, што је разлика између ове две фолклорне врсте.

Примери

*Залуд ми бисер кад ми грло дави.
Седи као на иглама .
На језику мед, а на срцу јед.
Жедна би те преко воде превео.
Лакше је бити јунак ,него човек.
Слађа смоква преко плота.
Свако је ковач своје среће.
Боље је спречити него лечити.
Здравље је највеће богатство.
Ћутање је злато.
Испеци па реци.
Чија сила, тога и правда.
Тресла се гора, родио се миш.
Боље је умети, него имати.
Док си млад свакоме си драг.
Очи свашта виде, а себе не виде.
Пречи пут кола ломи.
Свака птица своје јату лети.
Док је леђа биће и шамара.
Крчаг иде на воду док се не разбије.*

Тешко кући где луд заповеда.
Ко нема у глави има у ногама.
Правда је спора, али достижна.
Не тражи хлеба преко погаче.
Ако не можеш помоћи, немој
одмагати.

Народне изреке

РАЗГОВАРАМО

- Које су разлике између пословица и изрека?
- Шта значи **Седети на иглама**?
- Какав је то човек који може да те преведе жедног преко воде?

ЗАДАТАК

1. Распитајте се, пронађите и запишите још занимљивих народних изрека. Поделите их са друговима у разреду.

БЛАГОСЛОВИ, ПОРУКЕ И ЖЕЉЕ

Благослови потичу још из давнашњих времена и темеље се на веровању у магичну моћ речи. Њима се, као и порукама и жељама, жели добро здравље, дуг живот, напредак у раду, благостање у породици, али и у широј заједници. Изговарају се озбиљно, јер им је таква и порука. Народ је веровао да се благослов остварује и зато се благослови говоре у најразличитијим пригодама. Они придружују и обичаје, говоре се при рођењу новог члана породице, на венчању, крштењу, при различитим ратарским, пољопривредним, занатским и другим радovima.

Српски језик обилује говорним изразима који су остали у народу да се памте и преносе с колена на колена. Међу њима карактеристични су благослови, који могу бити изречени озбиљним тоном, када се жели некоме упутити каква лепа реч, или шаљиви, где упућена реч прелази у задиркивање.

Благослови као говорни изрази који су нам претекли од старијих генерација заправо на занимљив начин саопштавају добре жеље упућене саговорнику. Овде нема ничег злонамерног ни пакосног, чак ни у шаљивим благословима, којима је циљ да се укаже сасвим другачији смисао од изреченог.

Примери

Благо мајци која те родила!

Благо чину доброме, а образу свијетломе!

Бог ти придржао досадашње пријатеље, а друге примакао!

Вазда имâ, свога стимâ!

Дао бог да се омразили кô со и хљеб! (тј. да се тако слажемо)

Добар ми дошао, и с анђелом дошао!

Дуго ти се име спомињало, докле тече сунца и месеца!

Душмани ти под ногама били, како Шарцу под копита чавли!

ШАЉИВИ БЛАГОСЛОВИ

Дао бог да био црн кô лонац, танак кô конач, кроз чибук прошао и у лули ноге прекрстио.

Дао ти бог дукат од сто ока, па нити га могао носити ни трошити, већ седео крај њега па просио!

Дао ти бог зимљиво срце, а лојане ноге, па нити се могао зими огријати крај ватре ни лети на сунцу!

Дао ти бог хиљаду паса, па сви ћутали, а ти сâм трчао око куће и лајао!

Очувао нас, боже, кратке жлице и дубока лонца, дуге луке и мотике тупе, косе љенице и траве бјелице, барловачке травице и босиљевачке арлице!

У којим се опанцима састали, у оним се и растали! (у шали кад се неко са неким састаје).

- Која је сврха благослова?
- У којим приликама се говоре благослови?
- Шта се постиже шаљивим благословима?

ЗДРАВИЦЕ

Почашнице или здравице су пригодне песме које се највише везују за свадбарске обичаје, али наздравља се и у другим свечаним приликама: на слави, крштењу итд. Пева се, боље рећи, рецитује уз подигнуту чашу која се у част домаћина испија. Некад у њима има шаљивог садржаја:

*Здравица домаћину
Здрав ми био, домаћине,
Прасиле ти се крмачине,
Маторе по десеторо,
А назимице по осморо,
Овце ти се јагњиле...*

ЗДРАВИЦА НА ВЕНЧАЊУ

Срећно венчање на срећну месту, по хришћанском закону, младенцима дао Бог добру срећу, да им брак буде срећан и честит. Да у љубави, добром здрављу и супружанској слози доживе дубоку старост и да послушају Бога и старијега. Бог их сваким добром обдарио, а најпре честитим породом да се са њима дичимо и поносимо ко Ђурђевдан листом и бехаром, а Спасовдан миром и цветом. Куд год се окретали, свуда добру срећу сретали. Бог им дао руке пуне и богате, очи бистре и слободне, стидом се не застидели, страхом не препали, но се свуда познавали по високом стасу и поштеном гласу. Шта ћемо даље Бог им дао здравље и велико благо што је Богу и људима драго.

СЛАВСКА ЗДРАВИЦА

Помози, Боже, и весели, Боже. Прва чаша почетница, почетка ради славе ваше, која да вам буде на радост и милост. Срећни почеци, дуговеки и у Бога пријатни. Све што почињали срећно завршавали. Нека нам је срећна данашња слава и здрави сте, браћо.

ПРВА ЗДРАВИЦА ЗА: ДОБРИ ЧАС

Помози Боже, повесели срећу. Првом чашом а добром срећом. Бог нам дао срећу и здравље. Где год се прва чаша пива пила, свака се добра срећа вила и међ нама десила данас и вазда ако Бог да. Срећно нам коло и састанак, а сретан био и вазданак. Све ћемо у име, Бога, и празника, домова крснога имена (светога оца Николаја), дочекао га брат домаћин ове године, да Бог да и догодине, многољетно и задуго. Здрав си десни друже а помози Боже, да пијемо да се веселимо, Бог насмио вазда веселио.

РАЗГОВАРАМО

- Какве све врсте здравице постоје?
- Које су те здравице почаснице?
- Који је циљ шаљивих здравица?
- Чиме се најчашће наздравља?

ЗАДАТАК

1. Подељени у групама глумите у неком догађају или свечаности, а свако од вас има одређену улогу: нпр. свадба – младожења, млада, ташта, таст, кум... Кум треба да наздрави у част младенцима. Група пише здравицу и један од ученика у улози кума је касније чита. Остале групе ученика пишу благослове или жеље својим пријатељима или члановима породице. Они могу и дизајнирати или декорисати персонализоване картице са благословима и жељама. На крају часа гледајте снимке српске, македонске, албанске, турске, бошњачке, ромске и влашке свадбе где људи наздрављају, захваљују се или исказују благослов. Те речи запишите у својим свескама и покушајте их изговорити.

ЕПИКА

ЕПИКА је књижевни род који обухвата дела у прози и у стиху која нашироко и надугачко говоре о ликовима, догађајима и местима догађања.

Термин епика потиче од грчке речи епос, што у преводу значи говор, реч.

Епика се дели према форми на **епику у стиху** и **епику у прози**. Основне врсте епике у стиху су еп (спев), епска песма и епопеја, док су врсте епике у прози приповетка, новела и драма. Епику можемо поделити и према аутору на народну и уметничку.

ЕПИКА У СТИХУ

ЕПСКЕ НАРОДНЕ ПЕСМЕ

Народне епске песме чувају сећања на најзначајније догађаје и јунаке из наше историје. Међутим, у песмама се некада појављују и јунаци који нису историјски, који су измишљени. Често се и преувеличавају способности и врлине историјских јунака да би се истакло њихово херојство, јер су они кроз векове српском народу уливали наду у ослобођење, правду и победу.

Припадају епици, јер у њима доминира прича, догађај, веома су динамичне и могу се лако препричати.

Наше народне песме забележио је (записао)

Вук Стефановић Караџић средином 19. века (он није њихов аутор, само их је записао од различитих певача!).

Песме је прикупљао и бележио путујући по Србији, а за неке му је било потребно ипо више дана или недеља да би их забележио. Прикупивши песме, груписао их је према теми за коју су везане и тако их штампао.

Певају се уз гусле. Њихова мелодија је једнолика, отегнута, широка и потпуно одговара њиховом садржају. Зависно о времена када се одвијао ратни догађај или јунака који опеван у песми, српске епске народне песме су груписане у следеће циклусе песама:

Преткосовски циклус односи се на историјски период и догађаје који су се дешавали пре Косовског боја, у периоду успона српске феудалне државе под вођством Немањића.

Косовски циклус епских песама обухвата песме у којима је опеван ток и исход сукоба турске и српске војске на Косову пољу на Видовдан, 28. јуна 1389. године.

Циклус песама о Краљевићу Марку обухвата песме у којима су народни певачи опевали скоро цео живот Краљевића Марка, од његовог рођења па до смрти.

Покосовски циклус обухвата песме о отпору турским освајачима и приликама у нашој земљи после пораза на Косову пољу.

Хајдучки циклус обухвата песме о хајдуцима, храбрим српским одметницима који су се борили против турског зулума и били заштитници поробљеног српског народа.

Ускочки циклус обухвата песме о ускоцима, сењским и котарским јунацима који су попут хајдука у Србији ратовали на хрватском и црногорском приморју.

Циклус песама о ослобођењу Србије и Црне Горе јесу епске песме најмлађе по постанку и оне обухватају период устаничке Србије на почетку деветнаестог века.

КРАЉЕВИЋ МАРКО И ЂЕРЗЕЛЕЗ АЛИЈА

Пита мајка Краљевића Марка:

„А мој сине, Краљевићу Марко,
јеси ли се икад препануо,
ја од вука, ја ли од хајдука?“

Говори јој Краљевићу Марко:

„Ја се нијесам никад препануо,
ни од вука, нити од хајдука,
већ се јесам једном препануо.

Једном идем уз Шару планину,
са својијех тридесет другова;
кад изидох на врх на планину,
кад ми Шарац нешто се помами.

Ја погледах са својега Шарца,
ал' ту лежи крило од сокола
преко пута у Шари планини.

Ја повиках на своју дружину:

„Јамт' отале крило соколово
да протјерам Шарца виленога!“

Сваки друг ми подизаше крило,
никакав га раставит не може.

Ражљутих се, мајко, у планини,
па ја сјаха' са коња Шарина,

и ја узех крило соколово.

Ја га једва до паса подигох,
па га бацих у јелово грање,
па протјерах Шарца виленога
и проведох тридесет другова.

Кад сидосмо под Шару планину,
свратисмо се у пјану мејхану.

Кад ту сједи турско момче младо,
за главом му крило соколово,
а каква је турска серхатлија,
штрк на ногам', широк у плећима,
мрке масти големе одрасти,
подугачка из рамена врата,
подебела из образа брка,
дебља му је рука у мишици,
већ је мени нога у кољену.

А кад виђех такога јунака,
пода мном су ноге задрхтале.
Тада сам се, мајко, препаднуо,
па у страху запитах Турчина:
„Оклен ли си, од којег ли града,
како ли те по имену вичу?“

А он мене попр'јекло погледа,

па ми вели турско момче младо:

„Хајд не лудуј, незнана делијо,
ја отклен сам, од којег ли града,
и како се по имену вичем,
Јеси л' чуо шехер Сарајево,
у Сарај'ву Бегову џамију,
виш' џамије Шех-Синан текију,
под текијом Ђерзелез Алију?“

Ја сам главом Ђерзелез Алија.“
Кад сам чуо те ријечи, мајко,
ја потекох Ђерзелез Алији;
па загрлих Ђерзелез Алију.
Удрише ми сузе од очију,
удрише ми низ бијело лице,
па ја грлом јуначкијем викнух:
„Хвала Богу и данашњем дану,
кад ја нађох свога побратима!
Ја сам, побро, Краљевићу Марко!“
Кад то чуо Ђерзелез Алија,
руке шири у чело ме љуби.
туде смо се, мајко, упознали,
и туде смо с', мајко, побратили.“

Народна епска песма

РЕЧНИК

серхатлија – граничар

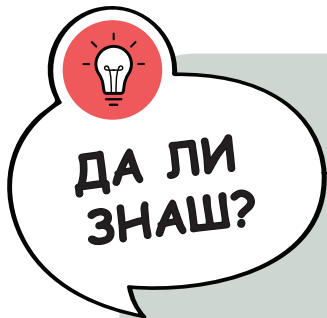
РАЗГОВАРАМО

Народна епска песма *Краљевић Марко и Ђерзелез Алија* написана је у десетерцу.

Десетерац је стих од десет слогова. Овим стихом је испевана скоро сва српска епска народна поезија и већи део лирске или женске поезије. Најзаступљенији је стих српске поезије са условним називом епски, јер се овај тип десетерца често среће и у лирици.

Пи та мај ка Кра ље ви ћа Мар ка
1 2 3 4 5 6 7 8 9 10

Марко Краљевић је највише опевана личност у нашој народној поезији. Песме о њему обухватају веома дуг период, од Душановог до хајдучког времена, а о њему певају и причају не само сви Јужни Словени него и други балкански народи.

Марко Краљевић и Алија Ђерзелез су, не само епски ликови, него и историјске личности. Шта знате о историјском Краљевићу Марку, а шта о Алији Ђерзелезу?

Из историје знамо да је Марко Краљевић био син краља Вукашина, владао је од 1371. до 1395. г. Престоница му је била у Прилепу. Признавао је турску врховну власт, био је турски вазал и морао је да помаже Турцима у освајању нових територија. Зато је и у Косовској бици учествовао на страни Турака. Погинуо је 1395. г. на Ровинама, у походу против влашког војводе Мирчете. Према једном запису, Марко је пред погибију рекао: „Ја кажем и молим Господа да буде хришћанима помоћник, а ја нека будем први међу мртвима у рату“.

Али, у народној песми разбуктала народна машта створила је од Марка Краљевића јунака над јунацима, националног хероја.

Народни певач мења историју. Он жели да у тешким данима ропства, када је турска сила била у успону, има свога заштитника који ће се супротставити и порвати са свима који злостављају, убијају и муче онога ко се побуни против господара. Зато је Марко Краљевић у народној песми живео преко 300 година.

Постоји значајна разлика између лика и личности.

Лик је у књижевности, а личност је у стварном животу.

КАРАКТЕРИСТИКЕ ЕПСКИХ НАРОДНИХ ПЕСАМА

*Кад ту сједи турско момче младо,
за главом му крило соколово,
а каква је турска серхатлија,
штрк на ногам', широк у плећима,
мрке масти големе одрасти,
подугачка из рамена врата,
подебела из образа брка,
дебља му је рука у мишици,
већ је мени нога у кољену.*

Покушаћемо да на примеру песме **Краљевић Марко и Ђерзелез Алија** разрадимо карактеристике народних епских песама.

1. Јуначки еп карактерише **епско казивање – приповедање са свечаним ритмичким говором и епском ширином**.

Јунак је опеван у трећем лицу, детаљно је описан, као и догађај који се одиграва.

Епска ширина постиже се епским понављањима (повнављањем сличних или истих стихова). Понављања истоветних стихова називају се **епским ретардацијама**. Њихова функција је да успоре или наставе ритам епске радње.

*туде смо се, мајко, упознали,
и туде смо с', мајко, побратили.*

2. Композицију јуначког епа можемо сагледати преко следећих делова:

* Пита мајка Краљевића Марка:
„А мој сине, Краљевићу Марко,
јеси ли се икад препануо,
ја од вука, ја ли од хајдука?“
Заплет – Ја се нијесам никад препануо,
ни од вука, нити од хајдука,
већ се јесам једном препануо

* Ражљутих се, мајко, у планини,
па ја сјаха' са коња Шарина,
и ја узех крило соколово.
Ја га једва до паса подигох,
па га бацих у јелово грање,
па протјерах Шарца виленога
и проведох тридесет другова.

* Тада сам се, мајко, препадноу,
па у страху запитих Турчина:
„Оклен ли си, од којег ли града,
како ли те по имену вичу?“
А он мене попр'јекло погледа,
па ми вели турско момче младо:
„Хајд не лудуј, незнана делијо,
ја отклен сам, од којег ли града,
и како се по имену вичем,
Јеси л' чуо шехер Сарајево,
у Сарај'ву Бегову џамију,
виш' џамије Шех-Синан текију,
под текијом Ђерзелез Алију?
Ја сам главом Ђерзелез Алија.

* „Хвала Богу и данашњем дану,
кад ја нађох свога побратима!
Ја сам, побро, Краљевићу Марко!“
Кад то чуо Ђерзелез Алија,
руке шири у чело ме љуби.
туде смо се, мајко, упознали,
и туде смо с', мајко, побратили.

3. У овим песмама се користе јака **стилска средства**: хиперболе, поређења, контрасти, алегорија, словенска антитеза итд. У песми **Краљевић Марко и Ђерзелез Алија** заступљене су градација, контраст и хипербола.

ГРАДАЦИЈА

Градација је ређање песничких слика, мисли и осећања поступно, од слабијих ка јачим или обрнуто, од јачих ка слабијим.

Пр.

...и ја узех крило соколово.
Ја га једва до паса подигох,
па га бацих у јелово грање,
па протјерах Шарца виленога
и проведох тридесет другова.

КОНТРАСТ

Контраст је стилско изражајно средство којим се исказују супротности.

Пр.

„Ја се нијесам никад препануо,
ни од вука, нити од хајдука,
већ се јесам једном препануо.

ХИПЕРБОЛА

Хипербола је преувеличавање, наглашавање особине или интензитета радње. Врло је честа у књижевности, али и у свакодневном животу.

Пр.

Кад ту сједи турско момче младо,
за главом му крило соколово,
а каква је турска серхатлија,
штрк на ногам', широк у плећима,
мрке масти големе одрасти,
подугачка из рамена врата,
подебела из образа брка,
дебља му је рука у мишици,
већ је мени нога у кољену.

4. Атрибути јунака – везани су за карактеристике понашања јунака.

СМРТ МАЈКЕ ЈУГОВИЋА

Мили боже, чуда великога!
Кад се слеже на Косову војска,
У тој војсци девет Југовића,
И десети стар Југ Богдане.
Бога моли Југовића мајка,
Да јој Бог да очи соколове
И бијела крила лабудова,
Да одлети над Косово равно,
И да види девет Југовића
И десетог старог Југ Богдана.
Што молила, Бога домолила:
Бог јој дао очи соколове
И бијела крила лабудова;
Па одлетје на Косово равно,
Мртвих нађе девет Југовића
И десетог старог Југ Богдана,
И више њих девет бојних копља,
На копљима девет соколова,
Око копља девет добрих коња,
А поред њих девет љутих лава.
Тад завришта девет добрих коња,
И залаја девет љутих лава,
И закликта девет соколова;
Ал ту мајка тврда срца била,
Да од срца сузе не пустила,
Већ узима девет добрих коња,
И узима девет љутих лава,
И узима девет соколова,
Па се врати двору бијеломе.
Далеко је снахе угледале,
Мало ближе пред њу ишетале:
заукало девет удовица,
Заплакало девет сиротица,

Завриштало девет добрих коња,
Залајало девет љутих лава,
Закликтало девет соколова;
И ту мајка тврда срца била,
Да од срца сузе не пустила.
Кад је било ноћи у поноћи,
Ал' завришта Дамјанов зеленко;
Пита мајка Дамјанову Љубу:
„Снахо моја, љубо Дамјанова,

Што нам вришти Дамјанов зеленко?
Ил' је гладан пшенице бјелице,
Ил је жедан воде са Звечана?“
Проговара љуба Дамјанова:
„Свекрвице, мајко Дамјанова,
Нит' је гладан шенице бјелице,
Нит је жедан воде са Звечана,
Већ је њега Дамјан научио
До по ноћи ситну зоб зобати,
Од поноћи на друм путовати:
Па он жали свога господара
Што га није на себи донио!“
И ту мајка тврда срца била,
Да од срца сузе не пустила.
Кад ујутру данак освануо,
Долетјеше два врана гаврана,
Крвавијех крила до рамена,
И крвавих ногу до кољена,
Они носе руку од јунака,
А на руци бурма позлаћена,
Бацају је у криоце мајци.
Узе руку Југовића мајка,
Окретала, превртала с њоме,
Па дозивље љубу Дамјанову:
„Снахо моја, љубо Дамјанова,
Би л' познала чија ј' ово рука?“
Проговара љуба Дамјанова:
„Свекрвице, мајко Дамјанова,
Ово ј' рука нашега Дамјана,
Јера бурму ја познајем, мајко,
Бурма са мном на венчању била.“
Узе мајка руку Дамјанову,
Окретала, превртала с њоме,
Пак је руци тихо бесједила:
„Моја руко, зелена јабуко,
Гдје си расла, гдје л' си устргнута!
А расла си на криоцу моме,
Устргнута на Косову равном!“
Надула се Југовића мајка,
Надула се, па се и распаде
За својије девет Југовића
И десетим старим-Југ Богданом.

РАЗГОВАРАМО

- Какви су ваши утисци о песми? Која је тема песме?
- Дакле, главна личност у овој песми свакако је мајка! Наведите њене особине!
- Мајчин бол и њена смрт приказани су кроз песничке слике. Колико их је?
- Која стилска средства проналазимо у песми?
- Која би била порука (идеја) песме?
- Какав је стих у песми?

АПОСТРОФА

У народним епским песмама присутно је много дијалога, обраћања. Тако се и у овој песми мајка Југовића обраћа живим бићима као и неживим (прво Богу, затим снахама, Љуби Дамјановој, руци мртвог сина...)

У стиховима: народне песме „Смрт мајке Југовића” срећемо се са још једним стилским изражајним средством: то је апострофа.

Апострофа је стилска фигура којом се аутор обраћа мртвој природи, предметима, појавама, одсутним лицима...

Пример:

*Моја руко, зелена јабуко,
Гдје си расла, гдје`л си устргнута!*

АКТИВНОСТИ

- Радите у паровима. Сваки пар нека обради по једну епску песму из сваког циклуса: преткосовског, циклуса песама о Краљевићу Марку, покосовског, хајдучког, ускочког и циклуса ослобођења Србије и Црне Горе. Спремите садржајне презентације и представите их пред разредом.
- Драматизујте песму „Смрт мајке Југовића”. Израдите сценографију и костиме да бисте што верније дочарали догађај.

ЛИРИКА

ЛИРИКА или лирска поезија је књижевни род који обухвата сва књижевноуметничка дела написана у стиху и прожета унутрашњим доживљајима, осећањима, ставовима и мислима. Дели се на **народну (усмену) и уметничку (писану)**.

НАРОДНА ЛИРСКА ПЕСМА	УМЕТНИЧКА ЛИРСКА ПЕСМА
ЉУБАВНА	ЉУБАВНА
ПЕСМЕ О РАДУ	ПЕЈСАЖНА
СВАДБЕНЕ	СОЦИЈАЛНА
УСПАВАНКЕ	РОДОЉУБИВА
ШАЉИВЕ	ХИМНА

Упоредићемо песме *Омиле ми, јагодо* и *Кажи ми, кажи*.

И у једној и у другој исказана су одређена осећања. У обема је описана љубав према девојци. Иако су наизглед сличне, ипак има извесних разлика међу њима.

Обе песме по мотиву спадају у лирске љубавне песме, само што испод прве песме стоји да је то народна лирска песма, а испод друге име и презиме песника, аутора и творца који је написао ту песму, што значи да је она ауторска лирска љубавна песма.

ОМИЛЕ МИ, ЈАГОДО   КАЖИ МИ КАЖИ

Омиле ми, јагодо,
Омиле ми, јагодица,
Омиле ми
Комшијско девојче.
Ама ми ју, јагодо
Ама ми ју, јагодица,
Ама ми ју
Други преотеше.
Не ме жао, јагодо,
Не ме жао, јагодица,
Не ме жао
Што те преотеше.
Већ ме жао
Кум ћу да ти будем.

Народна лирска песма

Кажи ми, кажи
Како да те зovem;
Кажи ми какво
Име да ти дам,
Хоћу ли рећи:
„Дико“, или „снаго“,
Или ћу „лане“,
Или „моје благо“
Хоћу ли „душо“,
Или „моје драго“
Кажи ми какво
Име да ти дам!

Ј. Ј. Змај

РАЗГОВАРАМО

- Препознајете ли основно осећање у песми?
- Какав је однос песника према девојци?
- У којим стиховима се огледа љубав и чежња песника према драгој?

ЗАДАТАК

1. Пронађите неку љубавну народну песму која вам се допада и прочитајте је на часу, делећи свој доживљај са другима

СУШТИНСКЕ СТРУКТУРНЕ ОДЛИКЕ ПОЕЗИЈЕ

СТИХ

Стих је све оно што је написано у везаном слогу. То је један ред у песми који се састоји од одређеног броја слогова. У сваком стиху на одређеном месту налази се цезура – место за одмор (предах, пауза) које одређује ритам песме.

„Јутрос рано/где стрн шуми, лупка...“

Сергеј Јесењин

Стих може бити **народни и уметнички**, са напоменом да постоје извесне разлике међу њима. Народни стих је једноставан, а уметнички је сложенији.

У нашој **народној поезији** најчешћи стих је **епски или јуначки десетерац**. Број слогова у њему је увек десет.

*Шта се б'јели у гори зеленој?
Ал' је снијег, ал' су лабудови?
Да је снијег, већ би окопнио,
лабудови већ би полетјели.*

Осим десетерца, најчешћи заступљени стих у народној поезији је осмерац.

*Радују се господару
Да је скоро с војске дошђ;
И голуби с крил'ма бију
Радују се господару
Да је скоро с војске дошђ.*

Одломак из народне лирске песме
Војевао бијели Виде

У народним лирским песмама постоје и друге врсте стихова, од пет до дванаест (**петерац, шестерац, осмерац, дванаестерац – од дванаест слогова.**)

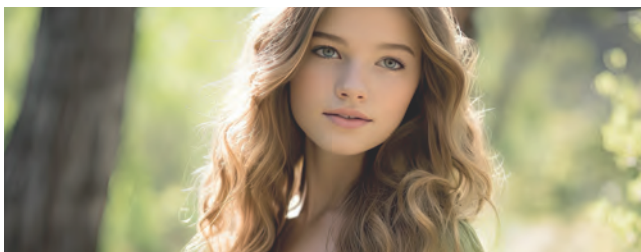
У уметничкој поезији стих је разноврснији и сложенији. Може бити од **четири до шеснаест слогова.**

*Шта вреди плаветно небо,
и зумбул и девојче и ласте лет.
Негде запева труба.*

одломак из песме **Труба,**
М. Настасијевић

Слободан стих је неједнаке дужине и без риме. Он је често ослобођен интерпункције.

*Идем
Од једне руке до друге
Где си
Загрио бих те
Грлим твоју одсутност
Пољубио бих ти глас*

Васко Попа

СТРОФА

Строфа представља два стиха или више стихова уједињених истом ритмичком организацијом.

Строфе у песми добијају називе према броју стихова.

Најчешће строфе су:

ДИСТИХ: строфа од два стиха

ТЕРЦЕТ (ТЕРЦИНА): строфа од три стиха

КАТРЕН: строфа од четири стиха

ЗАДАЦИ

1. У следећим одломцима песама одредите о којим врстама строфа се ради.

Мама ми каже: “Шашаво моје,
Шта се то збива у твојој глави?”

У њој дечаци, кажем, постоје;
Дечаци смеђи, црни и плави.

Шашава песма, М. Антић

На овој земљи су корени хиљаду година,
векови их гутали, земља корене појила!
Купали се у извору векова.

Корени, В. М. Стерју

Киша опушта трепавице дуге,
Ветар их ко сабљом киди;
Чело је неба сад без дуге,
У души ми песма јеца.

Нема песма, Е. Ђерђеку

РИМА

Рима је гласовно подударање речи које се јавља најчешће на крају два или више стихова.

Рима према распореду може бити:

ПАРНА – римују се два узастопна стиха (АА)

УКРШТЕНА – римују се први и трећи стих, и други и четврти стих (АБАБ)

ОБГРЉЕНА – римују се први и четврти стих, и други и трећи стих (АББА)

НАГОМИЛАНА – римује се више узастопних стихова (АААА)

ИСПРЕКИДАНА – нема правилности у подударању стихова (АБВБ)

ЗАДАТАК

1. Пажљиво прочитај песме А.Шопова “Последња молитва мога тела” и Мирослава Антића “Опомена” и одреди врсте рима према распореду у строфама.

ПОСЛЕДЊА МОЛИТВА МОГА ТЕЛА

Црн је твој ветар а ноћ бела
и сваки дамар надојен зрелином.
Зарежи се ко мач у овај дрворед тела
пре но се срушиш заслепљена белином.
Но и тад ће игра да продужи траг
у истом тајанству и уз чедност исту.
Пожаром плануће на твоје жећи листу
траве што ће те увити у мрак.

Ацо Шопов, Предвечерје,
Превео Сретен Перовић

ОПОМЕНА

Важно је, можда, и то да знамо:
човек је жељан тек ако жели.
И ако себе целог дамо,
тек тада и можемо бити цели.
Сазнаћемо тек ако кажемо
речи искрене, истоветне.
И само онда кад и ми тражимо,
моћи ће неко и нас да сретне.

Мирослав Антић

МЕТАФОРА

Ова стилска фигура је веома блиска поређењу. Заправо, **метафора** је скраћено поређење. Једноставним избацавањем свезе као добићемо метафору:

*јунак храбар као лав (поређење);
јунак је лав (метафора).*

Дакле, реч лав је овде метафора и служи да означи јунакову снагу, храброст, срчаност. Она се може употребљавати уместо речи јунак и тако добија ново значење.

Уместо „Где си, јуначе?“, говорник ће рећи „Где си, лаве?“.

Метафора се не среће само у књижевности, она је изузетно честа у свакодневном говору:

скресати у брк (рећи неком све што мислимо о њему);
бацити пеглу (повратити).

ГОРЕЊЕ

*Низ западно небо
и из распрснутих шипака у врту
крв се циједи...*

А.Б. Шимић

„На јави је душа моја богат сељак, весељак“

Милош Црњански

ЛИРСКИ СУБЈЕКАТ

Лирски субјекат је говорно лице у лирској песми, тојест, носилац лирског исказа – доживљаја, осећања, размишљања. Зове се још и лирски јунак, песничко ја. Лирски субјекат не мора бити исто што и песник.

ПРОЛЕТЊА ПЕСМА

Осећам вечерас, док посматрам ласте
и пупољке ране,
како срце моје полагано расте
к'о видик у лепе, насмејане дане;
како с младим биљем постаје све веће
и лако к'о крило,
и како му цело једно небо среће
и пакао бола не би доста било;
како чезне за свим што би живот мог'о
лепог да му даде,
и да му ничега не би било много:
тако су велике чежње му и наде.
Осећам да до сад све је било шала
мога срца врела;
да још ником нисам љубав своју дала
колику бих могла и колику хтела;
да има у мени цела нежна плима
речи неречени',
да бих срце могла поклањати свима
и да опет много остане га мени.

Десанка Максимовић

Ова песма почиње формом глагола у првом лицу једнине и то је **лирски субјекат**. Није песник тај што осећа како срце полагано расте. То је песникиња Десанка Максимовић која је написала песму, а преко лирског субјекта је исказала мисли и осећања.

Белешка о аутору

Десанка Максимовић (1898–1993) рођена је у селу Рабровици код Ваљева. Једна је од највећих српских песникиња. Писала је љубавне и родољубиве песме, песме за децу и др. Познате су јој књиге песама: *Зелени Витез*, *Гозба на ливади*, *Песник и завичај*, *Тражим помиловање*, *Слово о љубави*, *Немам више времена* и др.

Лирски субјекат у лирици је исто што и наратор у епици. Лирски субјекат је „глас“ у лирској песми. Ако је песник написао песму у првом лицу једнине, не значи да он пише о себи. А чак и да пише о себи, оно што је написано је креација, значи измишљено је, дообликовано, дооформљено. Зато, не треба поистовећивати аутора (песника) са лирским субјектом.

РАЗГОВАРАМО

- Које је основно осећање у песми?
- Који су мотиви у песми?
- Каква врста риме је заступљена у песми?
- Каква строфа је заступљена у песми?

СТИЛСКА ИЗРАЖАЈНА СРЕДСТВА

Погледајмо којим се изражајним средствима користила песникиња Десанка Максимовић у овој песми:

ЕПИТЕТИ: пупољке ране, лепе, насмејане дане;

Епитет: стоји уз именицу и казује неку њену битну особину.

ПОРЕЂЕЊЕ: *Како с младим биљем постаје све веће
и лако ко крило* (два појма се пореде по сличности).

ХИПЕРБОЛА: *и како му цело једно небо среће
и пакао бола не би доста било* (претеривање, преувеличавање).

КОНТРАСТ: *небо среће и пакао бола* (два појма се пореде по супротности).

ПЕРСНИФИКАЦИЈА: *срце чезне* (придавање неживом особине живог).

ГРАДАЦИЈА: заљубљеност, чежња, љубав (ређање песничких слика по јачини).

АНАФОРА: осећам, како (понављање истих речи на почетку стиха).

Поменућемо и стилско изражајно средство

РЕФРЕН: стих, део стиха или група стихова који се најчешће у правилним, каткад и у неправилним интервалима, понавља у песми на крају сваке строфе (премда се рефрен може појавити и на почетку или у средини, односно било где), чиме се доприноси ритмичкој организацији песме.

Пример:

*Ливада крај реке сања.
Зрикавци тужно зричу.
Помрлих трава душе
још лебде врх откоса
што се лагано суше.
О, ви не знате тужну
о смрти трава причу.
Зрикавци тужно зричу.*

Одломак из песме *Покошена ливада* од **Десанке Максимовић**

ПЕСНИЧКЕ СЛИКЕ

У песми се издваја неколико песничких слика.

Под појмом **песничке слике** подразумевамо одређени приказ, слику, ситуацију коју можемо визуелно замислити током читања. Песничке слике у лирици могу имати за циљ да створе одређену атмосферу и расположење у песми, или да нагласе и истакну одређена пренесена (метафоричка) значења у песми.

СЛАВУЈ И СУНЦЕ

У коси луга славуј се јавља.
Сунце изрони из плаве баре.
Жубори поточић дечијег здравља
кроз расцветане јабучаре...

У лугу пред сунчеве преље:
свилени кончићи висе са грана.
Воденичар јутра још меље звезде
за златну погачу дана.
Славуј, син гаја где јелен пасе,
пева заљубљен у ружу сунца.

А сунце слуша... и жели да се
претвори у тог слаткољупца.
И док у кљуну славуја свиће
песма пролећа – сунце са цера
дарује јасике и цериће
минђушицама од бисера...

А снег мирисних латица пада и кљуца,
кљуца детлић твог била.
Плаво небо и бела стада...
Замисли за трен да имаш крила
– и полетећеш изнад ливада!

Добрица Ерић

ЗАДАК

1. Пронађи песму по избору и откриј поетске слике. Обрати пажњу да ли се у стиховима крију и нека метафоричка значења.

РАЗГОВАРАМО

Настојте да издвојите одређене песничке слике које препознајете у стиховима и да одговорите на питања:

- Каква је функција тих слика?
- Шта је њима исказано?
- Зашто су баш те слике употребљене?
- Шта нам откривају у вези са темом?
- У каквој су вези те слике са лирским субјектом?

ПЕСНИЧКИ РИТАМ И ТЕМПО

Песнички ритам је понављање наглашених и ненаглашених слогова, стихова и пауза, рима и др. у одређеним размацама. Ритам је у песмама повезан са врстом осећања и утиче на снагу доживљаја песме. Ритам може бити брз и спор.

СВЕТИ САВА

Ко удара тако позно у дубини ноћног мира
на капији затвореног светогорског манастира?
„Већ је прошло тавно вече, и нема се поноћ хвата,
седи оци, калуђери, отвор’те ми тешка врата.
Светлости ми душа хоће, а одмора слабе ноге,
клонуло је моје тело, уморне су моје ноге –
ал’ је крепка воља моја, што ме ноћас вама води,
да посветим живот роду, отаџбини и слободи.

Презрео сам царске дворе, царску круну и порфиру,
и сад, ево, светлост тражим у скромноме манастиру.
Отвор’те ми, часни оци, манастирска тешка врата
и примите царског сина ко најмлађег свога брата“.

Зашкрипаше тешка врата, а над њима сова прну
и с крештањем разви крила и склони се у ноћ црну.
А на прагу храма светог, где се Божје име слави,
са буктињом упаљеном, настојник се отац јави.
Он буктињу горе диже, изнад своје главе свете,
и угледа, чудећи се, безазлено босо дете.

Високо му бледо чело, помршене густе власи,
али чело узвишено божанствена мудрост краси.
За руку га старац узе, пољуби му чело бледо,
а кроз сузе прошапута: „Примамо те, мило чедо“.

Векови су прохујали од чудесне оне ноћи,
векови су прохујали и многи ће јоште проћи.
Ал’ то дете јоште живи, јер његова живи слава,
јер то дете беше Растко, син Немањин – Свети Сава.

Војислав Илић

РЕЧНИК

позно – касно;

крепак – постојан, непоколебљив, чврст;

порфира – љубичасто-црвена одећа коју су на свечаностима носили српски средњовековни владари.

Белешка о аутору

Војислав Илић (1862–1894) рођен је у Београду у породици књижевника. Песме је почео да пише још у ђачким данима. Објавио је три књиге песама. Оне су пуне слика, музике и језичког богатства. Постале су узор српским песницима.

РАЗГОВАРАМО

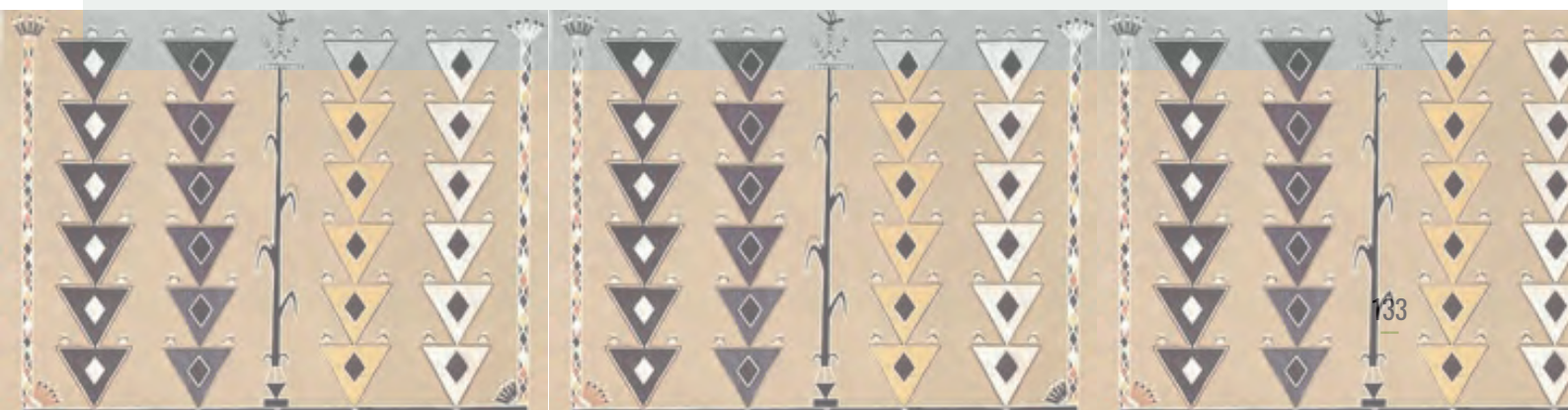

- Ова песма говори о судбоносним догађајима и јаким осећањима. Песниково казивање о светом Сави има дубину легенде. Зато су њен ритам и темпо тешки, спори, са наглашеним паузама и дубоком интонацијом. Припреми се да је на тај начин читаш.
- Како је у овој песми описан дечак Растко? Наведите детаље из песме.
- Од чега се све дечак одрекао?
- Објасни значење дела стиха: Светлости ми душа хоће.

ЗАДАЦИ

1. Наведите речи из песме који дочаравају ноћне звуке.
2. Наведите речи из песме које наговештавају изворе светлости и таме.
3. Последња четири стиха из песме препричајте у прози, својим речима.

ЛИРСКА НАРОДНА ПОЕЗИЈА

НАРОДНЕ ЛИРСКЕ ПЕСМЕ О РАДУ

Говоре о раду, као што им име каже. Међутим, између редова дат је мотив љубави двоје младих (момка и девојке, мужа и супруге).

ЈАБЛАНОВА МОБА

Или грми, ил' се земља тресе,
или бије море у брегове?
Нити грми, нит се земља тресе,
нити бије море у брегове,
већ то језди Јабланова моба;
пред њоме је Јаблан на коњицу,
у руци му струк бела босиљка,
руком маше, босиљак мирише:
„Лако, лако, моја силна мобо!
Сама ми је госпођа код двора,
неће знати да је силна моба,
већ ће мислит да је турска војска;
млада, луда, поплашиће ми се,
танка, витка, преломиће ми се”.

Народна песма

РЕЧНИК

моба – људи који помажу на њиви.

РАЗГОВАРАМО

- Како вам се свидела ова песма?
- Знате ли још неку песму о моби?
- Да ли у твом крају има моба?

ЗАДАТАК

1. Распитајте се код старијих укућана и запишите неку народну песму о раду из вашег краја.

СВАДБЕНЕ НАРОДНЕ ЛИРСКЕ ПЕСМЕ

Свадбене народне песме су врста лирских обичајних песама које прате свадбене обичаје од прошеvine до доласка невесте у младожењину кућу. У њима се слави лепота младенаца и исказује жеља да живе срећно.

***

Заран, Павле, заран, мили брале,
зараном ми снају прстенујте.
Кад будемо девојачком двору,
мили брале, не гледај пред себе,
не погледај тамо и овамо.
Од куће ће изгрејати сунце,
кад изведу лепоту девојку.
Ти не гледај венце ни обоце,
не гледај јој свилене зубуне,
нит јој гледај везене рукаве;
зубуне су терзије шарале,
рукаве су везиле навезле,
а венце су кујунџије виле;
већ јој гледај стаса и образа,
с ким ћеш, брале, века вековати.

Свадбена народна лирска песма

Молила се младожење мајка
старом свату и великом куму:
„Зарана ми снају доведите,
да донесе сунце у недрима,
у рукав’ма сјајне месечине
да огреје беле дворе моје“.

Свадбена народна лирска песма

РЕЧНИК

заран – рано, на време;
ободац (мн. обоци) – наушница, минђуша;
зубун – врста капута од сукна;
терзија – занатлија који кроји и шије
ношњу, кројач;
кујунџија – занатлија који израђује
предмете од злата и сребра, златар;
рунити – откидати, кидати, крунити;
парићати – спремити, припремити.

РАЗГОВАРАМО

- У првој песми на сликовит начин исказано је какву снаху жели младожењина мајка. Објасни шта значе њене жеље: да донесе сунце у недрима, у рукав’ма сјајне мјесечине, да огреје беле дворе моје.
- Објасните значење стихова из друге песме: Од куће ће изгрејати сунце, кад изведу лепоту девојку.
- Шта сестра саветује брату младожењи?

ЗАДАЦИ

1. Пронађите у овим песмама епитете и издвојите их. Шта запажате, који се епитети често појављују у народним песмама?
2. Објасните значење израза век вековати.
3. Колико слогова имају стихови у овим песмама? Како се назива та врста стиха?
4. Пронађите у овим свадбеним песмама неколико речи и израза који показују сликовитост народног језика.

УСПАВАНКЕ

Успаванке су народне лирске песме, које обично певају мајке да би успавале децу. У њима се исказује љубав према детету, жеља да дете мирно спава и расте, да буде срећно, јако, здраво и храбро. Такође се песмом настоји да се од детета одагнају зле силе, демони, болести и зли погледи.

БЕША ТИ СЕ НА МОРУ КОВАЛА

Беша ти се на мору ковала,
Ковале је до три кујунџије.
Један кује, други позлаћује,
Трећи меће од злата јабуке.
Оде беша од града до града,
У сваком је добро дарована,
У Стамболу свилом наложена,
У Сарајву дилбом покројена.
Дође беша мом ђетету драгом,
У тој беши лијеп сан уснило,
А мајка му танке коше кроји,
Коше кроји, а године броји:
Колико је у кошуљи жица,
Толико ми живи годинаца!

Народна босанска успаванка

РЕЧНИК

беша-бешика, колевка;
кујунџија-златар;
коша-кошуља;
јаран -друг.

РАЗГОВАРАМО

- Ово је једна од најлепших народних успаванки.
- Колико је кујунџија радило на беши?
- Чиме је украшава трећи кујунџија?
- Који јој је дар из Стамбола?
- Чиме је дарована у Сарајеву?
- Ко нам прича о колевци? Народни певач или мајка?
- Издвоји стихове у којима мајка благосиља дете .
- Обрати пажњу на успављујући ритам песме!

ШАЉИВЕ НАРОДНЕ ЛИРСКЕ ПЕСМЕ

Шаљиве народне песме представљају бисер народног стваралаштва, а у исто време су и доказ да су генерације за нама волеле хумор и шалу. Наши су стари, и поред свих историјских недаћа, конзумирали шалу и у њој уживали.

Шаљиве песме настале су веома давно, још у доба када књиге нису биле честа појава и када је било врло мало учених људи. Песме су живе у народу преносећи се од уста до ушију, па опет од уста до ушију, и тако генерацијама. Песме су се тако временом мењале и допуњавале све док их много касније неко није записао.

МАТЕРИНА ХВАЛА

Хвалила се Хвала материна
Да је она шваља и везиља
И да боље раденице нема:
Дању преде, ноћу везак везе.

Ишли људи да гледају Хвалу
Али Хвала за сунца заспала,
По игли се рђа нахватала,
Свила јој се по сметлишту вуче.

Народна песма

РАЗГОВАРАМО

- Шта значи израз материна Хвала?
- Чиме се све хвали материна Хвала?
- Које људске особине се исмевају у овој песми?
- Подвуци стихове из којих се то види.

УМЕТНИЧКЕ ЛИРСКЕ ПЕСМЕ

ОПИСНА ПЕСМА

Описна песма је лирска песма у којој песник описује природу, а кроз опис природе исказује мисли и осећања.

БРЕЗА

Под прозором мојим
Једна бреза бела
Блиста се у сребру
Свог снежног одела.

С пахуљастих грана
Сјаји перваз снежни
И кићанке пупе
Кô гроздови нежни.

Брезу у тишини
Као да сан хвата
Док пахуље горе
У огњу од злата.

А сањива зора,
Изнад ње кад сване,
Новим сребром стално
Засипа јој гране.

Сергеј Јесењин

Превео Никола Бертолино

(Из књиге *Ко сам шта сам*, Београд, 2019)

Белешка о аутору

Сергеј Јесењин (1895–1925) рођен је у Константинову код Петрограда (данас Јесењиново). Он је велики руски и светски песник. Песме су му искрене, сликовите, пуне нежности, љубави према природи и животу. Познате су његове књиге песама: *Исповест мангупа*, *Кафанска Москва*, *Песме о Русији и револуцији*.

РАЗГОВАРАМО

- Какво расположење преовлађује у овој песми?
- Којом речју је наглашена песникова блискост са брезом?
- Којим детаљима је насликана бреза?
- Зашто се каже: *Брезу у тишини као да сан хвата*?

ЗАДАЦИ

1. Пронађите у песми, а затим наведите примере за следеће стилске фигуре: епитет, персонификација, поређење.
2. Одредите врсте риме у овој песми.

РОДОЉУБИВА ПЕСМА

МОЈА ОТАЏБИНА

Не плачем само с болом свога срца
Рад' земље ове убоге и голе;
Мене све ране мога рода боле,
И моја душа с њим пати и грца.

Овдје, у болу срца истрзана,
Ја носим клетве свих патњи и мука,
И крв што капа са душманских рука
То је крв моја из мојијех рана.

У мени цвиле душе милиона –
Мој сваки уздах, свака суза бона,
Њиховим болом вапије и иште.

И свуда гдје је српска душа која,
Тамо је мени отаџбина моја,
Мој дом и моје рођено огњиште.

Алекса Шантић

Белешка о аутору

Алекса Шантић (1868 – 1924) рођен је у Мостару, у Херцеговини. Писао је родољубиве и љубавне песме и оне којима се борио против друштвених неправди. Познате су му родољубиве песме: *О класје моје, Ми знамо судбу, Остајте овдје и љубавне: Емина, Сећање, Не вјеруј...*

РЕЧНИК

убог – бедан, јадан;

грцати – гушити се у сузама, јецати;

искати – захтевати да се нешто добије, тражити.

РАЗГОВАРАМО

- Које осећање преовлађује у овој песми?
- Којој књижевној врсти припада ова лирска песма? Зашто?
- Којим стиховима је најјаче исказана идеја песме?

ЗАДАЦИ

1. Наведи шта осећате кад помислите на вашу отаџбину.
2. Наведи речи које имају слично значење са речју отаџбина.
3. Према броју стихова, одреди врсту сваке строфе.
4. Подвуци у песми речи које се римују.
5. Одреди врсте риме у овој песми.

ХИМНА

Химна (грч. песма, хвалоспев) јесте репрезентативна песма, најчешће државе, која се пева или свира у свечаним и службеним приликама. Реч је обично о родољубивој песми која велича историју, традиције и напоре дотичног народа. Може бити службено призната као државна химна или општеприхваћена у народу као свечана песма.

Химна Србије је „Боже правде“, свечана песма из 19. века за коју је, на музику Даворина Јенка, текст написао Јован Ђорђевић.

БОЖЕ ПРАВДЕ

Боже правде, ти што спасе
од пропасти до сад нас,
чуј и од сад наше гласе
и од сад нам буди спас.

Моћном руком води, брани
будућности српске брод,
Боже, спаси, Боже, храни,
српске земље, српски род!
Србију нам, Боже, брани,
моли ти се српски род!

Сложи српску браћу драгу
на свак дичан славан рад,
слога биће пораз врагу
а најјачи српству град.

Нек на српства блиста грани
братске слоге златан плод,
Боже, спаси, Боже, храни
српске земље, српски род!
Србију нам, Боже, брани,
моли ти се српски род!

Из мрачнога сину гроба
српске круне нови сјај,
настало је ново доба,
нову срећу, Боже, дај.

Србију нам, Боже, брани,
пет вековне борбе плод,
Боже, спаси, Боже, храни,
српске земље, српски род.
Србију нам, Боже, брани,
моли ти се српски род.

„Денес над Македонија“ – **државна химна Македоније**. Аутор текста је Владо Малески, а аутор музике Тодор Скаловски. Написана је 1941. године. По завршетку Другог светског рата усвојена је као химна СР Македоније у оквиру бивше Југославије, а након стицања независности Републике Македоније, 11. августа 1992. године, законом је проглашена и за химну независне Македоније.

ДЕНЕС НАД МАКЕДОНИЈА СЕ РАЃА

Денес над Македонија се раѓа,
ново сонце на слободата!
Македонците се борат,
за своите правдини!
Македонците се борат,
за своите правдини!

Одново сега знамето се вее,
на Крушевската република!
Гоце Делчев, Питу Гули,
Даме Груев, Сандански!
Гоце Делчев, Питу Гули,
Даме Груев, Сандански!

Горите Македонски шумно
пеат,
нови песни, нови весници!
Македонија слободна,
слободно живее!
Македонија слободна,
слободно живее!

ЗАДАЦИ

1. У којим приликама се интонира државна химна?
2. Знате ли још неку свечану песму која је општеприхваћена у народу?
3. На основу анализе песме напишите састав о значењу домовине и националног идентитета.
4. Истражите географске карактеристике Републике Србије.
5. Напишите властиту песму или стихове о својој домовини.
6. На часу музичког образовања отпевајте македонску и српску државну химну.
7. Које су стилске фигуре коришћене у македонској, а које у српској химни?

ЕЛЕМЕНТИ СТРУКТУРЕ ПРОЗНОГ КЊИЖЕВНОГ ДЕЛА

Елементи структуре прозног књижевног дела су:

КОМПОЗИЦИЈА (лат. compositio – сложити, саставити, ускладити) јесте организација садржаја у делу. То је распоред мањих делова и њихов узајамни однос. Композиција се дели на три основна елемента:

ТЕМА – предмет о којем се у делу говори и за који је симболично везана и идеја дела.

ИДЕЈА – идеја је основна мисао у делу, порука коју аутор жели да нам пренесе.

МОТИВ – најмања тематска јединица, а **лајтмотив** је **мотив** који се у делу понавља с неким разлогом.

ЛИКОВИ – носиоци радње који се индивидуализују карактеризацијом. Ако књижевни лик уједињује особине већег броја људи, одређене скупине, одређеног типа, говоримо о **књижевном типу/типичном јунаку**.

Према улози коју лик има у делу разликујемо **главне** и **споредне ликове**.

Приповедачи обликују ликове на неколико начина карактеризације ликова:

- описивањем вањског изгледа, тј. портретисањем;
- приповедањем, тј. нарацијом;
- дијалогом, разговором двају или више ликова;
- монологом, тј. самоговором;
- унутрашњим монологом;
- пишчевим коментаром.

Тим поступцима одликује се и књижевно дело.

ФАБУЛА (лат. прича) – низ догађаја повезаних и распоређених онако како би се могли догодити у стварности.

СИЖЕ – распоред догађаја у прозном тексту, начин на који писац распоређује догађаје из фабуле.

Распоред догађаја:

- **увод:** упознавање са ликом, местом и временом догађања, као и са догађајем којим почиње радња;
- **заплет:** први сукоб међу ликовима или почетак напетости;
- **кулминација:** тренутак када радња достиже врхунац. Кулминација се запажа у догађајима и осећањима јунака;
- **расплет:** разрешење сукоба и смањење напетости.

ЈАБЛАН

(одломак)

Сунце се лагано помаљало иза планинских врхунаца, који још уморно почиваху у прозачном јутарњем сумраку. Један тренутак – па се све обли у бјеличастој свјетлости! Све трепти, прелива се! Само, тамо далеко испод планина у присојима, трепери магличасто, тиморно плаветнило. Све се диже, буди, све се пуши као врућа крв, одише снагом, свјежином.

– О, свануло већ – протегну се Лујо, протра очи и погледа око себе. – Јабо, бате, што ме нијеси пробудио?

Јаблан је рано, врло рано устао и добро се напасао. Драго бијаше Луји кад видје како су у Јаблана трбуси забрекли.

– Е, кад си се тако, бате, наруцо, ето ти, па мало 'нако заслади! – вели весело Лујо, па баци пред бака неколико снопова зоби.

Јаблан поједе. Кренуше кнежевој кући.

Вране пролијећу из околних шумарака и падају на кукурузе, који су се истом почели зрнати.

Чувари хајкају! Страшила на оградама око кукуруза лепршају се. Сермија се изгони на пашу. Вика, довикивање на све стране.

Лујо иде замишљено за Јабланом. Удубио се у мисли – не чује он те галаме, тог живота, који се око њега шири. Он мисли о Јаблану и мејдану.

Врцну се, као да се нешто досјети. Растеже педаљ, па поче мјерити штап:

– 'Оће Јабо надбости – неће; 'оће – неће; 'оће – неће; 'оће – викну Лујо, а очи му засвијетлише од превелике радости.

Од драгости стаде љубити и грлити бака.

– Је л' де, Јабо, да ћеш ти њега надбости? Нека је он царски. Свеједно је то мом милом, драгом, рођеном Јаби. Је ли тако? Де, кази свому Јуји! – поче му се безазлено улагивати.

У разговору са Јабланом стиже Лујо кнежевој кући, гдје се бијаше доста свијета искупило. Светац је, не ради се, па дошли људи, да мало пробесједе, а као планинцима мило им је гледати и кад се бакови боду.

Луји се стеже срце, кад угледа Рудоњу. Учини му се страшан, голем; и дебљи и већи од Јаблана.

– Јабо, бате, ако данас платиш главом, не зажали на ме! – уздахну Лујо, припи се уз вола, па поче опет, кријући од људи, мјерити штап. Изиђе да ће Јаблан надбости! Разведри му се лице.

– Јеси ли се уплашио, мали?

– Ти се, синко, ништа не бој. Твој је бак стари мејданџија – соколи га један чичица.

– Не бојим се ја, вала, ништа! – вели Лујо поуздано.

– Богме ћеш ти, малишане, и јаукнути кад Рудоња исуче Јаблану цријева – застрашава га пољар. – А и јест ми много додијо.

– Е, то ћемо, пољаре, истом виђети! – смије му се пркосно, заједљиво Лујо.

– Маните се, људи, празна разговора! На страну дјеца и жене! – викну кнез оштро, готово званично. – Поведите бакове на ову раван ниже плота!

Изведоше их. Околи свијет са свију страна. Бакови се почеше њушкати, као да се упознају.

– Трке, Јаблан!

– Трке, Рудоња!

Бакови стадоше букати, копати предњим ногама, заносити се, ребрити, док силно не грунуше рогови о рокове. Стоји прасак, лом! Земља се круни, угиба под њима.

Лујо дршће, стрепи. Сваки му се живац разиграо. Избечио крупне грахорасте очи, не трепће. Сваки покрет прати; сваки удар одјекне у разиграном срцу. Стиснуо се, погнуо се – помогао би Јаблану, да може. Засјенише му се очи. Само назире како се нешто пред њим врти, вијуга, угиба.

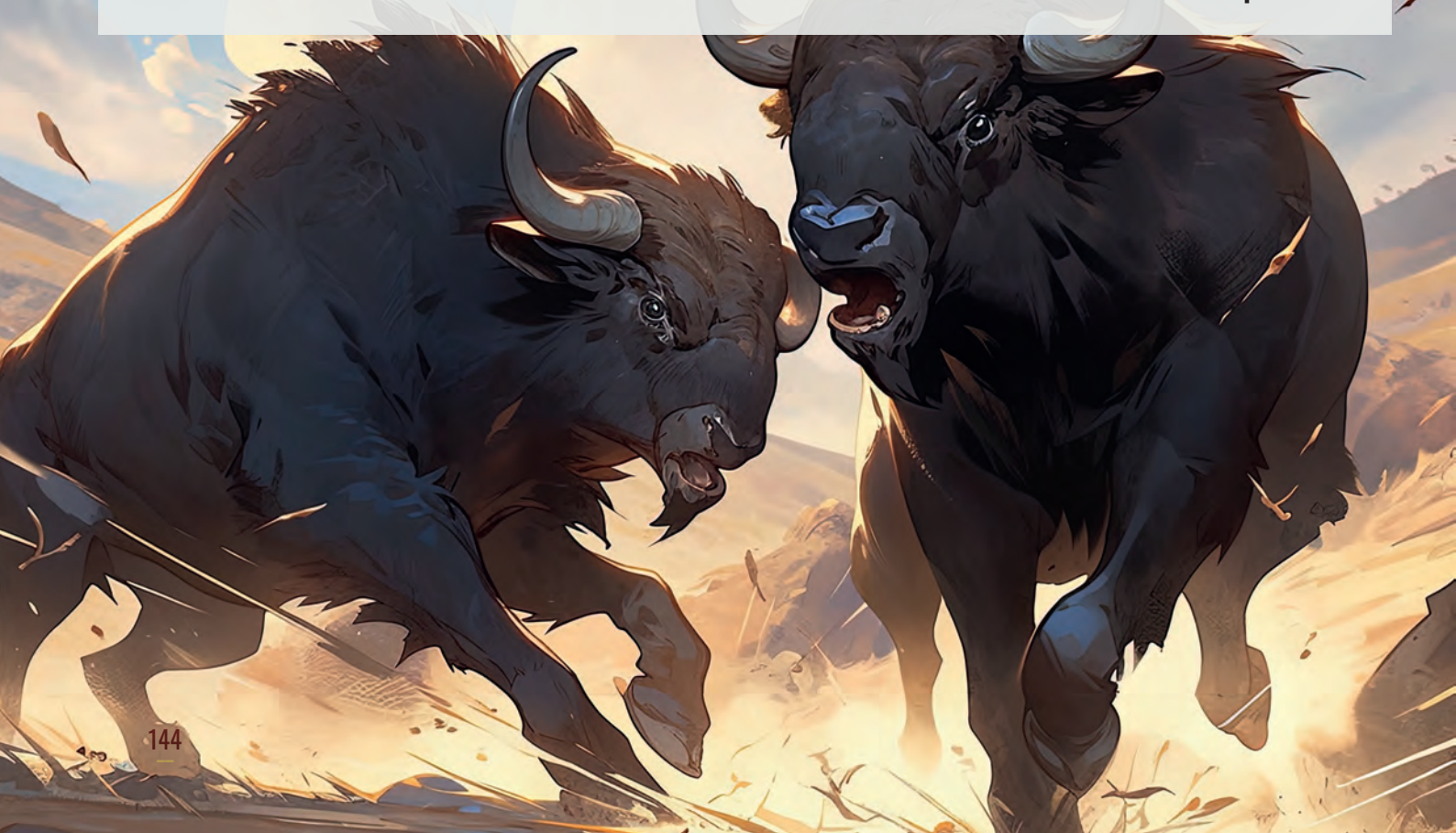
Рудоња насрну свом силом.

– Поду'вати га, Јабо! – викну Лујо као изван себе. Јаблан, стари, лукави мејданџија, посрну као ђоја на десно кољено предње ноге, па подухвати Рудоњу испод врата.

– Не дајте, људи, нагрди вола! – узвикну преплашено кнез.

Испод врата Рудоњина шикну велики млаз крви. Лујо задолига. Јаблан стоји поносито на мејдану и риче, а планински врхунци силно – силно одјекују.

Петар Кочић

РЕЧНИК

стрњиште – њива са које је покошено жито;
забрдица – мала увала испод брда;
бак – бик;
поношљиво – с поносом;
ђоја – тобоже, кобајаги;
долигати – певати треперавим гласом;

осоран – оштар, груб;
присој – место окренуто сунцу;
тиморан – кршевит, пун стена и шуме;
сермија – стока;
букати – испуштати дубок, снажан глас (о волу).

Белешка о аутору

Петар Кочић (1876–1916) рођен је у селу Стричићима код Бања Луке. Био је професор књижевности, али је највише радио на организовању борбе босанског народа за слободу. Писао је приповетке у којима је сликао тежак живот сељака у Босни и ширио идеје о борбама за ослобођење. Најпознатије приповетке су му *Јаблан*, *Кроз мећаву*, *Кроз маглу*, *Вуков гај*. Поред приповедака написао је и два драмска дела: *Јазавац пред судом* и *Суданија*.

РАЗГОВАРАМО

- Ко су главни ликови у приповеци?
- Ко је Лујо?
- Какав је Лујо?
- Да ли су оправдани његове жеље и снови?

ДА СЕ ПОДСЕТИМО

Ликови су носиоци догађаја испрличаних у епском делу. Дакле, они су носиоци дела. Сваки лик садржи унутрашње (карактерне) особине и спољашње (физичке) особине. Спољашње квалитете опажамо из описа које даје аутор дела, а унутрашње увиђамо из речи аутора и из поступака ликова.

Личности су људи са којима смо свакодневно, чланови наше породице, пријатељи, комшије... Можемо их описати и споља, али и рећи нешто о њиховим особинама, о навикама које имају.

ЗАДАЦИ

---

1. Анализирај лик дечака Луја и за своја објашњења наведи примере из текста.

Изглед, особине:

пегаво лице, _____

осећајан је зато што _____

брижан је јер _____

упоран је зато што _____

издржљив је јер _____

храбар је зато што _____

Животни циљ

зато што _____

2. Пронађи у тексту речи и изразе који говоре о бичу Јаблану, о његовом изгледу и особинама и подвуци их.

3. Наведи речи које сликају царског бика Рудоњу.

4. Којим су речима описана Лујова осећања пре борбе бикова-? Наведи их.

5. Подвуци у тексту речи којим се описују Лујова осећања у тренутку борбе бикова.

6. Шта закључујеш о његовим осећањима из реченица:

Засјенише му се очи. Само назире како се нешто пред њим врти, вијуга, угиба.

7. Како би се дечак осећао да није победио његов бик. Образложи.

ДЕДИНА СМРТ

(одломак)

... Када сам ушао у болесникову собу, деда ме је погледао и једва проговорио: - До-ђи-си-не, се-ди-до ме-не... Укућани су бризнули у плач.

- Последњих пет дана није ништа могао да каже! – зачудила се тетка – а чујете ли га сад? Једва састављајући слоге, деда је говорио:

- Седи, сине...

Мало се подигао. У избледелим дединим очима прочитао сам поруку, осјетио сам његову последњу жељу да своју седу главу и животом изборано лице прислони на моје још нејаке дечије руке. Желео сам да му помогнем, да будем нежан, храбар и велик. Дрхтавим рукама обгрлио ме је и задњим напором се подигао, припијајући се уз мене. У тренутку, једна једина – постати једно биће и живети дуго, дуго...

- Сине, имаш ли пара... - Имам, деда.

- Не треба пуно... Пошаљи некога да ми купи мало грожђа и Боже...

- Ићи ћу ја, деда! Хтео сам да потрчим, а деда ме ухвати за руку:

- Не ти! Ја с тобом имам још мало времена...

Укућани су се хватали за џеп, хтели су да му купе што је пожелео, али он то никоме није дозволио. Рекао је:

- Желим од мог унука. Послао сам свога друга по бозу и грожђе.

Са сузама у очима погледао сам деду.

- Сине мој, не плачи! Ја убрзо одлазим на далеки пут.

- Какав пут, деда?

- На пут без повратка. Него, кажи како ти је било ових дана?

- Ужасно, деда. - Још није ужасно.

- Пуно сам сањао. Сањао сам и твог оца.

- Кога? Сербеза? Шта ти је Сербез рекао?

- Рекао ми је да те чека да дођеш и да му причаш о мени.

- На кога ти личи тај Сербез?

- На мога тату, деда.

- Тачно. Твој отац личи на Сербеза... А где је мој Сербез... Овај, где је твој тата? Да ли се вратио?

- Није, деда. Долази вечерас.

- Бојим се, биће касно, сине. Па, ја идем, а мога најстаријег сина нема да ме испрати.

- Стићи ће, деда, стићиће!

- Неће, сине... И запамти, ако ми очи остану отворене, то је због Сербеза... Овај... Твог оца...

Дечак је донео бозу и грожђе. Дедина је ставио у уста зрно грожђа и кашичицу бозе. Једва

је то прогутао. Казао је:

- Слушај ме добро! Ускоро ћеш одрасти. Постаћеш човек. Бићеш добар, омиљен и поштован човек. Живећеш лепо, ја то знам. Зар има нечег лепшег од тога?

- Деда, ти не можеш умрети. Ја то не дам! Хоћу да се и ти поносиш са мном!

Држао ми је руку. Шака ми је била топла.

- Деда, кад одрастем, имаћу пуно новца, па ћу докторима платити да ти помогну да оздравиш. Купићу ти много цигарета, водићу те свуда са мном, купићу ти златан штап... Осетио сам да је његова рука хладнија. Очи су му биле широко отворене. Својом руком спустио сам му капке, ја, уместо мој отац кога је деда ипак највише волео и желео. После деде, тата ће ми од сада бити тата и деда. Деда је умро, а у ушима су ми још одзвањале његове речи:

- Касно је, сине. Задовољан сам животом. Човек није срећан кад умире. Ја јесам... И не заборави, сине, ја умирем, а ти се рађаш!...

Мухарем Сербезовски

РАЗГОВАРАМО

- Да ли ти се допала ова прича?
- Зашто је дечак био потресен због дедине болести? Какав је био његов однос са дедом? Можете ли имати друга у старијој ососби?
- Како бисте описали деду? Колико стрпљења је показао? Које су биле његове задње речи? Да ли нас учи мудрости живљења и неизбежности краја?
- Откријте поуку ове приче, свако за себе, али свакако једна је ипак најважнија.
- Какво је твоје искуство са губитком драге особе?
- Поштујте и волите своје блиске и то показујте што више.

ЗАДАТАК

1. Напишите све оно што желите да урадите за своје блиске, колико пута требате да кажете „волим те“, да пољубите маму; да урадите неки посао заједно са татом; сестри брату да купите поклон, да урадите све што ће показати колико их волите

Белешка о аутору

Мухарем Сербезовски рођен је 1950 године у највећем ромском насељу на Балкану, Шуту Оризари у Скопљу. Почео је да пева са четрнаест година када је због сиромаштва морао да почне да зарађује. Од тада је објавио педесетак албума и написао око 400 песама. Осим музиком бави се и књижевношћу и превођењем. Аутор је пет романа: Шарени дијаманти, Цигани А категорије, Рат циганских богова и Цигани у НОБ-у, збирке песама *Нико не зна путеве ветрова и цигана*, и студије *Цигани и људска права*. Превео је на ромски језик *Кур`ан и Библију*, као и романе *Злочин и казна* Фјодора Михајловича достојејевског, *Рат и мир* Лава Толстоја и *Сто година самоће* Гарсије Маркеса.

ЈЕДНОРОГИ ЈЕЛЕН

(одломак из истоименог романа)

Напољу је киша престала и небо се разведрило. После десет дана Фатмир и Бућа су седели сами у кући. Дечак је писао домаћи задатак, а девојчица се играла. Често је гледао у цртеж јелена који виси на зиду. Јелен са два рога. Један рог је био потпуно нов. Како је био згодан. Фатмир је први дан по повратку из болнице додирнуо други рог...

Неколико пута је zazвонило на вратима. Оба детета су истовремено потрчала да отворе врата, али је Фатмир пустио Бућу да прва отвори врата. Пред њима је стајао поштар. "Јеси ли ти Фатмир, мали?" „Да!“ одговорио је, а срце му је треперило. "Имам препоручено писмо за вас!", рекао је, вадећи писмо из своје велике торбе. "Одакле?" упитао је мали. „Из Немачке..." Бућу није интересовао разговор са поштаром, па се вратила у кухињу да настави игру. "Па шта чекаш?" Потпиши! Ево!" рекао му је поштар. Дечак је потписивао, а руке су му се тресле. Заборавио је да се захвали поштару, који је већ силазио низ степенице.

Отишао је у кухињу. Бели папир је дрхтао у његовим рукама. Само је очима гутао слова. Пљувачка му се осушила у устима. Једва је гутао. Чим је препознао очев рукопис, нешто топло и узбудљиво је прошло кроз његово тело. Почео је да чита:

"Драги Фатмире!" Знам да ми никада нећеш опростити! Надам се да ћеш разумети када порастеш. Нисам имао разлога да те не волим. То није твоја кривица. Оног дана кад сам те оставио на градској улици а да те нисам загрлио, тек сам ушао у воз, срце ми се стегло. Од тада је прошло много времена. Сањао сам те много пута раније. Не тражим опроштај, нисам га заслужио. Али желим да знаш да ћу се ускоро вратити у отаџбину. Рекли су ми да ће ту бити изграђена фабрика у којој ћу моћи да радим са својим занатом. Како је твоје здравље? Учење? Много воли своју мајку! Не љути је! Желим да се што боље слажете. Кад се вратим у наш град, виђаћемо се скоро сваки дан. Ако хоћеш, можемо заједно на море. Опрости ми, мој вољени сине! Срце ми се слама за тобом. Следећи пут, ако ми пишеш, напиши ми адресу школе. Ових дана ћу ти послати пакет нове одеће. Знам да имаш шта да обучеш, али верујем да ће те поклон усрећити. Још једном се извињавам за све што се раније десило. Молим те, пиши ми одмах. Снажно те љуби и поздравља, твој Бедри.

Бућа је приметила да је Фатмирово лице постало ведрије, светлије, живље. Прочитао је писмо још једном и сваки час је очекивао да ће зазвонити на вратима, јер се у то време Мустафа враћао са посла, а мајка му је била у куповини. Оставио је писмо у дебелој књизи и ставио га на полицу. Још једном се радовао. Он је био срећан. Бућа га је чекала у кухињи. Њен блок је био спреман за цртање. Замолила га је са благим осмехом на лицу: „Фатмире, нацртај ми слона” - и посегнуо ла за бојицама поред прозора. Шарено, лепо...” рече Бућа. „Где си видела шареног слона?” рекао је смешећи се. И она му се осмехнула. „Има, како да нема! Како има лепих боја: жута, црвена, зелена, зашто не би шар слон био шарен?” Фатмир је почео да црта слона. Бућине насмејане очи пратиле су прве линије дуж главе, уз сурлу слона, одакле је Фатмир увек почињао цртеж...

Рифат Кукај

РАЗГОВАРАМО

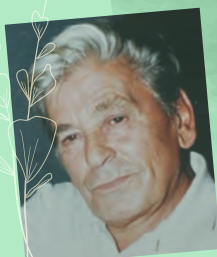
- Колико вам је времена требало да прочитате текст?
- Колико пута је требало да прочитате текст да бисте га разумели?
- Опишите каква су осећања настала у вама док сте читали писмо.
- Каква осећања је имао отац? Која осећања су се појавила код детета?
- Зашто отац пише само Фатмиру? Шта су Фатмир и Бућа?
- Шта се догодило између детета и оца? Који су могући разлози за њихово раздвајање?
- Шта мислите да ће се следеће догодити? Како замишљате њихов следећи сусрет?

ЗАДАТАК

1. Ставите се у улогу Фатмира и одговорите на очево писмо.

Белешка о аутору

Рифат Кукај (25 октобар 1938 - 11 септембар 2005) писац књижевности за децу и одрасле. Рођен на Косову. Школован у Дреници и Приштини. Радио је као учитељ у Дреници око 3 године пре него се преселио да ради за Радио Приштину као уредник програма за децу. Од 1975 ради као уредник дечије књижевности..

NAUČNOFANTASTIČNI ROMAN

Naučna fantastika je jedan od umetničkih žanrova koji prenosi izmišljenu nauku ili tehnologiju na pojedinca ili društvo. Ovaj oblik fikcije najčešće se koristi u književnim i filmskim delima. Kao takav u književnosti je čest i naučnofantastični roman.

Naučnofantastični roman je književno delo u kojem se opisuju izmišljeni svetovi i čudesna naučna otkrića. Radnja se obično dešava na drugoj planeti, u budućnosti ili u nekoj zemlji iz mašte.

Naučna fantastika se označava skraćenicama SF ili ZF. Izvorno engleski koristi se sci-fi. Glavnim izvištem naučne fantastike smatra se roman engleske književnice Mary Shelley – Frankenstein koji je objavljen 1818. godine.

U delima naučne fantastike često se razmatraju teme vezane za napredak nauke, o istraživanjima i mogućnostima novih tehnologija ili o tome što bi bilo da se nešto drugo dogodilo u prošlosti.

Dela naučne fantastike bave se raznim motivima te to nikako nisu samo oni gde se spominju vanzemaljci iako je to najstariji motiv upravo ovog žanra.

Najstariji motiv naučne fantastike onaj je gde se spominju prvi susreti vanzemaljaca s ljudima, a to je opisano u romanu Sastanak s Ramom autora A.C. Clarke. Clarke u romanu opisuje događaje koji su se dogodili na putu Kroz sunčev sistem putem kojeg je prošao veliki vanzemaljski svemirski brod.

U naučnoj fantastici jedan od najčešćih motiva je onaj kada ljudi ratuju protiv vanzemaljaca. H.G. Wells napisao je klasik Rat svjetova. Delo je izašlo davne 1898. godine i odmah postalo hit, a radnja se odvija u Engleskoj koja je okupirana od strane Marsovaca naprednim oružjem i tehnologijom.

Velik broj autora od davnina se koristio motivima robota i veštačke inteligencije te obrazloženjima kako oni utiču na društvo. Pojam robota prvi je uveo autor Karel Čapek, 1920. godine u svom delu R.U.R. u kojem je prvi put i spomenuo reč „robot“. Savremena naučna fantastika je veoma popularan žanr. Neki od najpoznatijih romana u zapadnoj književnosti su fantastični romani, uključujući serijal Gospodar prstenova, Hronike Narnije i Harry Potter.

DVADESET HILJADA MILJA POD MOREM

Bio je jedan čas po ponoći. Stigli smo do podnožja planine, ali da bismo se popeli, trebalo je da prođemo teško prohodnim stazama kroz šumu šiblja. Da, niska šuma mrtvog drveća, bez lišća, bez soka, okamenjenog u vodi, između koga su ovde-onde strčali visoki borovi. Kao ugljenisano, drveće je stajalo uspravno, a grane, kao izrezane od crne hartije, ocrtavale su se jasno prema vodenoj tavanici. Kao kad bi se zamislila šuma Harca na padini potopljene planine. Staze su bile zakrčene algama i vodenim travama po kojima je vrveo svet glavonožaca. Hvatao sam se za stabla dok sam se peo uz stene, kidao morske puzavice koje su se vile s drveta na drvo i plašio ribe koje su se krile po granama. Bio sam zanet i nisam više osećao umor. Išao sam za neumornim vođom. Kakav prizor! Kako da ga predstavim? Kako da opišem drveće i stene okružene vodom, koji su donjim delom tonuli u stravičan mrak, a vrhovima bili osvetljeni crvenkastom svetlošću koju je udvostručavao vodeni blesak? Dok smo se peli, stene su se odronjavale za nama uz potmulu buku kao lavina. Levo i desno su se videle prostrane zaravni, kao da ih je čovek isklesao, i katkad sam se pitao neće li odnekud da iskrsne neki stanovnik ovih podmorskih krajeva. Ali kapetan Nemo se stalno peo. Nisam hteo da zaostanem i hrabro sam išao za njim. Palica mi je bila od velike pomoći. Svaki nespretan korak mogao je da bude opasan na tim uskim stazama, usečenim na obroncima kratera, ali ja sam koračao sigurno i nisam osećao vrtoglavicu. Čas sam preskakao duboke pukotine preko kojih se na kopnu ne bih usudio da pređem, čas sam prelazio preko nesigurnog brvna prebačenog preko ambisa, ne gledajući pod noge, pošto mi je pogled bio zauzet posmatranjem lepota ovih predela. Ogromne stene su bile nagnute nad nepravilno isklesanom osnovom, kao da su prkosile zakonu ravnoteže. Prirodne kule, široki blokovi izreckani kao bedemi na tvrđavama, naginjali su se pod uglovima pod kojima se ne bi održali na suvu zbog dejstva Zemljine teže. Zar nisam i ja osetio tu razliku koju stvara gustina vode kad sam se, uprkos teškom odelu, metalnoj kapi i olovnim cipelama, kretao kao divokoza uz nepristupačne vrleti? Posle dva časa od napuštanja Nautilusa prešli smo šumski pojas i nad našim glavama se dizao sto stopa visok vrh planine, kao crna senka na bleštavoj svetlosti sa suprotne padine. Jata riba su se dizala ispred naših nogu, kao poplašene ptice u visokoj travi. U stenama su bila izlokana nepristupačna udubljenja, duboke pećine, nedostižne provalije u kojima su se kretale ogromne prilike. Krv mi se ledila kad bi se pojavila neka džinovska antena i preprečila mi put ili se čulo iz mračnih šupljina strašno škljocanje makazama! Hiljadu svetlih tačaka u pomrčini: oči džinovskih morskih paukova skrivenih u jazbinama. Rakovi su se propinjali kao oklopnici i pri pokretu izvodili šum nalik na zveket gvožđa, a strašni polipi su pružali pipke kao živo šiblje od zmija. Kakav je to bio čudan, još nepoznat svet? Kom redu su pripadali ti zglavkari kojima je stena služila kao drugi oklop? Gde je priroda otkrila tajnu njihovog postojanja i koliko vekova oni tako žive u najdubljim slojevima okeana? Ali nisam mogao da se zaustavim. Kapetan Nemo nije obraćao pažnju, pošto je već bio navikao na strašne životinje. Stigli smo na prvu zaravan gde su me čekala i druga iznenađenja.

Tu su se nazirale živopisne ruševine, koje su poticale od dela čovekovih ruku. U velikim gomilama kamenja mogli su se nazreti nejasni oblici dvoraca, hramova pokrivenih rascvetalim biljem i, umesto bršljanom, obraslih debelim slojem algi i morskih trava. Koji je to deo sveta bio potopljen u kataklizmi? Ko je postavio to stenje i kamenje kao spomenike preistorijskih hramova? Gde sam to bio, kuda me je odvela mašta kapetana Nema? Hteo sam da ga to pitam. Pošto nisam mogao, zaustavio sam ga. Uhvatio sam ga za ruku. Ali mi je on samo mahanjem glave pokazao poslednji vrh planine, kao da je hteo da kaže:

– Hajde, još idi, idi stalno!...

Žil Vern

(odlomak) (Preveo Bora Grujić)

- U kom je licu napisan ovaj tekst?
- Koja je tema ovog teksta (o čemu se u njemu govori)?
- Ko je glavni lik ovog odlomka iz romana?
- Navedi neke osobine glavnog lika. Na osnovu čega to zaključuješ?

BELEŠKA O AUTORU

Žil Vern (1828–1905) poznati je francuski i svetski pisac. Napisao je naučnofantastične romane *Put oko sveta za 80 dana*, *Put na Mesec*, *Deca kapetana Granta*, *Pet nedelja u balonu*, *Put u središte Zemlje*, *Dvadeset hiljada milja pod morem* i dr. U njima je predvideo mnoga naučna otkrića do kojih će doći 50 ili 100 godina kasnije. U njegovo vreme nije se znalo za podmornice i svemirske letilice, niti šta se krije u dubinama mora ili na Mesecu.

ZADACI

1. Pronađi i dopiši još neka poređenja iz teksta kao što je ovo: jata riba su se dizala... kao poplašene ptice u visokoj travi,
2. Pronađi i napiši još neke epitete: mračni (put)...
3. Pronađi i dopiši različitim bojama još neke izraze koji u tekstu opisuju kako izgleda:
  - kapetan Nemo: kao neki morski duh,
  - biljni svet morskih dubina: niska šuma mrtvog drveća,
  - životinjski svet mora: oči džinovskih morskih paukova,
  - podvodni vulkan: kuljala je bujica lave,
4. Navedi razloge zbog kojih smatraš da je roman *Dvadeset hiljada milja pod morem* naučnofantastični roman.
5. Napiši za domaći zadatak esej na temu *Moje putovanje svemirom*.

ДРАМА

ДРАМСКА КЊИЖЕВНОСТ

Драма (према грчком *драма* – радња) представља књижевни жанр који се темељи на извођењу на позорници, чиме се ликови, радња и емоције преносе на публику. Главна карактеристика драме је сукоб, који покреће радњу и ствара напетост међу ликовима.

Радња драме развија се на сцени пред гледаоцима тако да гледаоци непосредно доживљавају драмске јунаке, њихов живот и судбину. Битна одлика драме јесу ликови. Они су носиоци радње. Они омогућавају и стварају радњу својим одлукама, сукобима с другим ликовима или са својим унутрашњим борбама осећањима. Зато и кажемо да је предмет драме сукоб.

ДИЈАЛОГ И МОНОЛОГ – ТЕМЕЉИ ДРАМСКОГ ТЕКСТА

Дијалог је основни елемент драме који омогућава ликовима да комуницирају једни с другима. Он омогућава драмском писцу да своје јунаке верно наслика, пружа им могућност да испоље своју личност. Дијалог подразумева разговор не само између два лица, него и разговор између три, четири и више лица.

Монолог значи говор једног лица онда када је он сам на сцени. С друге стране, монолог омогућава ликовима да изразе своје унутрашње мисли и емоције док су сами на сцени, што пружа публици дубљи увид у њихов карактер и мотивацију.

КОМПОЗИЦИЈА ДРАМЕ

Композиција драме следи одређену структуру која обухвата неколико кључних елемената. Увод или експозиција представља почетни део драме у којем се публици представљају ликови, њихови односи и околина. Након тога долази заплет, који покреће радњу и ствара сукобе међу ликовима. Кулминација је врхунац драмске напетости, док перипетија доноси неочекиване преокрете у радњи. Расплет затвара драму и решава сукобе.

Драмски сукоб подразумева да ликови у драмским текстовима кроз дијалог супротстављају своја мишљења, сукобљавају се. Без њиховог сукоба не би било драме, а из њихових супротних ставова ствара се драмска напетост.

ДРАМСКЕ ВРСТЕ

Драме се обично деле на **трагедије** и **комедије**. Трагедије су озбиљне приче које често завршавају трагично, комедије доносе хумористичне ситуације и сретне завршетке. Ове две драмске врсте пружају различите начине за истраживање људских емоција и искустава.

ДРАМСКА СТРУКТУРА: чинови, сцене, афиша и дидаскалије

Структура драме обухвата различите делове који помажу у организацији радње и извођењу на позорници. Драма је подељена на чинове, а сваки чин се састоји од сцена које означавају појаве ликова на позорници. Афиша је обавештење публици о представи, док су дидаскалије упутства за глумце и режисере како би боље разумели (текст у заградама) како извести драму на сцени.

КОМЕДИЈА

Комедија је врста драме у којој се на духовит начин износе мане и недостаци појединаца и друштва.

АНАЛФАБЕТА

Шала у једном чину

ЛИЦА:

Начелник срески

Г. Мита и г. Света – писари срески

Начелникова жена

Њена сестра

Пандур

НАЧЕЛНИК (Седи за столом читајући по неколико пута исту депешу. Звони и обраћа се пандуру, који је на глас звонцета ушао): Је ли дошао г. Мика?

ПАНДУР: Јес!

НАЧЕЛНИК: Иди му реци да дође! (Пандур одлази а он поново чита депешу и црвеном писаљком подвлачи једну реч).

Г. МИКА (Улази): Добар дан, господине начелниче!

НАЧЕЛНИК: Добар дан, господин-Мико! Седи, Бога ти, имам с тобом важан разговор.

Г. МИКА (Седајући спази му депешу у руци): Нека депеша, а?

НАЧЕЛНИК: Јест. Из Министарства. Ево, прочитај! (Да му).

Г. МИКА: (Чита у себи).

НАЧЕЛНИК: Читај гласно, молим те!

Г. МИКА (Чита): „Изволите по могућности што пре известити, има ли и колико у вашем срезу аналфабета?“

НАЧЕЛНИК: А, шта велиш ти на то?

Г. МИКА (Слеже раменима)

НАЧЕЛНИК: И то, господине мој, телеграфише министар отвореном депешом. Видиш ли ти, мој господин-Мико, како су се изменила времена, од како су почели да долазе за министре ови млади људи? Зар се овакве ствари питају отвореном депешом? У сретно доба, док су били они стари министри, ја сам шифром јављао и да је снег пао у моме срезу. „Част ми је известити вас, господине министре, да је ноћас пао снег у моме срезу“. Питаћеш ме, зашто шифром? Зато, брате, што ја не знам, можда ће министар наћи да из политичких разлога не треба објављивати да је снег пао у моме срезу...

Ето, тако се то некад радило; а где данас, овакве ствари па отвореном депешом! (Пауза)...

Него, дедер г. Мико, ти си у овоме срезу већ четири године, боље га познајеш него ја, па дедер реци ти мени, шта мислиш: има ли у овоме срезу... (Загледа и чита из депеше) аналфабета?

Г. МИКА: Па, како да вам одговорим, г. начелниче, кад не знам шта је то аналфабета.

НАЧЕЛНИК: Е, то је видиш оно, што не знам ни ја. (Устане, прошета па се устави). Па добро, шта мислиш ти, шта би то могло бити?

Г. МИКА: Па... како да вам кажем... изгледа као да је нешто политички.

НАЧЕЛНИК: Ама, да је политички, то видим и ја сам. И како ми изгледа, биће да је партија, само не знам каква је то партија. Знам либерали, знам радикали, комунисти, нихилисти, револуционари, али аналфабети? Право да ти кажем, ја први пут и чујем за какву партију и, колико ја знам, у нашем је срезу нема. Али, опет, знаш како је то, можда је то каква тајна партија. У срезу не верујем, а у вароши још мање верујем да има каквих тајних партија. Има онај Пера качар и за њега кажу да је мало настран човек. Један пут је испребијао Јосу пандура дугом од бурета и једанпут опсовао г. Свети писару мајку...

али иначе честит човек, долази у цркву и пали свеће при свакој лимунацији. (Забринато врти главом) Па добро, господине Мико, да ли бар знаш: јесу ли те (Загледа у депешу)... аналфабете противници режима, или државе, или можда државног уређења?

Г. МИКА: (Слеже раменима) Не знам, а мора да су нечем противни.

НАЧЕЛНИК: Разуме се, тако и ја мислим. (Замисли се). А шта мислиш, кога би то могли да припитамо?

Г. МИКА: Па да видимо, ако је о томе што забележио г. Света.

НАЧЕЛНИК: Зашто он да забележи?

Г. МИКА: Па, знате, г. Света, ради сопственога образовања, чим прочита у новинама какву страну реч, а он је запише, па после распитује да му се протумачи. И има, Бога ми, доста записаних речи.

(Одломак)

Бранислав Нушић

Белешка о аутору

Бранислав Нушић (1864–1938) рођен је у Београду. Један је од највећих хумористичких писаца у српској књижевности. За децу је написао роман *Хајдуци* у којем говори о неким догађајима из свог детињства. Његове комедије *Народни посланик*, *Сумњиво лице*, *Госпођа министарка* и друге преведене су на многе стране језике и често се приказују у позориштима. По њима су снимљени и филмови.

РАЗГОВАРАМО

- Ко је главни лик у овој драми? Који су споредни ликови?
- Који проблем жели да реши начелник?
- На који начин настоји да реши тај проблем?
- Какав утисак на тебе оставља лик начелника?
- Зашто начелник жури да одговори министру? Које су његове прикривене намере?

ЗАДАЦИ

1. Пронађите и прочитајте једночинку *Аналфабета*.
2. У оквиру драмске секције драматизујте ову једночинку. Потрудите се да направите плакат и позивнице за представу другарима других одељења из школе.
3. Наведи карактеристике драме према којима се разликује од осталих књижевних врста.

ИЗРАЖАВАЊЕ И СТВАРАЊЕ

ПРИЧАЊЕ ИЛИ ПРИПОВЕДАЊЕ

Приповедање или причање је облик усменог или писменог изражавања где приповедач говори о истинитим догађајима или доживљајима у којима је и сам учествовао, или је био присутан.

ХРОНОЛОШКО И РЕТРОСПЕКТИВНО ПРИПОВЕДАЊЕ

Причање догађаја по реду како су се они догодили називамо **хронолошко причање** (од грчког: хронос = време).

Причање с погледом уназад назива се **ретроспективно причање** (од латинског: retro = освртање, гледање уназад + spectare).

ЛЕПОТА СЕЋАЊА

Био је јули. Врелина. Мама се разболела, па су мене и брата послали деди. Тата нас је сместио у воз а на станици у Бањи сачекала нас је Ната, дедина сусетка. Деда је био стар и никада није одлазио даље од своје баште. Али то смо сазнали тек касније.

Када смо стигли до куће, он нам је отворио врата. Изгледао је незграпно, готово смешно. Никола је покрио лице марамицом, као да брише нос, како би сакрио смех. Деда Благоје је био висок и веома мршав. Дугих стопала, изгледало је да му сметају при ходу и сваког тренутка постојала је бојазан да ће се саплести и пасти. Шака широких и дугих прстију. Када је пружио руку да узме наше кофере, изгледало је да ће у један мах у шаку узети и кофере и нас двоје и тетка Нату. Мршаво лице било је избраздано борама. На њему се јасно истицао повелик нос, два црна, немирна ока и седе обрве над њима. Коса, потпуно бела, неукроћено је штрчала на све стране око главе. Показао нам је нашу собу и рекао да сиђемо на ручак чим се умијемо.

Кућа је била велика и једнако необична као и деда. Никола и ја смо одлучили да је

истражимо. А то није био баш мали посао. Читава два дана провели смо ходајући по кући, претражујући собе, фиоке пуне старих слика и бескорисних ствари. То истраживање било је много пријатније и занимљивије од играња у пустом и невеликом врту. Тих дана деду смо виђали само о ручку и вечери. Веровали смо да њега не занима шта ми радимо и да ће нам бити допуштено да учинимо све што

нам падне на памет. Упали смо тако у собу необичнију од свих осталих. Зидови су били покривени полицама са књигама од пода до плафона, од једног краја до другог. Изненада смо приметили да је за нама у собу ушао деда. Тргли смо се уплашени, као дете које је затечено како у остави крадомице ужива једући слатко од трешања. Само, деда се није љутио на нас.

- Најзад сте на правом месту. Видим да волите да истражујете. Овде ћете, богами, имати баш много посла... Ако дозволите, ја ћу вам радо помагати. Трочлана дружина истраживача исписаног блага од тада је сваки дан проводила у тој соби. Деда нам је показивао књиге и причао најлепше приче.

(Емилија Церовић Млађа)

- Шта је тема приче?
- Шта је ауторку навело да се сети „прошлог лета“?
- Чему је посвећен тај ретроспективни део? Да ли он садржи више описних или наративних елемената?
- Како је описан деда Благоје? Издвој елементе његовог физичког описа. Издвој елементе описа који осликавају његове карактерне особине.
- Како је представљен његов однос према унуцима?
- Можеш ли закључити зашто се прича не зове само „Сећање“, него се зове „Лепота сећања“? У чему је основа разлика између та два наслова?

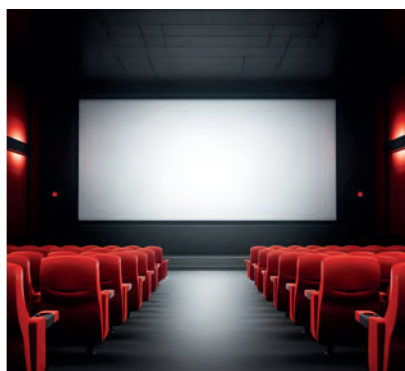

ЗАДАТАК

1. Испричај неки догађај или доживљај, али тако што ћеш комбиновати елементе хронолошког и ретроспективног причања. ретроспективног причања.

ПРЕПРИЧАВАЊЕ

Препричавање је облик усменог или писменог изражавања о неком догађају, гледаном филму, позоришној представи, прочитаном тексту, о догађају који је испричало друго лице, а да се при том не износи властити став.

Са препричавањем се сусрећемо свакодневно. Препричавање је репродукција књижевног, уметничког текста, филма, позоришне представе, дијафилма, телевизијске емисије итд., или понављање басне коју смо прочитали или чули. Препричати филм, приповетку или роман нам је, наизглед, лако и једноставно. Али, када то почнемо да радимо, видимо да

није нимало једноставно. Свако препричавање има сврху и програмски правац. Без њих, препричавање се претвара у импровизацију и спонтаност, што доводи до баналности и конфузије.

Нека прича може се препричавати са различитим циљем или наменом.

Циљ препричавања може бити само низање догађаја према времену њиховог догађања или према реду по којем их писац наведи у причи. Циљ препричавања може бити и да се уз фабулу посебно истакне карактеристика некога лика (најчешће главнога лика) из приче.

Тада у препричавању карактеристике лика постају најбитније. Тим карактеристикама чак је подређено и препричавање фабуле.

Препричавање може да буде **опширно и скраћено**.

Када се при препричавању залази у детаље, онда је то опширно препричавање.

За разлику од опширног, у скраћеном препричавању се обухвата само оно што је најважније.

ВУК И ПАС

Досадило се псу једног месара да стално живи у једном месту, захеле да пође некуд даље и види што се по осталом широком свету ради.

Украде ти се овај пас једне вечери из куће, крене на пут и ноћу дође у једну велику шуму.

Пред зору срете га један мршав и гладан вук. Да удари на њега, не сме: види и велики је пас и добро ухрањен; реши се вук да се упозна с њим,

поздрави га и упита куда се тако упутио. Пас му рече што је наумио.

Е, мој брајко – прихвати вук – нико више не путује него ја, па видиш какав сам. Истину ти кажем, тако ми моје курјачке вере, само ти је дангубица ићи по свету. Нема ти бољег места од оног где ти је пун трбух. И да ти мене хоћеш упитати где се и ја могу хранити као ти, тамо бих ишао.

Види и пас да је тако, утолико више што се већ осећао гладан, и одговори вуку:

– Кад је тако, добро, а ти хајде са мном. Ја ћу ти наћи господара у нашем селу; он ће те добро хранити, само да му ноћу чуваш кућу.

– Нико му је боље од мене неће чувати – одговори вук. И тако пођу.

При освитку спази вук да је псу огуљен врат и упита га откуда му то.

– Ништа не питај.

– Та кажи ти мени да знам, добро је све знати.

– Преко дана везују ме ланцем за врат, а ноћу пуштају ме слободна.

– Шта кажеш, несрећниче! Ланцем за врат! На част ти та твоја господска храна, ја нисам на то научио.

Доситеј Обрадовић

Белешка о аутору

Доситеј Обрадовић, просветитељ и један од најзначајнијих српских писаца, рођен је 1742. године у Чакову, у Банату, у данашњој Румунији, а умро је 1811. у Београду. Рано је остао без родитеља. Био је ступио у манастир, али га је убрзо напустио, разочаран испразним калуђерским животом. Жедан знања и нових доживљаја, Доситеј учи и путује. Своје огромно знање и таленат ставио је у службу свом народу, који се у то време отимао из вишевековног ропства и незнања. Написао је чувену песму „*Востани, Србије!*“ („*Устани, Србијо!*“). Прославио се баснама.

РАЗГОВАРАМО

- Од чега се досадило псу?
- Шта је пожелео да уради?
- С ким се срео у шуми?
- О чему су разговарали међу собом?
- Шта су се договорили?
- Зашто је вук на крају отказао дружење са псом?
- Која је порука писца преко ове басне?

ЗАДАЦИ

---

1. Састави план по коме је направљена ова прича, а затим по томе плану препричај причу.
2. Присети се некога филма или позоришне представе које си гледао/ гледала. Препричај тај филм или позоришну представу тако што ћеш посебно истаћи карактеристике ликова, и то како оне потпадају под објективни опис (које се уочавају чулом слуха или вида) и оне које укључују елементе субјективног описа.
3. Препричај неки догађај или доживљај који укључује смењивање статичких и динамичких појава у природи, на пример, неки догађај везан за невреме, за неку природну појаву (изненадни снег, летњи пљусак и сл.).

ОПИСИВАЊЕ

Описивање је процес детаљисања карактеристика бића, предмета или појава. Главни циљ описа је да се пренесе слика или утисак о нечему без тумачења или анализе.

ОПИС ЛИКА

Портрет је описивање људског бића.

Портрет је француска реч и означава слику неке особе. То је веран опис, живо оцртавање, приказ неке личности и њеног карактера.

Опис портрета обично почињемо општим запажањима, а затим следе појединости и карактеристични детаљи који употпуњују општи изглед личности. Свака личност има нешто посебно и то у описивању треба истаћи. Ликове можемо описивати у различитим ситуацијама и на различите начине.

У портретисању неке особе писци се по правилу служе елементима објективног и елементима субјективног описа.

У елементе **објективног описа** улазе значајне појединости вањскога изгледа (доб, стас, одело, одећа, обућа, лице, глас, покрети, положај, начин говорења, и сл.).

У елементе **субјективног описа** улазе значајне карактерне особине дате особе (које се износе као став и осећање које писац или неко други износи о датоме лику). Да би портрет неке особе био потпунији, неретко се у опис укључују и одређени поступци датог лика, његов однос према другим људима, његово понашање у одређеној ситуацији, мишљење других људи о њему и сл.

и

СВЕТА ЗВАНИ ЦЕВКА

У црном, незграпном и катранастом чуну долази једнооки рибар Света, звани Цевка. Сви га овде знају и сматрају својим. Седи на крми, весла и кормани једним веслом, које је кусо и нагорело као варјача којом се пекмез меша. Цевка је потпуно одевен на овој божијој звезди, међу стотинама разголићених купача: на глави му тежак паорски шешир од црног сукна, испод капута прслук, и то закопчан до последњег дугмета, затим сукнене панталоне, па неке папуче на босим ногама. Тако је и на Божић одевен. И увек је црн и чађав. „Ти, Цевка, као да си кроз димњак летео“, каже му некад неко, а он жмирка оним једним оком, црном окорелом руком таре подбрадак и, види се, мисли на посао. А његов посао, то је понајчешће крађа, или нека сумњива препродаја, јер газда Станко, који даје карактеристике свему што по Сави и око Саве плива, весла или хода, и то редовно тачно и непогрешиво, каже за њега да хоће да придигне све што није за небо приковано. Њему су у потери, тако неком приликом, и избили оно десно око. А ту се и крије дубљи смисао оних речи које му Станков кабинер Јован, звани Лала, често каже кад га затече увече око кабина: „Пази се ти, Цевка, кажем ти, јер немаш резервни пар очију“. – Ето, наказан, црн, мрачан, и он гамиже, као водена буба – за својим пленом. Створење! И такво је проклетство на њему да изгледа опасан и сумњив и онда кад нема никакве намере или чак кад има добру намеру. Тако пролази Цевка на свом чамцу. За њим остаје беличаст траг дима из луле, као угарак кратке и црне луле, коју он никад, ни упаљену ни угашену, не пушта из уста. Тако пуше лулу људи који су немирни у себи и немају чисте рачуне са светом. („Да се не држи зубима за лулу, он би пао у Саву“, каже Станко).

Иво Андрић

Белешка о аутору

Иво Андрић - (Долац, код Травника, 9. октобар 1892 – Београд, 13. март 1975) био је српски и југословенски књижевник и дипломата Краљевине Југославије. Године 1961. добио је Нобелову награду за књижевност „за епску снагу којом је обликовао теме и приказао судбине људи током историје своје земље“. Његова најпознатија дела су, поред романа *На Дрини ћуприја*, и *Травничка хроника*, *Проклета авлија*, *Госпођица* и *Јелена, жена које нема*.

У овом одломку из приче *На Сави* нобеловац Иво Андрић описао је **лик рибара Свете**. Обрати пажњу како је писац портретисао рибара Свету.

- У коју га је ситуацију поставио за портретисање? Да ли је случајно изабрао чамац као место портретисања?
- Које особине чамца писац износи? Како је описано весло? Јесу ли те особине сагласне са Светиним физичким особинама, или су у супротности с њима?
- Које елементе објективног описа писац укључује у Светин портрет? (присети се да у елементе објективног описа спадају подаци који се могу уочити чулима). Издвој све епитете којима су осликане физичке особине Светине.
- Да ли писац портретише Свету навођењем само његових физичких особина?
- Које карактерне Светине особине писац издваја? Како се те особине укључују у портрет: да ли их писац износи непосредно, или кроз мишљење неког другог лика?
- Каква је улога „газда Станка“ у Светином портретисању?
- Које Светине особине откривамо кроз газда Станково виђење рибара Свете? Како тумачиш реченицу „да хоће да подигне све што није за небо приковано“?
- Да ли у Светином портретисању учествује и оцена неког другог лика, осим газда Станка?
- Издвој поређења која најбоље осликавају Светине карактерне особине.
- Како је писац успоставио везу између објективних и субјективних елемената описа на крају текста? Обрати пажњу на који начин је писац повезао начин Светиног пушења са психолошком карактеризацијом његовог лика. илустрација низ цел лист: рибарска мрежа

ЗАДАЦИ

1. Направи план по коме је Андрић портретисао рибара Свету. Нека ти Андрићев портрет рибара Свете послужи као основ за властито портретисање неког лика из твоје непосредне околине.
2. Направи писмени портрет неког свог брата или сестре. Ако немаш брата или сестру, опиши суседа или познаника, и то тако што ћеш најпре направити план описа. А у опис треба да укључиш:
  - а) његове најзначајније физичке карактеристике,
  - б) његове најбитније карактерне особине,
  - в) сагласност или несагласност његових физичких и психичких особина,
  - г) његово понашање у одређеним ситуацијама у којем се препознају његове карактерне особине,
  - д) слику лика у виђењу неког његовог пријатеља.
3. Испричај и неку анегдоту из његовог/њеног живота.

ПЕЈЗАЖ

Опис предела или краја зове се **пејзаж**.

Приликом описивања пејзажа прво се може описати општи изглед, а затим се прелази на остале појединости које заузимају посебно место у изгледу крајолика. Нарочито треба посветити пажњу визуелним и акустичним сликама. Сликovitост пејзажа употпуњује и обогаћује правилан избор речи као и употреба језичко-стилских фигура. Значајну функцију у описивању имају динамички мотиви. При томе посебно место треба да дамо глаголима и да уочимо њихову функцију у динамичком описивању.

У тексту „Охридско језеро“ има изузетно лепих описа о лепоти природе.

Такви описи су својствени човеку који има оштар вид и слух, али и истанчано осећање доживљавања онога што га окружује.

Док читамо лепе описе некога предмета, бића или неког предела, чини нам се да су те слике пред нама и доживљавамо их слично као и сам писац.

ОХРИДСКО ЈЕЗЕРО

После дана са кишом и буром настало је лепо време. Сунце пече, ваздух је над језером провидан, а на обалама трепери јара, која обавија и највише врхове око језера: Јабланицу, Крстац и Галичицу. Око чамца је топла, плава језерска вода, у коју далеко вид продире, а где он изда, настају оне плавенкасто – црвенкасте дубине, од којих се страха нема, јер је језеро тихо и глатке површине; и њима има, кажу рибари, тако много рибе као дробнога

песка. Од језера се развија према планинама благ ветрић, који управо не дува, већ пирка, ћарлија и зове се ветерник, најпријатнији ветар Охридског језера; то управо није ветар, јер нема правца, већ нас са свих страна облива свеж ваздух, који има мирис воде; због њега је Охридско језеро лети нарочито пријатно. Он не прави таласе, већ fine наборе на језерској површини, који изгледају као они на притиснутом плишу, и ти су наборићи

тако обли као да је језерска површина уљем покривена; негде се групе набора пресецају и имају план мреже. Тада лепоту језерску увећавају и лепе језерске птице; особито бели лабеди, који високо над језером лете, јата кречмана, који ниско лете и сваки час падају по језеру, и црни норови, који сви по језеру гњууре.

Небо и ваздух нису ни један сат потпуно исти изнад ове велике и дубоке котлине која је опкољена врло високим планинама. Час сија јужно сунце, чија се зрака непријатно осећа; затим нагло наступи хладовина од облака којим се небо над језером превуче, још чешће пријатна полухладовина од честих праменастих облака, кроз које се сунце осећа. Потпуне тишине има на Охридском језеру само рано изјутра, приликом смене ветрова: ноћника и ветерника. А кад узму хујати ветрови и небо се превуче црним густим облацима, боја воде Охридског језера постаје у целини црнкаста, а по њој шуме, шуште и прскају високи таласи као црне масе, чија се само темена забеласају, кад се скрше. Тај непријатан утисак се увећава пред вече и ноћу, када језеро испуњава човека језом и страхом. Боја воде је у обалним, плићим партијама отворенозелена; то је нефритско зеленило, особито пријатно кад је дно покривено било влакнастим било густим и дебелом алгатама. Од обалских плићих партија према већим дубинама вода постаје све више плава; ведријих и лепих дана вода Охридског језера има топло плаветнило, које је пријатније од небеског плаветнило; то је отворено, прозрачно и провидно плаветнило, али ипак загаситије од небеског, пријатније је и од обичног морског плаветнило, које је још затвореније. Овај нормалан распоред боја у Охридском језеру често се мења. Кад сунце кроз облаке просијава, боја воде постаје затвореноплава с мало зеленила; кад сунце зађе за густе облаке, у њу се меша све више црнога; кад наиђу перјасте и праменасти облаци, који

по језеру остављају сенке као лиснате гране, боја воде постаје зеленкастоплава, дакле више зеленкаста. Из ових претходних посматрања види се да боја воде зависи од дубине, јер је највећа разлика између обалних партија, где је боја зелена са разним нијансама, и дубоког језера где преовлађује плава боја; од састава дна, јер ако је ово под алгатама, вода је зелена, ако је од стена, онда се у боју воде меша природна боја стена, ако је од шљунка, онда је вода отворенозелена, са шарама итд.; и од наоблачености, јер, у ма којој партији, језеро има друкчију боју воде при ведром и сунчаном времену, а друкчију кад наиђу облаци или при црној натуштености.

У три часа по подне почне дувати редован ветар Охридског језера, стрмац, који испочетка само ћарлија, али може и да ојача и тада хуји: дува искидано, на махове, и брзо узбурка цело језеро. Од њега постају кратки, оштри таласи, чија се темена крше и који се каткад прескачу. Кад зађе сунце, смени га ноћник, мало јачи од ветерника или дневнога ветра; он пирка и ћарлија са околних планина са свих страна према језеру; нема дакле као ветерник једног одређеног правца. Обично почне ћарлијати на 2–3 сата после сунчева заласка, па се осећа целу ноћ и изјутра, док се сунце не роди. Тада га смени ветерник, али не одмах, јер између њих има каткад краћа, каткад дужа пауза, поменути тишине. Али је само око Св. Наума, на јужној обали језера, ноћник редован ветар, који почиње и престаје, као што је горе изложено. По осталим деловима језера он се по правилу јави тек пред зору.

Јован Цвијић

РЕЧНИК

јара – јака врућина, треперење врелог летњег ваздуха;
крецман – корморан, храни се рибом, људи га користе за хватање рибе;
лабед – лабуд;
нор (норови) – врста гњурца;
фрит – врста минерала;
плиш – кадифа, сомот.

РАЗГОВАРАМО

- У првом делу текста има неколико описа датих преко поређења. Пронађи их!
- Којом реченицом је дат опис боје воде Охридског језера?
- У ком делу текста су дати описи игре сунца, облака и језерских таласа?
- Како изгледа небо?

ЗАДАТАК

1. Потруди се да опишеш неки предео из твог родног краја: река (поток), шума, поље и сл. Наслов одреди сам(а)!

Белешка о аутору

Јован Цвијић (Лозница, 1865 – Београд, 1927), географ, професор универзитета, председник САНУ, почасни доктор наука више европских универзитета. Добитник је многих међународних признања – одликован је златним и сребрним медаљама. Дела: „Балканско полуострво и јужнословенске земље, Основи антропогеографије”, „Говори и чланци” и др.

ПИСАЊЕ ТЕКСТА

Писање текстова није обична вештина, то је свестан и промишљени рад који се темељи на знању, способностима и вештини. Писмено изражавање треба непрестано подстицати у вези с проматрањем садржине и посредне стварности. За квалитетно написан текст треба:

- да свладаш језичке законитости и да се служиш правилним језичким садржајима;
- да усвајаш нове речи и изразе;
- да развијаш активан речник;
- да знаш да речима искажеш своје мисли (правилним и целовитим реченицама);
- да реченице складно повезујеш и научиш да састављаш веће логичке целине;
- да пишеш по плану;
- да се служиш свим врстама планова и да их самостално осмишљаваш;
- да будеш оспособљен/а за репродуктивно и стваралачко препричавање текста;
- да научиш да посматраш и описујеш бића, ствари и појаве око себе;
- да научиш писано да описујеш сложеније садржаје из непосредне и посредне стварности;
- да научиш писано да износиш догађаје које си лично доживео/ла;
- да састављаш и пишеш садржаје вођен/а маштом;
- да слободно и самостално пишеш на задату тему.

• **Композиција и дужина текста:** Приликом писања текста важно је имати јасно дефинисану структуру која укључује увод, развој и закључак. Дужина текста може да варира у зависности од теме и сврхе текста, али увек треба да се уверите да је текст довољно свеобухватан, али не предугачак како не бисте изгубили пажњу читаоца. илустрација на шише со мастило

- **Наслов:** Наслов треба јасно да одражава тему или сврху текста и да привуче пажњу читаоца. *Значај заштите животне средине*
- **Увод:** Увод представља тему или проблем који ће бити обрађен у тексту. Често увод поставља контекст и мотивацију за даље читање. *У данашњем свету све се више пажње посвећује очувању животне средине.*
- **Развој** је највећи део текста у којем се детаљно анализира тема, износе аргументи, објашњавају идеје или се презентирају информације. Развој се може поделити на неколико пасуса или делова према логичком следу или тематској организацији. *Дискусија о различитим факторима који утичу на деградацију животне средине и важности предузимања заштитних мера...*
- **Закључак:** Закључак сумира главне идеје изнете у тексту и може понудити закључна размишљања, препоруке или подстицаје за даља истраживања или акције. *Уз сву своју сложеност, очување животне средине је императив за будућност наше планете и добробит свих живих бића.*

Писање на дату и непознату тему: Писање на дату тему може захтевати истраживање и прикупљање информација како би се адекватно покрила тражена област. С друге стране, писање о непознатој теми може бити изазовније јер захтева креативност и способност брзог размишљања.

Пример: Есеј о значају очувања животне средине

Увод: У данашњем свету све се више пажње поклања очувању животне средине...

Развој: Дискусија о различитим факторима који утичу на деградацију животне средине и значају предузимања заштитних мера...

Закључак: Кроз све сложености, очување животне средине је императив за будућност наше планете и добробит свих живих бића.

Писање према мотивима и темама из књижевности: Инспирација из књижевности може бити изузетно корисна при писању. Мотиви и теме из књижевних дела могу послужити као основа за креирање сопствених прича, есеја или песама.

Прича инспирисана мотивима из *Господара прстенова*. Прича о храбрости младог хероја који се суочава са изазовима сличним онима у делу Џ.Р.Р. Толкина.

ПУТОВАЊЕ ХРАБРОГ СРЦА

У дубоким шумама древног краљевства, где су сенке мрачне и тајанствене, живео је млади ратник по имену Арлин. Као и многи јунаци прича из прошлости, и Арлин је сањао о великим авантурама и слави која ће му донети признање као храбром ратнику...

Писање из личног интереса; креативно

писање: Писање из личног интереса може резултирати аутентичним и инспиративним саставом. Креативно писање омогућава изражавање маште и личних осећања на јединствен начин. Песма о љубави према природи, слободни стихови који изражавају дубока осећања према природи и њеној лепоти.

НЕИЗВЕСНА БОРБА ЈЕДНОГ ЈЕСЕЊЕГ ДАНА

Јутро је. Седим крај прозора и посматрам небо. Сунчеви зраци се пробијају кроз облаке. Воде важну битку која ће пресудити какав ће бити данашњи дан.

Златно лишће, гледајући борбу, навија са грана високог дрвећа, а осушено немо посматра из гомиле на земљи и размишља о исходу.

На самом врху брега, виновна лоза прижељкује кишу која би окупала њене слатке плодове, док се, с друге стране, Сунце труди да својим топлим огртачем покрије цео град. Размишљам ко ће, на крају, победити...

Рад ученика

Писање са чињеницама, подацима, информацијама: У практичним текстовима важно је користити чињенице, податке и информације како би текст био убедљив и информативан. Јасан и прецизан стил писања олакшава читаоцима да га разумеју.

Пример: Фиона Мексвини, руководилац особља у компанији која се зове АКОЛ, припремила је овај летак са информацијама за запослене у АКОЛ-у.

ДОБРОВОЉНИ ПРОГРАМ ИМУНИЗАЦИЈЕ НА ГРИП

Свесни сте, несумњиво, чињенице да грип може да нападне брзо велики број људи током зиме. Он своје жртве може да остави болесне недељама. Најбољи начин борбе против вируса јесте имати здраво тело и добру кондицију. Веома је препоручљиво вежбање сваког дана уз исхрану која укључује много воћа и поврћа како би се помогло имунолошком систему да се бори против надирућег вируса. АКОЛ је одлучио да понуди запосленима да добију вакцину против грипа, што је још један начин да се спречи ширење овог подмуклог вируса међу нама. АКОЛ је организовао да једна медицинска сестра изврши вакцинацију у самом АКОЛ-у током радног времена у недељи која почиње 17-ог маја. Овај програм је бесплатан и доступан свим запосленима. Учешће је на добровољној бази. Од особа које се одлуче да приме вакцину тражиће се да потпишу документ о сагласности са овим поступком, којим потврђују да немају било какву алергију, те да разумеју како могу искористити мање пропратне ефекте. Медицински подаци указују да вакцинација не изазива грип. Ипак, она може изазвати неке пропратне ефекте као што су: умор, благо повишена температура и повећана осетљивост на бол у руци. Ко треба да добије вакцину? Свако ко је заинтересован да буде заштићен од вируса. Ова имунизација је нарочито препоручљива за људе старије од 65

година. Међутим, без обзира на године, вакцину треба да добије свако ко има неко хронично обољење, а нарочито онај који има обољење срца, плућа, бронхија или ако болује од дијабетеса. У једном канцеларијском окружењу СВИ запослени су у великом ризику да добију грип.

3. МЕДИЈСКА ПИСМЕНОСТ

ДЕЗИНФОРМАЦИЈЕ И МАНИПУЛАЦИЈЕ

ДЕЗИНФОРМАЦИЈА
МИСИНФОРМАЦИЈА
МАЛИНФОРМАЦИЈА

СЕЋАТЕ ЛИ СЕ ПРИЧЕ „ЧОБАНИН И ВУК“?
Хајде да се подсетимо?

ЧОБАНИН И ВУК

Чобанин је чувао овце близу тамне шуме недалеко од села. Пошто му је живот на пашњаку постао веома досадан, јер је могао да се забавља и да разговара са својим псом или да се игра са својом лулом, помислио је како би било забавно узнемиравати сељаке претварајући се да је вук напао овце. Он је викнуо: „Вук! Вук!“

Када су сељаци који су чули овај узвик напустили свој посао и дотрчали на пашњак, уместо вука видели су овце које мирно пасу и чобанина који се смејао грохотом. „Глупи чобанин!“, рекли су веома љуто и отишли. Наредних дана чобанин се опет забављао вичући: „Вук! Вук!“ Сељаци су трчали да му помогну, али су поново чули његов смех. Једне вечери, међутим док је сунце стајало иза шуме, а сене су залазиле изнад пашњака, вук је заиста пролазио испод жбуња и напао овце. Уплашени чобанин је кренуо према селу и викао: „Вук! Вук!“

Иако су сељаци чули његов плач, нису трчали да му помогну као што су раније. „Он нас више не може преварити“, рекли су. На тај начин,

навика лагања чобанина је изазвала страдање његовог стада. Вук је поклао много оваца и онда је отишао у шуму.

Езоп

Морална поука: Лажљивцу се неће веровати, чак ни када говори истину.

РАЗГОВАРАМО

1. Зашто чобанин на почетку виче „вук“?
2. Како неки сељани испрва реагују на вапаје чобанина? Зашто?
3. Зашто чобанин понавља овај трик? Како се због тога осећао?
4. Да ли је чобанин укључен у нетачно намерну информацију или нетачно ненамерну информацију?
5. Након трећег крика „вук“, сељани не одговарају. Зашто?
6. Која је мотивација за чобанина који шири лажне информације?
7. Шта је зауставило проток лажних информација у овом случају?

8. Шта би чобанин требао да научи из овог искуства?
9. Шта нам ово говори о најбољим начинима борбе против лажних информација какве постоје у данашњем свету?
10. Из овог текста научили смо да је информација веома важна само ако је тачна. А шта је информација? Да се подсетимо...

► **ИНФОРМАЦИЈА** је скуп података који имају значење и циљ да повећају знања оном ком су намењени.

Некада су се информације преносиле књигама, штампом, радиом, ТВ-ом, енциклопедијама. Постојале су и тада нетачне и лажне информације, а могле су више да се контролишу због начина и брзине преношења. Данас, путем интернета и друштвених мрежа, преношење информација је много брже. Сваку информацију из сваког краја света можемо добити брзо, што је добро, али има и своје мане. Провера тачности информација је због брзине преношења отежана.

У свакодневном животу нетачна и лажна информација може утицати на квалитет нашег живота.

ПИТАЊА ЗА ДИСКУСИЈУ

1. Да ли вам је важно да знате шта се дешава у другим земљама?
2. Када сте задњи пут гледали вести на ТВ-у?
3. Читате ли вести на интернету? Имате ли омиљену веб страну за ово?
4. Слушате ли вести на радију?
5. Да ли ви или ваши родитељи купујете новине сваки дан?
6. Мислите ли да је интернет променио начин на који сазнајемо шта се дешава у свету? На које начине?
7. Да ли увек верујете свему што видите и чујете на вестима?

УПОЗНАЈМО СЕ СА ВРСТАМА ИНФОРМАЦИЈА

- ▶ **ДЕЗИНФОРМАЦИЈЕ** се односе на лажне или обмањујуће информације које се намерно шире с намером да се други преваре или доведу у заблуду и сл. Могу садржати различите облике, укључујући лажне вести, манипулирајуће слике или видео записе и пропаганду.

Пример: Јутрос се тресло тло целе Европе.

- ▶ **МИСИНФОРМАЦИЈЕ** се односе на лажне или обмањујуће информације које се шире ненамерно. То може бити резултат грешке, неспоразума или недостатка информација или знања.

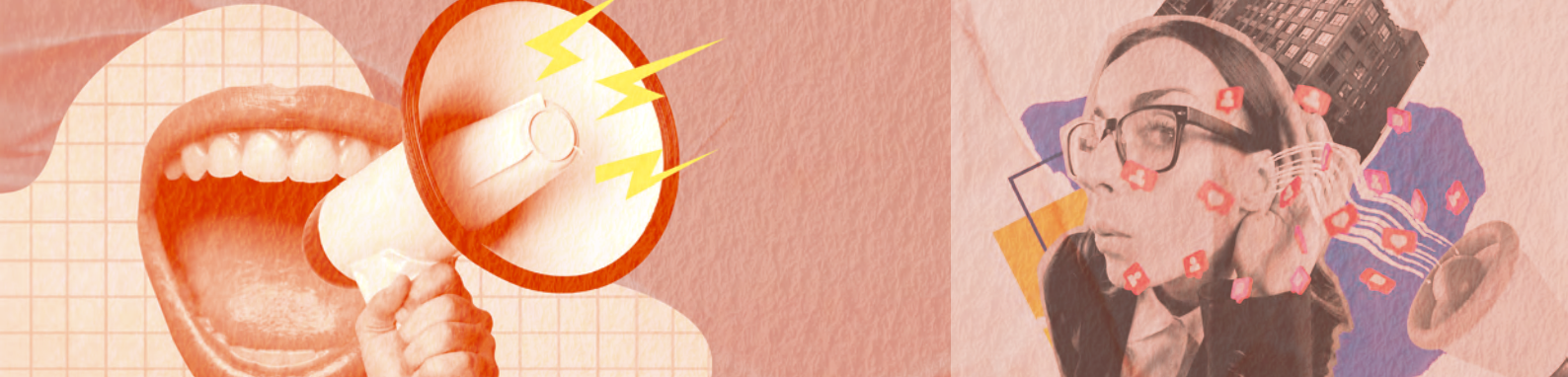
Пример: Објављена је слика са људима који чекају у великом броју на једном гласачком месту. Ова информација може ненамерно да изазове неспоразум, јер људи који виде ту слику могу да одустану од гласања због гужве на гласачком месту.

- ▶ **МАЛИНФОРМАЦИЈЕ** су информације које се темеље на стварности, али се користе за намерно наношење штете некој особи, организацији или земљи (као, на пример, дељење нечијих интимних фотографија и видеа без питања са циљем срамоћења и понижења).

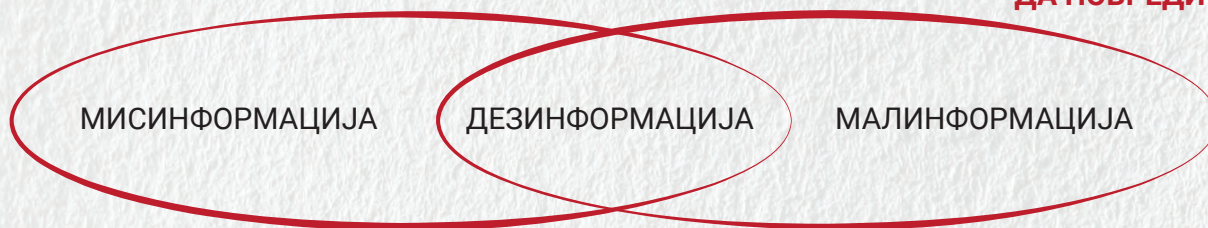
Пример: У школским новинама је објављена фотографија капитана школског фудбалског тима како пуши цигарету у школском дворишту. Оваква информација руши углед.

ПОГРЕШНА

**СА НАМЕРОМ
ДА ПОВРЕДИ**

ДЕЗИНФОРМАЦИЈА	МИСИНФОРМАЦИЈА	МАЛИНФОРМАЦИЈА
- превара; - појављује се у облику текстова, видеа, фотографије и илустрације, а може опонашати и изглед вести.	- грешка; - појављује се у облику текстова, видеа, фотографије и илустрације, а може опонашати и изглед вести.	- nanoшење штете некој особи, организацији или земљи; - појављује се у облику текстова, видеа, фотографије и илустрације, а може опонашати и изглед вести.

ПИТАЊА ЗА ДИСКУСИЈУ:

- Колико постова – текстуалних чланака, видео-садржаја или фотографија кликнете и отворите у току дана?
- Колико фотографија поделите на својим профилима друштвених мрежа?
- Колико често проверавате да ли је оно што делите или коментаришете истинито и тачно?
- Како проверавате истинитост и тачност тих садржаја?
- Да ли вам је важна истинитост приче или садржаја који читате, гледате, коментаришете?
- Да ли користите изворе са интернета приликом писања школских задатака?
- Како проверавате поузданост извора „на мрежи“ које користите за школу?
- Да ли мислите да измишљене или промењене вести као и дезинформације могу имати озбиљне последице на свакодневни живот и реалност?
- Да ли имате неки пример?

Како препознати лажне вести? Ево неколико упутстава:

ИЗВОР ИНФОРМАЦИЈЕ – када добијемо информацију, питамо се који је њен извор. На пример, ако је на непознатом интернет порталу, треба да проверимо правопис осталих чланака. Ако приметимо да је необичнији, недефинисанији, може бити да је лажан.

АУТОР ИНФОРМАЦИЈЕ – ако информација има непознатог аутора, или је преноси пријатељ који такође не зна аутора, онда се највероватније ради о лажној вести.

ПРОЧИТАЈТЕ ЦЕЛИ САДРЖАЈ – без разлике да ли се ради о чланку, е-mail пошти или нечему другом, треба прочитати цели садржај. Наслов може бити наглашен, али не гарантује да одговара садржају.

МЕСТО – обично се информације деле и као фотографије са објавом места где су урађене, али, дешавају се и намерне објаве са погрешног места.

МОТИВАЦИЈА – у зависности од тога колико ћемо се информисати о циљу написаног садржаја или слике и мотивацији особе која је то објавила, то може утицати на нас на то како ћемо разумети садржај.

ПИТАЈМО РОДИТЕЉЕ/ОДРАСЛЕ – добро је да се у вези са информацијама које нисмо разумели и не знамо да ли су тачне или лажне консултујемо са родитељима или другом одраслом особом.

ПРОВЕРА ЧИЊЕНИЦА – често можемо наићи и на недовољно утемељене и полуистините садржаје, односно дезинформације предвођене kikbejt-ом (мамцем за кликове).

Изостали су потпуни и тачни одговори на питања **КО? ШТА? КАДА? ГДЕ?** и **КАКО?**

Тачност информација које добијамо кроз медијске садржаје можемо проверавати на више начина. Први је да се добро информишемо на више различитих места и упоредимо информације до којих смо дошли, а поред тог начина постоји велики број сајтова који ће то урадити уместо нас.

ЗАДАЦИ

---

1. У главном граду се појавио чопор гладних паса који слободно шетају улицама.

Одговори:

- Зашто је објављена ова информација?

- Ко стоји иза ове информације?

- Шта се жели поручити ономе ко прима ову информацију?

2. Одаберите једну вест која се појављује у више различитих медија истог дана и анализирајте сваку појединачно водећи се следећим питањима:

- Да ли је одабрана вест заснована на чињеницама или на мишљењу и личним ставовима? Наведи примере.

- Да ли је вест заокружена или неки део приче изостаје?

- Да ли су извори на које се вест ослања познати и поуздани?

- Да ли има више извора које вест наводи? Наведи примере.

- Да ли је вест одмерена, фер и објективна?

3. Пронађите неку информацију на интернету и објасните о каквој врсти информације се ради.

Поделите се у три групе. Прва група има задатак да напише дезинформацију, друга група малинформацију, а трећа група мисинформацију.

Презентујте примере пред групама и дискујте о сваком примеру појединачно.

ОПАСНОСТИ НА ДРУШТВЕНИМ МРЕЖАМА

Зашто користите друштвене мреже? Које друштвене мреже користите?

Како одлучујете кога ћете додати на листу пријатеља?

Да ли се икада означавате на местима која посећујете? Да ли делите своју локацију са својим пријатељима на мрежи?

Колико је ваш профил приватан? Чему би помогло постављање вашег профила на приватни статус?

Да ли ваши родитељи или старатељи знају шта радите на интернету?

Мислите ли да објављивање личних података и слика може да утиче на вашу будућност?

Може ли коришћење друштвених мрежа бити опасно? Које су могуће опасности?

Знате ли за правило да за коришћење друштвених мрежа као што су Инстаграм, Фејсбук, Твитер, ТикТок морате имати макар 13 година?

Сва ова питања се односе на коришћење дигиталних технологија које, без разлике у намени њиховог коришћења, остављају дигитални траг који садржи информације о теби и твојим интересима и активностима на интернету. **Дигитални трагови представљају низ података које остављаш сваки пут кад се користиш интернетом. Трагови које остављаш односе се на мрежне странице које посећујеш, електронску пошту коју шаљеш, видео-записе које стављаш на мрежу, online игре које играш, информације које претражујеш итд.**

Узмимо у обзир да ти подаци, чак и ако их избришемо, заправо заувек остају на мрежи. Никада не знамо ко их је преузео и сачувао и када ће их неко поновно извући и поделити на мрежи.

ЗАШТИТА ЛИЧНИХ ПОДАТАКА

- Сети се које си личне податке поставио на свој кориснички рачун.
- Шта су то лични подаци?

Име и презиме

Адреса становања

Имејл адреса

Фотографија

ИП адреса

Локација на којој се налазиш

Подаци који служе за анализу и израду профила корисника (радне способности, економско стање, лична интересовања, понашање, кретање итд.)

Онлајн понашање особе (подаци који се прикупљају посредством колачића)

ПРАВИЛА ЗА ЗАШТИТУ ЛИЧНИХ ПОДАТАКА

- Не треба објављивати све личне податке, кућну адресу;
- На обрасцима за регистрацију треба попунити само нужне податке са звездицама (*);
- Треба де се укључе поставке приватности;
- Треба користити сигурне интернетске мреже;
- Користи јаке лозинке (слова, бројеве, посебне знакове);
- Треба избегавати коришћење података који имају везе са твојим именом, датумом рођења итд.;
- Не треба делити лозинке са другима и често их мењај;
- Треба размислити шта ћеш објавити на интернету, јер све остаје: и поред тога што ћеш нешто обрисати, копија остаје код оних којима су подаци слати;
- Редовно ажурирати антивирусни програм и оперативни систем.

ЗАДАЦИ

---

1. Донесите породичну фотографију на којој су приказани и старији чланови шире породице (баке, деке...)

Одговори:

- Како сте се определили за ову фотографију?
- Колико времена вам је требало да је пронађете?
- Да ли је била у фото-албуму или на другом месту?
- Ко је чувао фотографију?
- Колико ова фотографија значи члановима ваше породице?
- Коме значи највише?
- Да ли ћете и ви наставити да је чувате?
- Због чега је породична фотографија вредна?
- Због чега би било опасно да породичну фотографију гледају нама непознати људи?

2. Погледајте безбедност информација представљених кроз причу „Анини нови пријатељи“ која се налази на следећој адреси <http://www.microsoftsrb.rs>. Проучавањем приче и стеченим знањем образложите дату ситуацију.

3. На хамер-папиру напишите ПРАВИЛА ЗАШТИТЕ ЛИЧНИХ ПОДАТАКА НА ИНТЕРНЕТУ и окачите их на пано у учионици.

ЛАЖНИ ПРОФИЛИ

На интернету односно на друштвеним мрежама осим правих профила срећу се и лажни профили.

Праве профиле су отворили и иза њих стоје особе појединци, а лажни профили не припадају појединцима, а отворени су да би се постигао неки други циљ, као на пример превара.

КАКО ДА СЕ ЗАШТИТИМО?

ПАЗИМ ШТА ОБЈАВЉУЈЕМ!

ПРОВЕРАВАМ СВАКОГА КО МЕ КОНТАКТИРА НА НЕТУ!

У Chrome претраживачу сваку фотографију – на пример фотографију профила на друштвеним мрежама – можеш да провериш десним кликом на фотографију и избором опције „Search Google for image“ – ако се појави на разним сајтовима, из различитих времена, ово углавном значи да фотографију није направила особа чији профил провераваш.

НЕ ВЕРУЈЕМ ЛЕПИМ РЕЧИМА

НЕПОЗНАТИМА НЕ ПРИЧАМ О СВОМ ЖИВОТУ!

ЛИЧНЕ ПОДАТКЕ О СЕБИ НЕ ДЕЛИМ СА ДРУГИМА!

НЕКЕ ФОТОГРАФИЈЕ НИКАДА НЕ ПРЕУЗИМАМ И НЕ ДЕЛИМ!

НЕ ПРИСТАЈЕМ НА САСТАНАК СА НЕПОЗНАТИМ ОСОБАМА.

Можемо закључити да је увек добра идеја да информације проверимо пре него их поделимо са другима лично или на друштвеним мрежама.

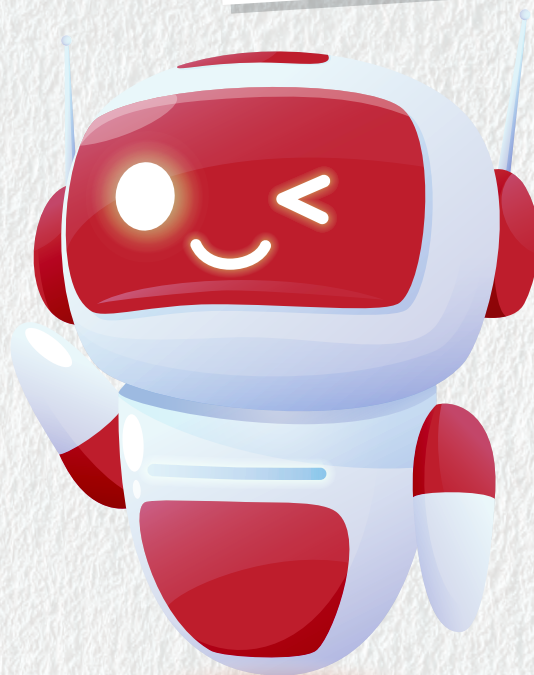
ЗАДАТАК

1. Отворите нове профиле. Поделите се у групе. Методом случајног избора у свакој групи треба да постоји један “лажни профил” који не треба да открива свој идентитет осталим члановима групе али треба да поступа у складу са својом улогом. Започните међусобну конверзацију. На основу датих упутстава и препорука откријте лажни профил у групи. Дискутујте о томе.

ЈА САМ ИНТЕРНЕТ РОБОТ, ЗОВИТЕ МЕ БОТ!

Бот је рачунарски програм који аутоматизује понављајуће, унапред дефинисане задатке. Такође познати као роботи или виртуелни агенти, користе се у различите сврхе, као што су прикупљање података, интеракција са корисницима, извршавање команди.

Здраво! Ја сам Бот, интернетски робот.
А, не, не, не великим словом, то није моје име, али, зовите ме Ботко!
Ја сам бот звани Ботко.
Живим у паметном телефону и паметан сам као и твој телефон, јер знам све замке које су на интернету.

▶ Ботови се деле на корисне и штетне. Веб роботи који служе у практичне сврхе у корист интернет корисника или сајта, који при обављању свог посла не ометају друге кориснике на интернету или им не чине штету, јесу корисни ботови. То су најчешће чет и играчки ботови.

▶ Најчешћи злонамерни ботови су спам ботови, који методом спама рекламирају одређену интернет локацију или производ.

На друштвеним мрежама ботови се користе као замена за реалне особе. Појава фејк налога, а заправо ботова на друштвеним мрежама је све чешћа.

ЗАДАЦИ

1. Наведи позитивне, корисне примере „добрих“ и „лоших“ ботова као што је започето.

ДОБРИ БОТОВИ

- ПРИЧАЈУ СА КОРИСНИЦИМА

ЛОШИ БОТОВИ

- ПРОВАЉУЈУ У КОРИСНИЧКЕ РАЧУНЕ...

2. Поделите се у две групе. Једна група нека проналази на интернету неколико лоших, а друга група неколико добрих ботова, а затим дискутујте о њима.

СКРИВЕНО РЕКЛАМИРАЊЕ

1. Да ли волите рекламе у серијама и филмовима?
2. Како препознајете оглас?
3. Да ли понекад приметите рекламе у програму, и то не само у паузама или пре или после филма или серије?
4. Да ли сте видели неке производе које сте препознали у филмовима? Можда је филмска звезда пила неко безалкохолно пиће или користила телефон или лаптоп?

Многи производи се рекламирају у филмовима, телевизијским емисијама или на спортским догађајима. Када рекламе нису довољно означене као рекламе, јавља се **скривено рекламирање**. Прикривено оглашавање се сматра штетним оглашавањем на мрежи.

Рекламе често нису очигледне, већ су прикривене у другим садржајима, што отежава њихово препознавање, али и утиче на коришћење рекламираних производа. Да видимо то кроз примере:

У забавној емисији *Суперталенат*, проверите како се на снимку појављују пласирани производи. Најчешће се налазе испред жирија (напитак, уређаји, слаткиши као производи или само лого и марке без конкретних производа које жири може примити и користити).

Многи производи који се рекламирају у филмовима, телевизијским емисијама или на спортском догађају су очигледни, односно лако их је уочити.

Неки су мање очигледни, попут глумца који пије пиће током сцене.

- Морате пажљиво гледати да бисте приметили производе приказане у филму или на телевизији.

ЗАДАЦИ

1. Које рекламе би могле да се ставе на:

- лименци за пиће у глумчевој руци?
- страни аутобуса?
- постеру на зиду?
- одећи коју носи глумац?
- новинама које глумац чита?
- телевизијском екрану?

2. Погледајте на Интернету неки од тениских мечева Новака Ђоковића. Откријте где је присутно скривено рекламирање (нпр. одећа, обућа, реквизити спортиста, пиће итд).

ДРУШТВЕНИ МЕДИЈИ И СЛИКА О ТЕЛУ

ПИТАЊА ЗА ДИСКУСИЈУ

- Шта подразумевамо под „сликом тела“? Како се то разликује од стварног изгледа нечијег тела? (Слика тела су мисли и осећаји које особа има о свом телу, а не какво је оно стварно.)
- Због чега људи мисле да треба да изгледају на одређени начин?
- Како медији утичу на то?
- Како се људи осећају добијајући лајкове и пратиоце на друштвеним мрежама? Зашто је то важно?
- Наведите разлоге зашто мислите да друштвени медији, посебно селфији, могу довести до стреса и анксиозности?

► **Слика тела** је перцепција нечијег изгледа и његовог упоређивања са тренутним статусом у друштву.

Позитивна слика

о телу је када се особа осећа угодно у својој кожи и не осећа потребу да од друштва добије потврду о свом изгледу, грађи тела или фигури.

Негативна слика

о телу настаје када људи почну да гаје нереална очекивања у погледу своје телесне грађе, фигуре или изгледа, односно сматрају да би требало да изгледају на одређени начин како би добили одобрење друштва. Ова негативна слика о телу доводи до тога да се млади људи упуштају у нездраве навике као што су поремећаји у исхрани итд.

Друштвене мреже су место где свако жели да изгледа добро. Зато су на њима заступљени људи који се труде да се представе на најбољи начин. Понекад људи иду предалеко и постављају слике изгледа који је обичном човеку тешко постићи.

Да пробамо да разумемо кроз један пример како то утиче на живот младих:

1. Амар жели да постави свој селфи на друштвеној мрежи. Труди се да на селфију изгледа што боље, како би прикупио што већи број лајкова.
2. Марко такође жели да постави свој селфи на друштвеној мрежи, али је под притиском зато што

мисли да је Амар много успешнији у томе од њега. По његовом мишљењу Амарови селфији изгледају много боље од његових, Амар има велики број пратилаца и Марко се због тога осећа понижено.

3. Лана је Амарова другарица. Она жели да се нашали са Амаром и оцењује његов селфи оценом 3/10.

Подстакнута Ланиним оцењивањем друга деца почињу да говоре лоше ствари у вези са фотографијом, па Амар брише свој селфи.

Размисли:

- Шта размишљају Амар, Марко и Лана у горенаведеним ситуацијама? Која су њихова осећања?
- Шта Амар и Марко мисле о свом телу и какво је њихово самопоуздање након искуства са објављивањем њихових селфија на мрежи?
- Зашто је бити здрав важније од тога да ли су нам шминка или фризура на селфију у модном тренду?
- Да ли је нечији онлајн профил реални приказ те особе у стварности?
- Чиме се све људи користе да би направили што савршенији селфи? Због чега то раде?
- Како мислите да медији утичу на нашу слику тела, на пример, када се на Инстаграму фотошопирају слике како би изгледале „савршено“?
- Како то утиче на нашу перцепцију како би требало да изгледамо?
- Како то утиче на твоје самопоуздање?
- Како можемо смањити стрес због слике тела које друштвене мреже могу да проузрокују?

ЗАДАЦИ

1. Разгледај слике:

Опиши шта видиш на њима.

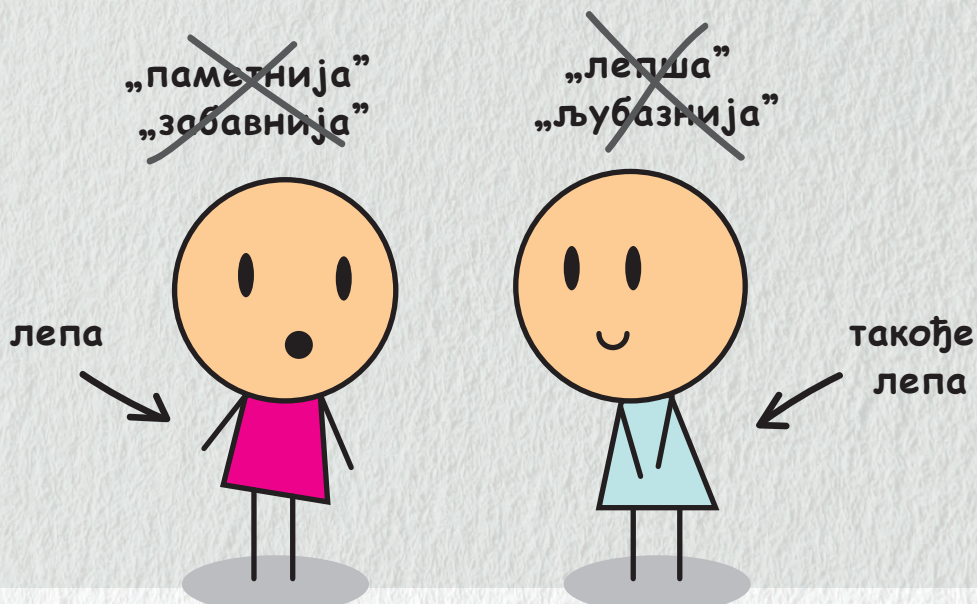
- Које су заједничке спољашне карактеристике дечака и девојчице који су на фотографијама?
- Колико је спољашни изглед важан младима и зашто?
- Како ова стереотипна идељана слика мушког и женског тела утиче на објаве младих на социјалним мрежама?
- Какве фотографије најчешће објављују млади?

2. Опишите омиљене женске и мушке идоле из медија – како изгледају, како се понашају и одевају и чиме се баве. Упоредите ставове и размишљања девојчица и дечака у разреду – какве су ликове једни и други навели као своје најдраже идоле.

- Шта ти се на изабраним идолима највише свиђа и мислиш ли да тако те особе изгледају и у стварном животу?
- Све те особе су медијски конструисане и врло често приказане уз помоћ различитих технологија пуно другачије него што уистину изгледају.

ПРЕСТАНИ ДА СЕ УПОРЕЂУЈЕШ СА ДРУГИМА

МЕДИЈСКИ САДРЖАЈИ ЗА ИНФОРМИСАЊЕ И УБЕЂИВАЊЕ

ПИТАЊА ЗА ДИСКУСИЈУ

Да ли вам је важно да знате шта се дешава у другим земљама?

- Када сте задњи пут гледали вести на ТВ-у?
- Читате ли вести на интернету? Имате ли омиљену веб страницу за ово?
- Слушате ли вести на радију?
- Да ли ви или ваши родитељи купујете новине сваки дан?
- Мислите ли да је интернет променио начин на који сазнајемо шта се дешава у свету? На које начине?
- Да ли увек верујете свему што видите и чујете на вестима?

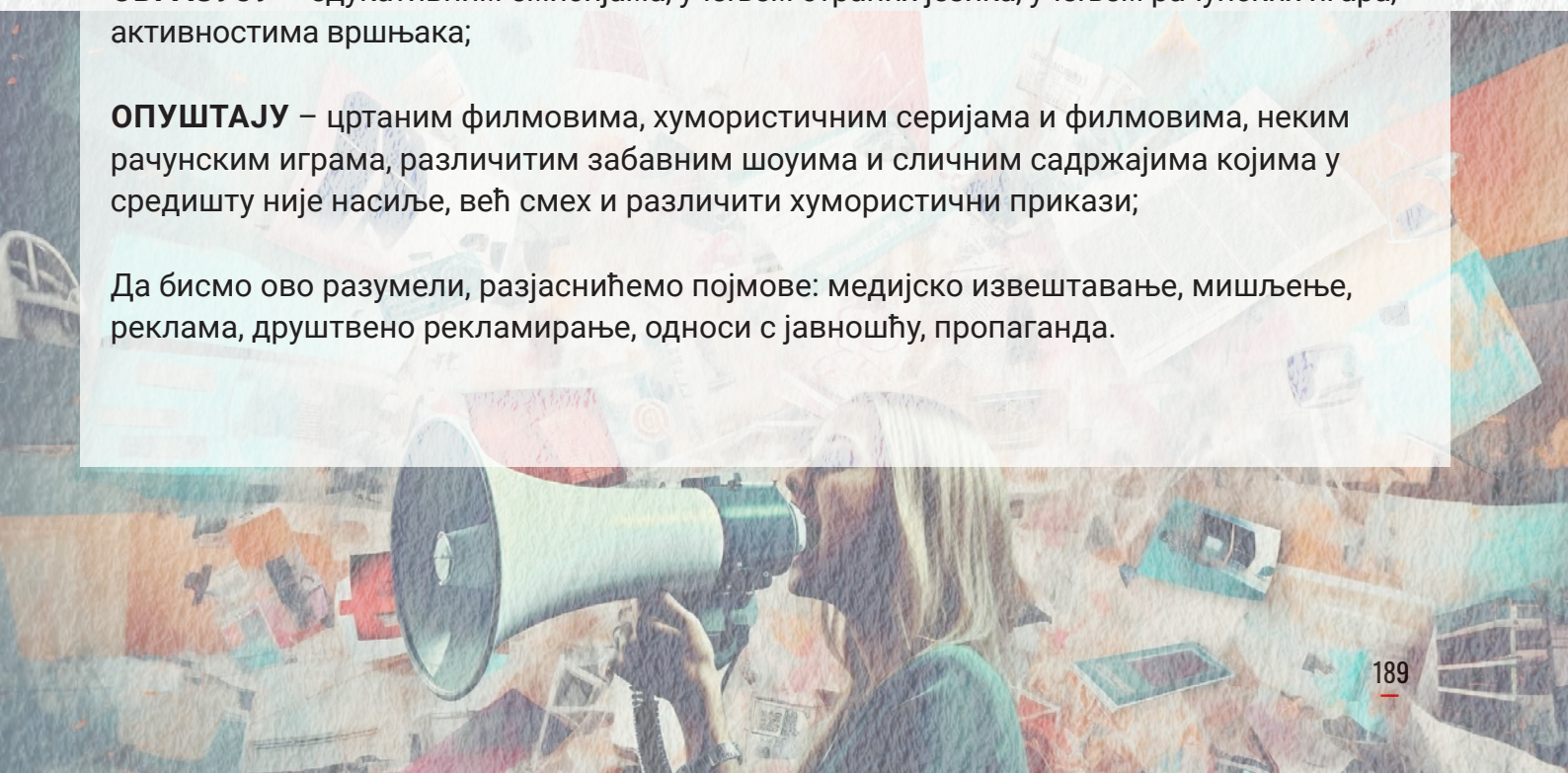
МЕДИЈИ

ИНФОРМИШУ – о одређеном догађају у њиховој околини или свету, одређеном проблему у друштву, указују на одређене пропусте и подстичу кориснике на позитивно деловање; дечије самопоимање, али и стварање слике одраслих о деци;

ОБРАЗУЈУ – едукативним емисијама, учењем страних језика, учењем рачунских игара, активностима вршњака;

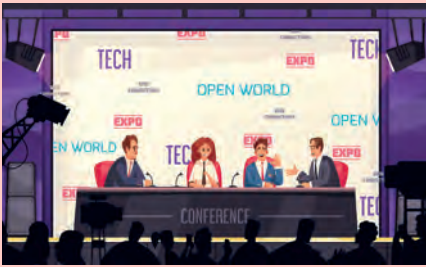
ОПУШТАЈУ – цртаним филмовима, хумористичним серијама и филмовима, неким рачунским играма, различитим забавним шоуима и сличним садржајима којима у средишту није насиље, већ смех и различити хумористични прикази;

Да бисмо ово разумели, разјаснићемо појмове: медијско извештавање, мишљење, реклама, друштвено рекламирање, односи с јавношћу, пропаганда.

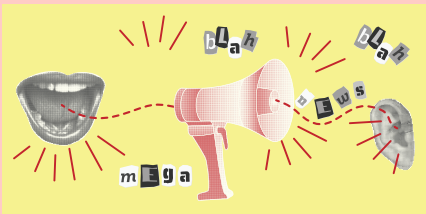
МЕДИЈСКО ИЗВЕШТАВАЊЕ значи низ избора од тога која ће се информација уобличити у вест, колико ће простора и видљивости да јој се да, на који начин и са колико детаља ће бити представљена, колико дуго ће се задржати у фокусу неког медија, хоће ли се на основу ње покренути дубља истраживачка прича. Вест треба да има наслов и поднаслов, илустрације и фотографије треба да буду потписане, аутор и навођење коришћених докумената морају бити јасно наведени.

МИШЉЕЊЕ је медијски жанр који се објављује да бисмо нешто променили. То може бити промена ставова, подстицање полемике, тражење решења, критика и побуна. Важно је да тим мишљењем подстичемо промену. Мишљење мора имати јасно изнесене аргументе, анализирана питања о проблему и могуће решење проблема са закључком аутора који пише то мишљење.

РЕКЛАМА је појам који означава претерано хвалисање, претерано истицање својстава робе. Има за циљ једнократну продају робе, а не задовољство потрошача.

ПРОПАГАНДА је информација која се појављује у разним облицима. Има за циљ да утиче на ставове, мишљења и понашања. Пропаганда може бити корисна или штетна. Може користити истину, полуистину или лажи. Да би била успешна, пропаганда користи наше најдубље вредности, страхове, наде и снове.

ОГЛАШАВАЊЕ је плаћени облик тржишног и друштвеног комуницирања, где се у креативно-комуникацијском процесу, на осмишљен начин, шаљу поруке, обично путем масовних медија, према циљаној публици и јавности с циљем утицаја на ставове и понашања приматеља поруке.

ОДНОСИ С ЈАВНОШЋУ су веома важан процес планираног утицаја на јавно мишљење, односно на обострано задовољство двосмерном комуникацијом. Односи са јавношћу доприносе стварању имиџа институције или особе у јавности.

АНАЛИЗА МЕДИЈСКОГ САДРЖАЈА

Јасмине,
молим те, научи ме
како да продам овај
мој цртеж?

Ух,
одустајем,
много је то посла,
поклонићу је мами!
Она ме неће оволико
критиковати!

Сањице,
прво мораш да
уредиш некако тај цртеж, да појачаш
боје, да додаш неке детаље који ће
помоћи купцима да разумеју тему, овако
само видим неке шарене неодређене линије.
Напиши своје име да се зна да си га ти
нацртала, напиши којим материјалима си
га нацртала, не може то тек тако!

Медијски садржај односи се на све различите медијске форме које људи конзумирају или производе. Медијски садржај је сложен и укључује многе облике медија, укључујући подкасте, слике, видео-записе и текст. Примарна сврха различитих врста садржаја јесте да информишу или забаве људе. Медији представљају многе облике забаве и вести који су данас доступни. Вести, видео снимци на мрежи и фотографије део су медијске индустрије јер привлаче пажњу људи.

АКТИВНОСТ

За успешан медијски садржај користите медијски језик који садржи симболичне, техничке и текстуалне кодове који указују на значај медијских порука публици.

Симболични кодови – знаци, поставке, глума и боје.

Технички кодови – технике камере, кадрирање, светло.

Писани кодови – написани текстови са посебним језичким стилем, наслови, поднаслови, говорни облачићи итд.

Медијски садржаји се користе из медија и доприносе формирању ставова појединаца и одређивању њиховог понашања кроз поистовећивање са ситуацијама које су медијски представљене.

Можемо рећи да медији помажу појединцу да нађе своје место у друштву и боље се оријентише у стварним друштвеним ситуацијама. Средства масовног комуницирања имају свој утицај и на мишљења, ставове, систем вредности, стил живота, и понашање.

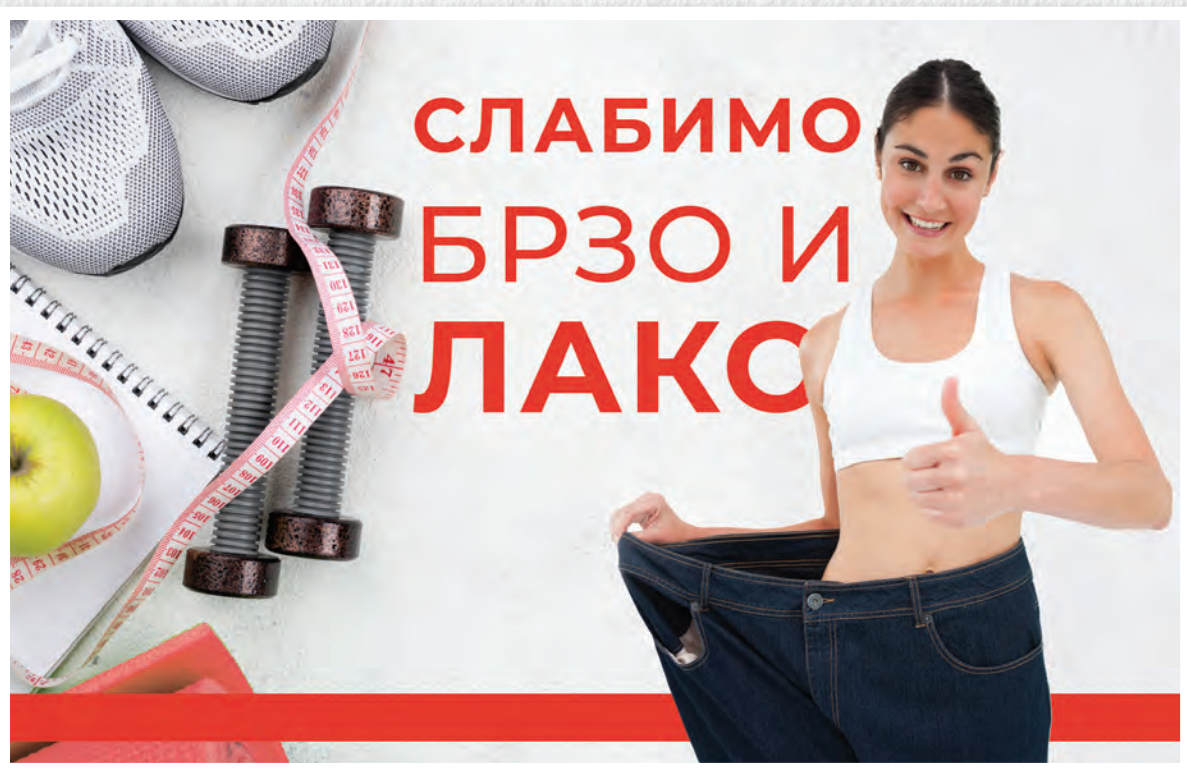
ЗАДАЦИ

---

1. Погледајте снимак рекламе

(нпр. реклама врло познатог пића). У раду у групама анализирајте медијски садржај на основу следећих питања: 1. ауторство – ко је осмислио и створио садржај? 2. формат – које креативне технике су коришћене да би се створио овај садржај и да би се привукла пажња? 3. намена – која је намена/циљ тог садржаја? Затим свака радна група нека представи своје одговоре анализе и упоредите одговоре свих група.

2. Погледајте овај оглас. Анализирајте сваки детаљ, текст, ефекте који су додати. Затим, на основу анализе, одговорите на следећа питања:

- Који је циљ ове фотографије?
- Како су фотографије направљене?
- Колико су реална обећања која се дају у огласу?
- Колико се може веровати тврдњама људи?
- Како су приказани ефекти производа?
- Да ли су понуђени прави научни докази који потврђују његову ефективност?

Представите и упоредите одговоре на питања.

